

Мацей Стрыйкоўскі
(Maciej Strykowski)
1547 – пасля 1590

**Пра пачатак, паходжанне, адвагу, рыцарскія і дамовыя дзеі слаўнага
народу літоўскага, жамойцкага і рускага**
(O początkach... sprawach rycerskiego sławnego narodu litewskiego)

(1575 – 1578)

(урыўкі)

КНИГА ПЕРШАЯ etc.

Слаўлю бітвы і вояў аўзанійскіх гоных,
Што ў ладдзях ветрагонных па провідзе Божым
Прыплылі, дацкі Зундзе, праз твае цясніны
У затоку на бераг жамойцкай краіны.
⁵ Марса, пана крываваых і жахлівых войнаў,
Слаўлю і пераможных рыцараў дастойных,
Грукат зброі, трывогі, меч крываваы страшны,
Супраціў за Айчыну, за вольнасці нашы.
Божа моцны, спрадвечны, Ты ўвесь свет трымаеш,
¹⁰ Ты ўсё мудрасці духам шчодро напаўняеш,
Пад пяром уваскрэсіць мне *heroes* слаўных
Памажы, як і дзеяў веліч старадаўных.
Прасвятлі мне мой розум, цемру чорнай ночы
Разбуры, каб на сховаў паглядзелі вочы
¹⁵ Апрахнеласць – у промнях пакажы вясняных
Ветраногага часу зайздрасцю схаваных.
Гэтай светлай задуме, да якой натхняеш
Верш слабы мой, дай рады, як сам тое знаеш,
Без Цябе тут, мой Пане, непадымны цяжар –
²⁰ Найславуцейшы майстар, абамлеўшы, зляжа.
Сэрцаў нашых празорца і глыбокіх тайнаў,
Бачыш: я кіраваўся шчырасцю звычайнай.
Тут не дар мой прычына, не жаданне славы –
Праз мяне Ты адновіш мужных продкаў справы.
²⁵ А пахіблю, паправіш мой распеў паволі,
Каб мужоў годных слава не згасла ніколі.
Сам вядзі простым шляхам; веру, не зграшу я,
Як слабым маім пёркам сам Бог пакіруе.
Музы, што на Парнасе звыклі весяліцца,
³⁰ Што з крыніц геліконскіх даяце напіцца,
Дзеі вояў літоўскіх мужныя між бою

Славіць мне памагайце, скрытыя імглою!
 Збройны Марс і Белона, апякайце ўнукаў,
 Каб дастойную плату мелі пасля мукаў,
³⁵ За якія па бітвах сталі як святыя –
 Ахілеса, Алкіды, Гектары былыя.
 Там, дзе Феб выязджае, дзе коні пускае,
 Слава іхняй адвагі ўсюды залунае.
 З мноствам дужых народаў часта мелі войны
⁴⁰ (Русь, маскава і крыжакі, і татарын збройны
 Помніць іх) і ў айчыне ўсе жылі бяспечна.
 Але хоць бы іх слава і трывала вечна,
 Прах ад велічы мужных перамог застаўся,
 Кожны век тонкім ценем, Гісторыя, стаўся:
⁴⁵ Ты мінуўшчыны сведка, жыццяў ахмістрыня,
 Кожнай цноты, прыгодаў ты прыклад і скрыня,
 Без чаго й найважнейшы, як звер, памірае,
 Век ягоны смерць мігам у зямлю хавае.
 Дзе Гаштольт і Кезгайла, Вершула багаты,
⁵⁰ Літавор, Забжэзінскі, дзе іх маяраты?
 Як імгла, прамінулі, справаў іх не знаем,
 Што былі тут калісьці, ледзьве прыгадаем.
 Радзівілы, дзе святасць вашых спраў марнее,
 Манівіды, дзе вашы й Хадкевічаў дзеі?
⁵⁵ Кішкаў гетманаў слава дзе цяпер прыснула,
 І Астрожскіх хіба ўжо мужнасць прамінула?
 Дзе з Збаража, Заслаўя, Вішняўца княжаты?
 Дзе Сангушкі, што войны ладзілі заўзята,
 Баранілі Айчыну мужа й пераможна,
⁶⁰ А цяпер цемрай скрыты за тое абложнай?
 І з князьмі тое сама вялікімі маем,
 Толькі Вітаўта, можа, часам прыгадаем.
 А тых Вітаўтаў сотні ў Літве панавала!
 Без пісьма ўсё, аднак жа, з імі ўслед прапала.
⁶⁵ Мур маскоўскі Альгерда дзіды скаштавалі,
 Кейстут, Любарт крывёю Прусы залівалі,
 Тое ўсё прыўлашчона Вітаўту – ласкавы
 З іх ніхто быў нашчадкам паапісваць справы.
 А пакуль залатога пёрка не знайшлося,
⁷⁰ Каб *heroes* літоўскім у вяках жылося,
 Алавяным нанова ўваскрэсім іх цноты,
 Ім узнёсшы падзяку слаўнае работы.

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

Хай Гамерава муза славіць тых траянаў,
Нептуна, Марса, вояў грэчаскіх, паганаў;
Рымлян славіць хай Люцый, а Марон – Энея,
Купідонавы раны – сам Назон з Венерай.
⁵ Хай Алкідавы бітвы з гідраю пачварнай
Іншы славіць, Ахіла моцы незвычайнай.
Як з-за яблык Цэрэры зяць Плутон назваўся,
У вала, дождж і лебедзь Юпітэр змяняўся;
Як з людзьмі Кірка дзіваў мноства вытварала
¹⁰ І сама для сястрыцы ластаўкаю стала,
Філамела – па гвалце ўчыненым – салоўкай,
Што і сёння нас цешыць песняю салодкай,
Цар фракійскі, гвалтоўнік ейны, стаў удодам –
Толькі чуб, як карона, сведчыць, хто быў родам;
¹⁵ Як Атлас свет трымае з небам здравенным,
Як заводзяць сірэны ў моры белапенным,
Як Тантал не спатоліў смагі паміж водаў,
Андрамеда ад цмока зведала прыгодаў;
Як Тытаны хацелі скінуць бостваў з неба –
²⁰ У паэтаў паганскіх знойдзе, каму трэба.
Мог бы тут я распецца, разам з Апалонам,
З цэкрапійскім паспольштвам і з тым, з Гелікона,
Толькі прагну ўсе рэчы выпісаць праўдзіва,
Бо гісторыя збэсціць тое, што фальшыва:
²⁵ Цыцэрон яе лічыць настаўніцай мілай,
Што заўсёды жыццёвым прыкладам служыла.
Так, яна – палкаводзец мужны для любога,
Так, дар вечнасці, толькі ж і перасцярога.
Не змагарныя дзеі – прах сягоння маем
³⁰ Без яе, бо й імёнаў прадзедаў не знаем.
Без яе веліч рускай і літоўскай славы,
Як і польскай, замглена ў цемрадзі крывавай.
А таму іх я вершам простым тут услаўлю,
У шуканні, о Музы, з вамі час прабаўлю.
³⁵ Ёсць і ў нас Ахілесы, мужныя Гекторы
У Русі, Літве, Польшчы – цнот святых узоры.
З Богам тут пачынайма. Усяму пачатак,
Ён стварыў усе рэчы, вызначыў парадак:
Неба Ён прыздобіў зоркамі высока,
⁴⁰ Землі нізка паклаўшы, а мора глыбока;
Сам планетам пазначыў бег і абароты
І агнём напатоліў стрэльныя грымоты.
Птушак лётных, таксама рыб, лускай пакрытых,
І звяроў, і жывёлаў відаў размаітых,
⁴⁵ А затым чалавека, з гліны сфармаваўшы,

Ён стварыў, чалавеку тое ўсё падаўшы.
У Раі пасяліўшы між дрэваў квітнучых,
Што бальзам выпускаюць па ствале пахучы,
Сон спаслаў чалавеку. Пажадаў тым часам
50 Даць яму таварышку, каб не быў сам-насам,
І з рабра чалавека вырабіў жанчыну,
Блаславіўшы абоіх насяляць краіну.
Плод ад кожнага дрэва даў ім на жыўленне;
З аднаго, паміж саду, загадаў кармленне,
55 Кару смерці прызваўшы на непаслухмяных,
Каштаваць каб не смелі яблыкаў румяных.
Хітры змей да жанчыны падступіў лісліва:
“О, маглі б вы на свеце жыць і больш шчасліва,
Каб таго дрэва плоду слодыч скаштавалі!
60 Што багі ў вас ліхія, мігам бы спазналі.
О, якой весялосцю ззялі б вашы вочы,
Што вам Бог заслانیў ваш цёмнай хмурай ночы,
Баючыся, што боствам можаце зраўняцца,
Усяведныя, божай пекнасцю назвацца!”
65 Тыя здрадныя словы пранялі жанчыну,
Скаштаваць райскі яблык даючы прычыну.
Мужа дрэнчыць і росіць вочы раз за разам,
Каб тых яблык, сарваўшы, скаштавалі разам.
Вось, сарваўшы, кусае; муж другі каштуе,
70 Бо ад жончыных слёзаў узрушэнне чуе.
Так пайшла смерць па свеце з галатой убогай,
Цяжкай працай, вярэдай, немаччу й трывогай.
Не для двух быў той яблык повадам зграшэння –
Перайшоў на нашчадкаў прышлых пакаленняў,
75 Бо як з райскага саду зведалі выгнанне,
З працы цяжкай займелі ўсё для існавання.
Пекнату іх натуры потым зло змяніла –
Каб забіў Каін брата, хутка навучыла,
За няшчырасць ахвяры Богам пагарджаны;
80 Род ягоны давеку пранясе заганы.
Потым тысячу дзвесце сорок і два леты,
Як жывёлы, у лесе пражылі. За гэтым
Век быў першы, з Адама каторы пачаўся
Аж да Ноя, калі свет пад ваду схаваўся.
85 І калі свет дастаўся ненажэрным водам,
Ной па волі Гасподняй са сваім прыплодам –
Сімам, Хамам, Яфетам – новы век адкрылі
Па Адаме ізноўку землі засялілі.
Па сынах на тры часткі свет быў падзялёны –
90 На Еўропу, Азію, Афрыкі староны,

Дзе з іх кожны дзяржавы паўтвараў з народаў,
 Што прыйшлі з Вавілона ў пошуку выгодаў.
 І Гамер, сын Яфета, правадыр паходаў
 Асірыйскіх, на ўзмор'і Меатыйскіх водаў
⁹⁵ Паразмножыў аланаў і сыноў кімбрыйскіх,
 Готаў, што па ўзбярэжжы аселі пантыйскім.
 Потым рушыў у землі, дзе плывуць ракою
 Нёман, Буг, Днестр і Волга, і Дняпро з Дзвіною.
 Частка з іх Кімерыю ці Басфор абралі,
¹⁰⁰ Хтось асеў у Таўрыдзе, скуль грэкаў прагналі.
 Полаўцы, як яцвягі, аланы з іх роду
 Там, дзе Дзікае Поле, аселі з усходу.
 З часам земляў Скандыйскіх, Інфлянтаў дапялі,
 Ці палі – Русь з Літвою там цяпер – абралі.
¹⁰⁵ Земляў тых раксаланы частку зваявалі,
 Іншых холад і бура на моры прагналі,
 Бо нутро акіяна лютае ўзыграла –
 Гарады, люд, жывёлу, вёскі паглынала.
 Дзе цяпер бераг шведскі, інфлянцкі ці прускі,
¹¹⁰ Ці жамойцкі – усюды засталіся пусткі,
 Бо на многія мілі разводдзе паўстала,
 Што было – патапіла, зжэрла, папсавала.

Хаця тут мушу перарваць гаворку, падмацюю, аднак, апісанне таго патапу здарэннем з нашага часу. Году Божага 1570, назаўтра пасля дня Ўсіх Святых, уначы паўстала такая моцная і нечуваная паводка, што, раптоўна пачаўшыся, заліла ўзбярэжжа ў ніжняй нямецкай зямлі, таксама як і брабанцкую, азёрную, званую Зеландыяй, галандскую і фландрскую зямлю, таксама абедзве Фрызіі. А сталася тое праз моцныя і несупынныя вятры, якія (хаця бераг мора і адгароджаны здаўна высокімі насыпамі, каб звычайны ўзровень мора пасля працяглага дажджу праз іх раптоўна не пераходзіў), паколькі ўсю восень веяў без супыну страшны паўднёва-ўсходні вецер, пагналі воды мора, уздымаючы іх гарой, ад тых краін да Англіі і Гіберніі. Калі ж суцішыліся, узняўся супраціўны вецер і ваду, якая моцным патокам збягала з валоў назад і хутка абрыналася ўніз, з яшчэ большай сілай пагнаў, кідаючы на яе воды з англійскага берагу. Вада з'явілася так раптоўна, што, пераліўшыся пра усе насыпы, моцна іх паразмывала і, праклаўшы сабе дарогу, заліла раўніны той нізіннай краіны ў нямецкай зямлі так нечакана, што ніхто не паспеў і зразумець, скуль абрынулася на людзей і быдла нечаканая смерць, бо ў Андорфе і ў Хергапасуме, у Мерымедзе, у Мідэлбургу, у Гронінгене, у Амстэрдаме і ў іншых вялікіх і малых гарадах вада прыбыла так высокая, што па ўсіх вуліцах людзі былі вымушаны ездзіць у чаўнах. Ад некаторых дамоў толькі дахі віднеліся, а ў такіх гарадах, як Дэльфт, Дордрэхт, Ротэрдам, толькі шпілі гарадскіх вежаў з вады віднеліся. Прылеглыя да тых гарадоў вёскі, адкуль пастаўлялася большая частка харчу

(да прыкладу, найлепшае масла і нідэрландскія сыры), патанулі ў вадзе з людзьмі і быдлам, бо, стоячы ў нізіне, не маглі ўратавацца, паколькі ўсю мясцовасць затапіла мора.

У галандскай зямлі загінула разам з людзьмі і быдлам палова гарадоў і сёлаў, напрыклад, горад Рымскі Вал, у Бэвеландзе, затануў разам з шасцю вёскамі; увесь Тольскі павет з горадам Сапронес, у Св. Марцін Стоў, і шасцю вёскамі. У тым самым павеце цалкам пайшлі пад вадку горад Бенфлет, у Хілерне, з сямнаццаццю вёскамі; Сромслаг, у Эсэне, з васьмю вёскамі; Гент з чатырма вёскамі, Пулер і Амер з чатырма вёскамі. У Гронінгу, горадзе ў Фрысландыі, іспанскі намеснік Дуа дэ Альба заклаў умацаванні, хочучы мець там з часам абарончы замак. І вось як тыя, што там стаялі на стражы, так і тыя, што будавалі, усе разам з будоўляй згінулі ў адначасе, і няма ведама, што куды падзелася. Сам горад, аднак, панёс невялікую шкоду, а вось усё наваколле – як людзі, так і быдла – затапіла. Дзеля таго прывёў я, як прыклад, гэтае здарэнне, што так прыпала і нашым літоўскім, жамайцкім, прускім і гоцкім продкам, якія перад наступам мора, на беразе якога жылі, былі вымушаны вандраваць далей, бо ў той час было многа вольнай зямлі. Напэўна, сённяшнія тубыльцы з радасцю змянілі б айчыну, але цяпер усё наўкола абжыта іншымі, а ў тыя часы хто куды хацеў, туды і перасяляўся.

Вось жа готы, яцвягі, немцы, літаланы,
Кімбры, шведы, гэпіды, з імі раксаланы,
¹¹⁵ З розных месцаў прыйшоўшы шумнай грамадою,
Дзе сяліцца ім, раду мелі між сабою.
І пайшлі, у звярыных скурах, саранчою
Ашчацініўшы дзідаў лес перад сабою.
Тых мужчын трыста тысяч (тут не ў лік жанчыны)
¹²⁰ Бок заходні абралі ў пошуку айчыны.
Потым край па-над Рэйнам для жыцця абралі,
Дзе з баварцам і немцам доўга ваявалі.
Потым Францыю з імі разам захапілі
І Гішпанію доўга секлі ды палілі
¹²⁵ (Толькі кельтыберыйцы ім не паддаліся),
Скуль у край італійскі зноўку падаліся.
Час такі быў, народы ўсе жылі вайною:
Хто мацнейшы, той землі мае за сабою.
А затым, не ўпрасіўшы земляў у рымлянаў,
¹³⁰ Па краі тым прайшліся з мячом нечакана.
Войны частыя мелі з рымскімі панамі;
Што не просьбай займелі – узялі мячамі.
Так, Папірыя з войскам немалым паклалі,
Скаўра, як і Сільвана добра абабралі,
¹³⁵ Манлій, Цэпій таксама быў не раз пабіты,
Лёг пад ногі кімбрыяцям Рым той знакамiты:
Восем раз дзесяць тысяч італьян палегла,

Толькі дзесяць асобаў з ваяводам збегла.
Першы раз прычкалі гэткую паразу.
¹⁴⁰Цэпій, іх ваявода, лёг пад меч адразу.

ШЫРЭЙШАЕ СВЕДЧАННЕ ФЛОРА ПРА КІМБРАЎ, ПРОДКАЎ ЛІТОЎСКІХ, ШВЕДСКІХ, ДАЦКІХ ЕТС.

Lucius Julius Florus, рымлянін, апісваючы рымскія дзеі і справы, так мовіць пра пайну з немцамі, кімбрамі, або готамі (ад якіх Літва сапраўды бярэ пачатак) у трэцяй кнізе, у трэцім раздзеле: “Кімбры, немцы і турынгі пасля таго, як акіян затапіў іхнія землі, паўцякалі са згаданых французскіх абшараў і шукалі па ўсім свеце новых месцаў для пасялення. Гнаныя з Францыі і Гішпаніі, прыйшоўшы ў Італію, выправілі яны паслоў у лагер Сільвана, які быў рымскім палкаводцам, просячы мужны рымскі народ надзяліць іх кавалкам зямлі – як наёмніка платай за службу, і за гэта распараджаўся іхняй сілай па ўласнай волі. Але ж якую, піша, рымскі народ мог даць ім зямлю, калі яны не ўмелі ўрабляць раллі? Таму, прагнаныя, задумалі яны здабыць зброяй тое, чаго не маглі атрымаць просьбамі. І не змаглі стрымаць нашэсця варвараў: ні першага – Сільван, ні другога – Манлій, ні трэцяга – Цэпій. Усе тры палкаводцы з войскамі разагнаны, абозы іх абрабаваны, цяжка б давялося, мовіць, калі б не мелі ў той час Марыя. Але і гэты, хаця і ўдачлівы, палкаводзец не адважыўся на неадкладную сутычку з імі, чакаючы з рымскім войскам у лагеры, калі па працяглым часе ўтаймуецца тая гарачлівасць і нястрымнасць жорсткага кімбрыйскага народу”.

СВЕДЧАННІ СТАДЫЯ, ПЛУТАРХА, ДЭЦЫЯ; З МАІМ ДАДАТКАМ, У НЕАБХОДНЫХ МЕСЦАХ, ПРА КІМБРАЎ

A Joannes Stadius (fol.125, in Comentario ad supplendam historiam Flori concinnato), так сцісла піша пра кімбрыйцаў: Кімбрыйцы і немцы з кімбрыйскай паўвыспы, з трох бакоў аточанай морам, якая па-лацінску называецца *Cimbrica Chersonesus*, там дзе цяпер дацкае каралеўства і дытмарскае княства ў Гальштыніі *etc.*, у год ад заснавання Рыму 640 (*secundum Tacitum, De moribus Germanorum scribuntur*), а да збавеннага нараджэння Госпада Хрыста за 100 гадоў, сабраўшыся са сваімі суседзямі (як сведчаць той жа Тацыт і Страбон, а таксама дацкія і шведскія хронікі) – шведамі, готамі, гепідамі (цяпер там Літва і Латвія), ульмігамі (цяпер там Прусія), полаўцамі (цяпер там Падолле і Валынь), табанамі, анаксабітамі, амбронамі, яцвягамі (якія, паводле Пталемея, жылі на той час у мясцінах, дзе сёння Берасце Літоўскае, Люблін і Падляшша), гнаныя бедамі, холадам, неўраджаем і наступам мора, рушылі ад Паўночнага Акіяна ў Ілірыю, славянскія землі. Там, у Ілірыі, пад горадам Нартбея нанеслі паразу і

паграмілі войска Гнея Карбона, рымскага сенатара, які трымаў тады тую дзяржаву. Пасля гэтай перамогі паднялі сваю зброю на Францыю (альбо Галію), якая ў той час яшчэ не была пад рымскім панаваннем, і на Гішпанію. Калі ж іх французы, гішпанцы і кельтыберыйцы прагналі са сваіх земляў прэч, рушылі ў Італію. І там, не могучы дапрасіцца ў рымлянаў месца для пасялення, нанеслі паразу войску Юнія Сільвана, рымскага сенатара; калі ж рымляне трэцім разам паслалі супраць іх у Францыю Марка Скаўра, адно войскі сышліся – пабілі кімбрыйцы італійцаў і французаў. Абрынуўся на іх чацверты рымскі палкаводзец, Касій Лангін, якому таксама тыгурыны (суседзі адважных кімбрыйцаў на мяжы з алаброгамі, тую зямлю сёння называюць Савойскім княствам) нанеслі паразу на мяжы Італіі і Францыі, а самога палкаводца Касія Лангіна і ягонага таварыша Люцыя Пізона забілі, нагалаву разграміўшы рымскія войскі.

Выправілі рымляне і пятым разам у Францыю супраць кімбрыйцаў трох рымскіх палкаводцаў: Квінта Цэпія, Гая Манілія і Марка Аўрэлія. А паколькі ўсе трое хацелі камандаваць войскам, пасварыліся ў Францыі, калі Цэпій прыўлашчыў сабе першынство, нібыта нададзенае яму Сенатам. А таму і краіну, і войска падзялілі на тры асобныя часткі. Даведаўшыся пра тое, кімбрыйцы аб'ядналіся з немцамі, тыгурынамі, амбранаі, або амбронамі, якіх Людовік Дэцый, *fol. 35, O familije Jagielowej*, выводзіць з тых краёў, дзе сёння Люблін і Берасце *statum post Ombrones, id est Lublinensem Palatinatum, etc.* Не адкладаючы, ударылі кімбрыйцы на нязгодлівых рымскіх палкаводцаў, якіх так жорстка разграмілі і перамаглі, што паклалі ў полі восемдзесят тысяч рымскіх рыцараў. Калонаў і ліксараў, рымскіх хаўруснікаў, забілі сорак тысяч. І захапілі кімбрыйцы, прусы, даны, шведы, амброны, падляшане і гэпіды, продкі літоўцаў, два рымскія лагеры. Таксама ўзялі ў палон сенатара Марка Аўрэлія і забілі двух сенатарскіх сыноў. Таму рымскія грамадзяне, даўно не маючы да Цэпія даверу, пасля чарговай няўдачы асудзілі яго і прызналі вінаватым у той жорсткай і нечуванай для Рыму паразе, бо паводзіўся нядобра і неналежна, а не як прыстала палкаводцу. Потым быў пасаджаны ў вязніцу, дзе і памёр у зняволенні. Ягоны аголены труп выцягнуў кат на Гемонскую лесвіцу, дзе вешалі і забівалі злачынцаў, а маёмасць ягоную аддалі на патрэбы Рэспублікі.

Кімберыйцы ж і гэпіды, продкі літоўцаў, пасля той слаўнай перамогі рушылі праз Францыю зноў у Гішпанію, адкуль, прагнаныя кельтыберыйцамі, вярнуліся ў Францыю і там аб'ядналіся з немцамі і амбронамі, якія паходзілі – калі даць веры Дэцыю – з Падляшша. Параіўшыся, пастанавілі, перайшоўшы высокія горы Альпы, здабываць Рым і ў выпадку памыснай удачы апанаваць усю італійскую зямлю. І вось, праз два гады пасля той слаўтай перамогі над рымлянамі, вырушылі трыма асобнымі войскамі у Італію праз горы, якія з'яўляюцца яе [прыроднай] абаронай. Даведаўшыся пра тое, палкаводзец Марый надзвычай паспешліва заступіў ім дарогу з войскам, і спачатку з немцамі ля самага падножжа гор у полі, называным *Aquas Sextias*, як піша Флор, сышоўся ў бітве такім чынам, што калі нямецкае войска не дала даступіцца да ракі і іншых крыніц, рымскія

палкі пачалі наракаць Марыю за недахоп вады, якім Марый так адказаў: “Аднак жа, мужы, маеце ваду ў свайго непрыяцеля. Ідзіце й вазьміце яе для сябе”. Тады, добра падахвочаныя, з крыкам і запальчывасцю кінуліся італійцы на немцаў, а немцы – на італійцаў. І так біліся, што, адолеўшы немцаў, мусілі італійцы пасля перамогі піць з ракі напалову змяшаную з крывёю ваду, і больш крыві, чым вады, напіліся. 150 тысяч немцаў палегла ў полі ў першыя два дні, паводле Велія, Арозій жа сцвярджае, што забіта было 200 тысяч, а 8000 узята ў палон, толькі 3000 ўратавалася. Тэўтабух, нямецкі кароль, які быў настолькі спрытны, што на чацвярых, часам шасцярых коней мог паслядоўна пераскочыць, у той час, уцякаючы, і на аднаго не паспеў ускочыць, як быў узяты ў палон. А паколькі быў ён надзвычай прыгожы і велізарнага росту, прымалі яго за асаблівае дзіва, бо калі вялі яго паміж іншых сведчаньняў перамогі, узвышаўся ўсярэдзіне над усім.

І наш Магнус, дацкі каралевіч, якога я бачыў на ўласныя вочы, ён жа ліфлядскі кароль маскоўскага каранавання, калі б дапусціў тое Бог, сваім высокім ростам аказаўся б вышэйшы за таго Тэўтабуха.

Кімбрыіцы з гепідамі і нашыя амброны, якія ішлі ў Італію асобным войскам, дачуўшыся аб паразе сваіх хаўруснікаў немцаў, якіх італійцы таго часу звалі тэўтонамі, а цяпер тудэскамі, нікольні не сумняваючыся ў сваёй моцы і перамозе, выправіліся прама ў Норык, а затым – насуперак чаканням італійцаў – пераправіліся праз горы і высокія скалы. А паколькі тады была зіма, здзіўляецца таму Флор, рымскі гісторык, мовячы: “Тыя ўжо (то бок кімбрыіцы), хто б – піша – даў таму веры, зімой праз альпійскія горы, якія ад снегу робяцца вышэйшымі, з вяршыняў Трыдэнцкіх гор з’явіліся ў Італіі, з вялікай лютасцю разбураючы і палячы”. Здзіўляліся распешчаныя і абабелыя італійцы, што кімбрыіцы адважыліся ў зімовую непагадзь дайсці да іх праз высозныя скалы, бо тыя горы, у якіх мне самаму давалося пабываць, заўсёды засыпаны неверагодна вялікай колькасцю снегу. Яго ў 1575 годзе ў Балгарыі, едучы з Турэччыны, перайшлі мы з такой вялікай цяжкасцю і небяспекай, што праз кожную мілю здыхаў у нас конь, а ўсе мы самі, колькі нас было, не зважаючы на стан, ішлі пехам, часам правальваючыся па пояс у снег. Іншы часам увальваўся па шыю, і мы былі вымушаны яго выцягваць. А калі з вяршыні аснежанай скалы ссунулася брыла снегу, перш як яна даляцела да нізу, была ўжо як найвялікшы дом, бо, ссоўваючыся, абрастала снегам – акурат так, як у нас дзеці снежны ком качаюць. Несучыся з гары, ломяць [тыя снежныя брылы] кусты і дрэвы; здараецца, і людзей забіваюць. Таксама, як і гельветы (альбо швейцарцы), будучы на баку цэзара Карла Пятага, аднойчы знішчылі падобным чынам у італійскіх гарах вялікае войска французскага караля: калі войска зайшло ў горы, пачалі валіць на яго з вяршыняў скалаў снег, і так снежнай зброяй учынілі яму поўны разгром.

Нас жа сам Госпад Бог, не лічачы коней, жывымі ў цэласці перавёў. А здарылася тое з намі за тыдзень перад Вялікаднем, калі ўжо і там лета бывае, і ў нас цяплей. Але ў саміх гарах была зіма і вялікі снег. Што ж зіме?

А тое наша падарожжа доўжылася дзесяць дзён з Фракіі праз балгарскія Балканы да мультанскага Дунайца, які плыве там шырынёй у мілю паміж

гарадамі Русціка і Джурджу. А гэтае [апісанне] дзеля таго прылучыў, што досвед многаму чалавека вучыць. *Non tamen poenitebit aliquando meminisse malorum.* З жалем згадаўшы злую прыгоду, з якой Бог дазволіць выкараскацца, сэрца змушае іншым яе падаваць як прыклад. Аднак жа вярну пяро да пачатае справы.

Трэба ведаць, што кімбрыйцы, гэпіды і амброны, якія зімой цярпліва прабіраліся, нечаканыя госці, праз Альпы ў Італію, паходзілі з нашых халодных краёў. Даведаўшыся пра тое, паслалі рымляне Квінта Катула, таварыша Марыя, з войскам, каб перакрыў кімбрыйцам праход праз горы. Але той, разумеючы, што цяжка процістаяць такому варожаму нашэсцю ў Альпах, павёў войска на раўніну. І выставіў войска па абодва берагі Атэсіна, ракі пад Веронай, зрабіўшы ў дадатак мост, каб у выпадку непрыяцельскага націску жаўнеры з процілеглага берагу маглі бяспечна перайсці да яго. Аднак імкліvasць і моц кімбрыйцаў адбіла Катула з рымскім войскам ад ракі Атэсін, і мусіў ён кінуцца са сваімі рымлянамі на ўцёкі. Тады неадкладна вырашыў на іх з Рыму сам Марый, і, перайшоўшы раку Пад, злучыў сваё войска з Катулавым. Кімбрыйцы ж у сваёй варварскай адвазе прабіраліся праз раку Атэсін без лодак і мастоў, а паколькі ў імклівай вадзе не маглі абaperціся ні шчытамі, ні рукамі, пасекшы вялікі лес, зрабілі гаць і такім чынам, з крыкам і вялікім грукатам, з жахлівым трэскатам і віскатам, пераправіліся праз раку.

І, як піша Флор, калі б так адразу ў вялікай паспешлівасці рушылі на Рым, у вялікай небяспецы аказалася б іхняя справа. Але кімбрыйцы спыніліся вялікім абозам у Венецыянскім краі, які Стадый называе *Partem Galiae Togatae*, атачнай з захаду ракой Атэсін, з усходу – Адрыятычным морам, з поўдня – ракой Пад, з поўначы – ракой Натысона. А тая зямля між усіх [земляў] Італійскай краіны славіцца ўраджаем, выгодамі адпачынку, глебай і пагодным небам. Тут нашы абленаваліся. А Марый наўмысна адклаў з імі бітву, чакаючы, пакуль нацешацца спажываннем хлеба і гатаванага мяса, а таксама салодкага віна, цудоўнай зямлі, і распесцяцца, паколькі зазвычай раскошы жаўнерам шкодзяць, бо ў іх абабляюцца і найлепшыя рыцары. А затым нашы мілыя кімбрыйцы, мяркуючы, што Марый іх збаяўся, і ўявіўшы, што ўжо апанавалі усю італійскую зямлю, пасылалі да яго неаднаразова, каб прызначыў дзень бітвы. І прызначыў ім Марый час і месца бітвы праз дзень на другі, як піша Флор, на шырокай раўніне, званай Клаўдыюм. А Плутарх піша *in Mario de vitis illustrium virorum* пра бітву на трэці дзень: *tertio nonas sextiles in campo Vercelensi*. І калі абодва бакі з вялікім грукатам і крыкам сышліся, Марый, ужыўшы розныя падманкі, нанёс кімбрыйцам такую паразу, што 104 тысячы з іх палегла на полі бітвы, а 40 тысяч трапіла ў палон. Таксама і італійцаў загінула трэцяя частка ад той лічбы, а тая лютая бітва працягвалася ўвесь дзень. А тую слаўную і для ўсёй рымскай імперыі наймілейшую і найсвяцейшую (паколькі ўсе дрыжэлі перад кімбрыйцамі) перамогу, якую Флор прыпісвае багам, здабыў Марый не сілай, але падманным спосабам пастраення войска, што, як сапраўдны палкаводзец, прыпісаў сваёй адвазе, ідучы ў тым услед за Ганібалам, калі той нанёс рымлянам жорсткую паразу *ad Cannas*.

І спачатку зрабіў так: вырашыў пачакаць, пакуль кімбрыйцы абжывуцца і разлянуцца ў раскошах, пра што я пісаў вышэй. Затым абраў для бітвы дзень імглісты, каб зручней было нечакана напасці на непрыяцеля, і ветраны, каб узняты ветрам і коньмі пясок біў ім у твар і вочы. Стаўшы па ветры, пашыхтаваў свае палкі на ўсход сонца, і калі апоўдні імгла развеялася і засвяціла сонца, ад бляску брані і рымскіх прылбіц падалося кімбрыйцам, што запалала неба, і не маглі глядзець на італійцаў, ад бліскучай брані якіх адбіваліся промні. Па гэтым кожны рыцарскі начальнік і ротмістр можа вывучаць гісторыю пастраення войска, пра што, чытаючы далей, даведаецца больш. І калі Марый апісаным чынам перамог і разagnaў кімбрыйцаў, з іхнімі жонкамі не лягчэйшую бітву меў, як з імі самімі. Бо жанчыны, акружыўшы сябе вазамі, павозкамі і стоячы на версе гэтага абозу, мужа бараніліся, як з вежаў або з замку якога, пікамі, каламі і разнастайнымі снарадамі адбіваючы наступы італійцаў. А затым прынялі смерць яшчэ слаўнейшую, як сама бітва. Паколькі італійцы не маглі іх змагчы, кімберыйкі, ад якіх паходзяць літоўкі, самі пачалі перамовы з Марыем, праз паслоў пераказаўшы яму ўмовы – захаваць ім іхнія вольнасці (глянь, як дзікія жанчыны вольнасці перад усім шанавалі) і, паколькі мужы іх забітыя, дазволіць зрабіцца жрыцамі паводле паганскіх абрадаў рымлянаў. Калі ж не дамагліся, чаго хацелі, перадушылі і пазабівалі ў тым абозе ўсіх дзяцей сваіх, каб жывыя не апынуліся ў рымскай няволі, а самі адважна біліся між сабой да смерці. Іншыя, паабцінаўшы косы або валасы і паскручваўшы з іх вяроўкі, перавешаліся на дзідах і аглоблях ад вазоў. Астатнія ж, адважна б’ючы італійцаў і не хочучы дацца жывымі, біліся ў полі да апошняга ўздыху.

Падобную адвагу знойдзеш у асобе літаваў, нашчадкаў кімберыек. Калі за часоў Альгерда прыйшлі на іх немцы пад замак Пулена ў Жамойці, яны, беручы прыклад са сваіх мацярок кімберыек, папалілі сваіх дзяцей і жонак, а сябе самі пазабівалі, каб толькі не патрапіць у рукі пыхлівых крыжакоў, пра што ў Кромера, *fol. 203, lib. 12*, Мехавіты, *fol. 233, lib. 4, cap. 22*, больш даведаешся. Але яшчэ далёка да гэтага – вяртаюся да пачатай гаворкі. На полі той бітвы, адважна прабіваючыся праз італійскія палкі, палёг Бялей, кароль кімберыйцаў. На тым пабаішчы, як сцвярджаюць італійскія і шведскія хронікі, парабілі потым італійскія мазіленсы вакол вінаграднікаў платы з трупных костак, а зямля, крывёй і тлушчам насычаная, зрабілася вельмі плоднай. Добрае гэта было ўгнаенне! Тыгурыны, якія складалі другое хаўруснае кімберыйцам войска і чакалі, гатовыя прыйсці на падмогу, у Альпах, даведаўшыся пра разгром сваіх, разбегліся ў розныя бакі. Кімбрыйцы ж, амброны і гепіды, якіх фартуна ў гэтай вайне жывых захавала, таксама паўцякалі ў розных напрамках, бо было іх 300 тысяч.

Вось жа, прусы, ліцвіны, шведы і датчане,
Пра гісторыю продкаў маеце сказанне:
Як жылі без раскошаў, так для духу шкодных,
То заўсёды змагалі рымскіх вояў годных,
⁵ І не меў спадзявання Рым на перамогу,

Покуль з Афрыкі Марый не прывёў падмогу –
Той кімбрыйцаў панішчыў грознай рымскай сілай,
Тройчы біўшы, прагнаў іх прэч з Айчыны мілай.
З ацалелых траціна ў Немцах засталася,
¹⁰ Частка дзесь між народаў іншых разбрылася,
Хто між прусаў, ліфлянтаў і шведаў прыжыўся,
Хто ў краіне жамоіцкай, дацкай супніўся;
Дзе Літва, там гэпіды абжылі прасторы,
А таксама і выспу, што ў Балтыйскім моры:
¹⁵ У краіны, скуль выйшлі, мусілі вяртацца
І па тых падарожжах неяк абжывацца.

ВАЙДЭВУТ, ПЕРШЫ КАРОЛЬ ПРУСКІ І АДЗІНАЎЛАДЦА ТЫХ
ЗЕМЛЯЎ, ДЗЕ ЦЯПЕР ЛІТВА, ЖАМОЙЦЬ І ЛАТВІЯ. ПАВОДЛЕ СТАРЫХ
КІМБРЫЙСКІХ ХРОНІК ГОДА АД НАРАДЖЭННЯ ХРЫСТОВАГА 373
[ГОДА]

Вайдэвут, уладальнік прускае кароны,
Меў дванаццаць нашчадкаў, іх былі імёны:
Літва, Барт, Славас, Надра, Сайма, Галінт, Калмас,
Суда, Хогас, Памеза, Натанга і Вармас.
⁵ З тых сыноў кожны ў бацькі атрымаў дзяржаву
І назваў яе ўласным іменем па праву:
Памезанія з Кульмам, Хогрланд і Самбія,
Бартэнлянд і Надрава, Натанга, Вармія.
Сайм, які даў Жамоіці ад сябе празванне,
¹⁰ Меў ад куршскіх азёраў да Дзвіны ўладанне.
Літва даў тым, што з Руссю побач, і балтыйскім
Землям назву, дзе сёння край ляжыць латвійскі.
Полаўцы і гэпіды на Падоллі сталі;
У Падляшшы яцвінгі новы кут абралі:
¹⁵ Потым згінулі ў войнах, гэткі звычай мелі –
Мужна ўмерці, да ўцэкаў прыбгаць не смелі.
З Істэрбурга ваколіц аж да Райгароду
І сягоння яцвінгаў частка ёсць народу;
Люд адважны, пыхлівы, на мяне напалі,
²⁰ Нізашто лютай смерцю ледзь не пакаралі.
Дзівін, вёска, мястэчка Крос імі названы,
І ў наваградскіх сёлах іх нашчадак знаны.
Як даўней, так і сёння ля русі й аланаў –
Лівы, прусы, літоўцы, племя гаталанаў.
²⁵ Не пакінулі ўласных дзеяў апісання:
Больш ім любыя шаблі, чымся вершаванне.
Прусы, лівы, яцвінгі, полаўцы, ліцвіны

Ды жамоіты й курляндцы – быў народ адзіны.
 Блізкасць межаў і мовы, строяў і звычайў
 30 Тую роднасць і сёння добра пазначае.
 У Курляндзі, Прусах – тыя сама словы,
 За Каралеўцам нават гук літоўскай мовы.
 Люд той самы і Струста, і Самбія мае,
 Што іх даўнюю еднасць добра пацвярджае.
 35 Пталамей тут змяшчае розныя народы,
 Пра нашэсце гаворыць іх і пераходы:
 Карыёны, галінды, генімы, садымы,
 Марсагаты, стабаны, аланы, бадыны.
 Сёння іх ані знаку: з іншымі змяшэнне
 40 І адзенню, і мове дадало змянення;
 Сёння розняцца ў ліваў з куршамі іх мовы,
 І Літва ўжо з Жамойцю памяшалі словы.
 Піша, што ўсе народы ад готаў паходзяць
 (Ім гісторыкі назвы дзіўныя знаходзяць).
 45 З роду іх на ўзбярэжжы жыўшыя аланы
 З *лі-тла-лан* называцца сталі літаланы.
 Праўдзівей, што Жамойці ад Сайма найменне,
 А Літва хай падзячыць Літву за з'яўленне.
 Ляхаў назва ад Леха, як прусаў – ад Пруса,
 50 Чэхі маюць ад Чэха, як русы – ад Руса.
 Так Эразмус у дзях прускіх заяўляе,
 Дэцый тое ў *Dawnościach polskich* пацвярджае.
 Хто як хоча, хай піша, толькі б не збаяўся.
 Тут паслухай, як рымскі люд сюды дабраўся.

АБ ПРЫБЫЦЦІ ІТАЛІЙСКАГА НАРОДА Ў ЛІТВУ З ПАЛЯМОНАМ, ЦІ, ДАКЛАДНЕЙ, ПУБЛІЕМ ЛІБОНАМ, І РЫМСКАЙ ШЛЯХТАЙ. РОЗНЫЯ МЕРКАВАННІ, ЗДАГАДКІ, ДОКАЗЫ І ПРЫЧЫНЫ

Не адна тут прычына, як і меркаванне,
 З-за чаго ў край літоўскі прыбылі рымляне,
 Праз чужынскія землі, па бурлівым моры
 Брыдучы, у шуканні вольнае прасторы.
 5 Муза, прошласць успомні! Мецэнат мой слаўны
 Хай пабачыць, скуль продкаў мае род іх даўны;
 Без яго Геліконскі звяне сад, крыніца
 З гор Парнаскіх засохне, больш не забруіцца.
 Бачу: слаўны Гамераў спосаб вершавання
 10 Патрабуе Марона [1] рытмікі ўжывання,
 Без вясла й не парушу Нептуна [2] ўладанне –
 Толькі там, дзе ўхвалёна Арыёна [3] гранне.

А паколькі мой вершык рыцарству адданы
І ад шчырага сэрца мной той шлях абраны,
¹⁵ Мужнасць іх узвялічу я крылатай славай,
Небыццё асвятліўшы годнасцю яскравай.

ПЕРШАЯ ПРЫЧЫНА ПРЫБЫЦЦЯ ІТАЛІЙЦАЎ У ТЫЯ КРАІ

У гішпанскіх крыніцах першую прычыну
Маем: суш і бязводдзе іхнюю краіну
Шмат гадоў з волі Божай без дажджу трымала,
Італійскай краіне тое ж перапала.
⁵ Поле Сірыюс [4] гнеўны пашчапаў на скібы,
Дохлі ў рэках бязводных і загінулыя рыбы.
Людзі, звер і жывёла ад спякоты млелі,
Ад скупого пакарму сілы іх марнелі.
Высах лес, агароды, поле парыжэла,
¹⁰ Хлеб прапаў – ад спякоты збожжа пагарэла.
Не пабачыш Прыяпа сторажам у садзе,
Ні Цэрэры на полі, Вакха ў вінаградзе. [5]
Ссохла ўсё, што служыла хоць якой ядою,
Нават і вінаграднік з мёртваю лазою.
¹⁵ Шмат людзей падалося ў поўначы Трыёны [6],
Пакідала ў няшчасці родныя староны.
Як паводкай гэпіды, готы і аланы [7]
З тых краёў у заходні бок былі прагнаны,
Так заходнія, сушшу гнаныя, наўзаем –
²⁰ Падаліся на стрэчу з іх паўночным краем.
Рымскі князь, Палямонам Публіем названы,
У заходніх старонах сушшу змардаваны,
Каб народ ацаліць свой і багоў дамовых,
Мусіў плысці ад бедаў да краінаў новых.
²⁵ Вось пяцьсот італійцаў, кожны ў стане панскім
Ці сенатар, што мае стан патрыцыянскі,
Паплылі ўжо з Айчыны па моры Міжземным
Да заходняга крэсу з ветрыкам прыемным.
Лузітанскі [8], гішпанскі бераг за Гадыйскім
³⁰ Морам [9] пааглядаўшы, у краі англійскім
Стаць хацелі, ды бура грозная паўстала,
Эўрам моцным раптоўна ветразі напяла.
Мора ўспеніла грудзі, вал на вал кідае,
І паўночны з заходнім вецер завывае;
³⁵ З дна катвіцы крывыя падняло, сарвала,
У паўночныя землі карабель пагнала.
Палямону ж на захад трэба, ды ўзывае

Вецер люта, аж кожны вушы затуляе.
Часам іх белапенны вал пад неба кіне,
40 Следам, як у бяздонне Ахерон [10], абрыне.
Крык мужчын, плёскат вёсел, хвалі ўсцяж бушуюць,
Там кіты, там дэльфіны карабель штурмуюць:
“О Нептун, што ж прарочыш лёс нам нечаканы,
Рвеш на часткі, няшчасным, ветразь пашарпаны?!”
45 Ты б пабачыў трывогу! Што яны ўцярпелі!
Аж, ад працы, без сілаў падалі і млелі!
З карабля ў мора спешна зноў ваду зліваюць,
Латай ветразь ці дошкай дзірку закладаюць.
З громам бура бліскае, мора ў руху страшным,
50 Феб схаваўся ў аблоках з возам жоўта-ясным,
Вецер, гнаны Эолам, з скалаў вылятае,
Эўр салёныя хвалі Нотам разбівае,
Субсалан, Вультурн, Цырцэй веюць на падмогу,
Цэцый [11], хмарамі ўкрыты, сцеле ім дарогу.
55 Так вятры разышліся, дзеці непагоды,
Што шалеюць, гняўліва рушаць мора воды.
Аж загнаў іх Афрыкій да фландрыйскіх скалаў [12] –
Неба цёмна-пагрозна зверху навісала,
Аквілон [13] іх адкінуў у віроў спляценне,
60 Кожны смерці жахлівай бачыў набліжэнне.
Хмара чорная раптам з бурай наляцела –
Дождж, маланка, а потым градам прагрымела.
Пачарнеў у глыбінях Акіян бурлівы,
Рымскі люд у адчаі чуе лёс жахлівы.
65 Аж нарэшце пад бераг шкоцкі [14] іх прыносіць,
Дзе між скалаў вятрыска сіратой галосіць.
Пры стырне стаўшы смела, часу не марнуе
Палямон – сам у мора карабель кіруе.
А затым, вочы ў неба ўнёсшы з нараканнем,
70 Рукі ломячы ў стоме цяжкім веславаннем,
Мовіў: “О як ён шчасны, сем разоў абраны,
Хто ва ўласнай Айчыне ўмёр і пахаваны!
Шчасны ён прад вачыма продкаў і народу,
Што палеглі ў змаганні за сваю свабоду.
75 Лепш было ім у моры між буры загінуць,
Несмяротную славу тым для нас пакінуць!”
А затым да астатніх мовіў тыя словы:
“Не трывожцеся, сцішыць гнеў Нептун суровы.
Патрывайце, шчаслівых дзён мы прычкааем,
80 Гэты дзень шчэ, магчыма, з любасцю згадаем”.
Толькі мовіў, адразу мора закіпела
І кіты на рымлянаў рынуліся смела

Ды хрыбтамі, як жабры, што ўгару тырчалі,
 Плывучы пад нахілам, мора разгайдалі.
⁸⁵ Потым цмок нейкі выплыў з мора агнявокі,
 Страшнай пашчы раскрыўшы жараток глыбокі.
 Потым велень, з шырокім плаўнем у размаху,
 Караблі іх трывожыў, нарабіўшы страху.
 Надарэмна рымляне стрэлы ў іх пускалі,
⁹⁰ Ад бартоў іх каламі ў мора адпіхалі.
 А не змогшы адбіцца зброяй ад нападаў,
 Пашпурлялі карціны для забавы гадаў,
 І кіты, што чакалі над людзьмі расправы,
 Маляваных пажэрлі – бы жывых – паставы.
⁹⁵ Шмат было там з майстэрствам маляваных слаўных
 Сцэн ваенных і розных дзеяў старадаўных:
 Як Эней змог Турнуса ў бітве за дзяржаву
 І, Лавінію ўзяўшы, стаў царом па праву; [15]
 Як твае, Рыме, сцены Ромул-цар узводзіў
¹⁰⁰ І з вайны сабіянскай [16] са шчытом прыходзіў.
 Іншых розных карцінаў кінулі нямала,
 Зграя гадаў з якімі весела гуляла.
 Так рымляне пазбеглі лапаў смерці страшных,
 І Тытан [17] з хмараў глянуў у праменнях ясных.
¹⁰⁵ Зноў на поўнач рымлянаў ветразь скіраваны.
 Так прыйшлі ў порт Дытмаршэн [18], здаўна заснаваны.
 Сонца згасла. На бераг італійцы сходзяць,
 Па ліхім падарожжы там душу адводзяць.
 Ноч прыйшла. Палямону сон найсаладзейшы
¹¹⁰ Разагнаў сумны цяжар клопатаў ранейшых,
 А багі, што з сабою ўзяў з зямелькі роднай,
 З ім праз сон гаварылі моваю лагоднай:
 “Князю слаўны, з табою мы былі заўсёды,
 Гналі прэч цёмны прывід і трывог, і шкоды.
¹¹⁵ Мы твой шлях пракладаем праз марскія воды,
 Праз цябе мы памножым многія народы,
 Тут, у землях нямецкіх, нельга заставацца,
 Дзе вядзе Провід Божы, маеш выпраўляцца:
 Лёсам гнаны з дзяржавы (шчасця там не маеш),
¹²⁰ Двойчы лепшую ў рукі хутка атрымаеш.
 Ёсць зямля, у разлогах, квеценню пакрытых,
 У лясках, поўных звера відаў размаітых,
 Там магла б і Цэрэра нарадзіцца. Прусы,
 Мазуры з ёй мяжуюць і ляхі, і русы. [19]
¹²⁵ Край змагарны, слауты, даўнімі лясамі
 Знаны ў свеце, ляснымі плоднымі звярамі.
 Тут гэпіды, нашчадкі готаў, кут свой маюць,

Без рукі Гаспадарскай у пушчах блукаюць.
Бог табе іх з зямлёю аддае, ласкавы,
¹³⁰ Ён няіснае існым робіць, поўны славы.
Стань, дай ветразям волю! Бог іх накіруе,
У зямлі абяцанай вецер утаймуе”.
Палямон пахапіўся, сон распавядае,
Астраном падарожным сон той выкладае,
¹³⁵ Кажа: “Ці італійцам час зыначыць долю?
Бог, аднак, нам праз *fata* [20] выяўляе волю.
Бога трэба паслухаць, досыць нам туляцца,
Дар багоў пашануйма – маем пагаджацца”.
Раду тую ўхваліўшы, ветразі ўздымаюць
¹⁴⁰ Бераг княства Дытмаршэн спешна пакідаюць.
Выйшлі ў мора далёка, бераг прападае,
Вал за валам нясецца, караблі ўскідае.
Астраном рэй кампасам караблям рыхтуе,
Стырnavы ў бераг данаў ветразі кіруе.
¹⁴⁵ Так да Зундскіх цяснінаў [21] іх вятры загналі,
Тут валы ад паўночы й захаду паўсталі
І закінулі, цэлых, іх па волі Панскай
Блізка нейкай затокі ў старане курляндскай [22].
Тут Нептун сцішыў мора бурнае трызубам,
¹⁵⁰ А Эол сілу збавіў тым вятрам-загубам.
Кожны рады, нібыта нованараджоны,
Што ад страшнай трывогі за жыццё збавёны.
Вось напяў зноў вятрыска ветразі дыханнем,
Феб аблашчыў паветра прамяністым зьяннем,
¹⁵⁵ Супраціўныя хвалі бег спынілі жвавы,
А дэльфіны ўзяліся за свае забавы.
Лес убачыў здалёку Палямон, зялёны
Бераг, крыва гарамі з морам раздзялёны.
Крыкнуў радасна ўголас: “Вось жа перад намі
¹⁶⁰ Край зямлі абяцанай, дадзенай багамі!”
Караблі ўсё нясуцца! Ветразі зрываюць,
Запабегчы крушэнню ледзьве паспяваюць.
Там Гілію, што Нёмну вусцем служыць здаўна,
Аглядзеўшы, на вёслы налягаюць спраўна
¹⁶⁵ І ў быстрыну ўдаюцца, плыні ток вірлівы,
Над якім тлум прыгожых птушак шчабятлівых.
Лес з бакоў абступае цёмны, таямнічы,
З нетраў шумна нясуцца чыстыя крыніцы.
Так плывуць, невядомым дзівячыся водам,
¹⁷⁰ Караблі з незнаёмым тым краям народам.
Дзіва й Нёмну: успеніў хвалі ён гняўліва,
На хрыбце пераносіць прыбышоў цярпліва.

Дзіва й лесу пабачыць госцяў нечуваных,
Караблёў рымскіх мноства, фарбай распісаных.
¹⁷⁵ Дзіва й рыбам: здумелі і на дно нырнулі,
Змоўклі й птушкі лясныя – ціха, як паснулі.
Дзіўна ўсё італійцам: што лясы пустыя,
Буданы ў полі сталі нізкія, крывыя
(Іх гэпіды, нашчадкі готаў, пакідалі –
¹⁸⁰ Па лясках і пагорках жытлы будавалі).
Так пльвуць той ракою цуднаю, аж бачаць –
Людзі нейкія жвава па ўзбярэжжы скачуць:
Той дзярэ з дрэваў лыка – лапці выплятае,
Той звярыну на пушчы лукам здабывае;
¹⁸⁵ У лапцях кожны з лыка, у звярынай скуры.
У навінку ім нашых караблёў фігуры:
Выйшлі з лесу, а следам, поўныя трывогі,
У гушчар цёмнай пушчы рынулі, што змогі.
Страх ім, жах незвычайны – караблі ў навіну,
¹⁹⁰ Як і ветразь, што грозна выпінае спіну.
Як дзікі, да пячораў кінуліся розна,
Італійцы крычаць ім „*restate!*” [23], ды позна:
Так, як лоўчы па лесе звера заганяе,
Як хартоў на аленя вучаных спускае,
¹⁹⁵ Што ратуецца толькі хуткімі нагамі,
Напралом прэ-нясецца, спуджаны лаўцамі,
І як сарны з пагоркаў сочаць за хартамі,
Што парваць могуць скуру моцнымі зубамі,
Так і той люд разбегся па-на ўсе староны,
²⁰⁰ Тым, чаго век не бачыў, моцна застрашоны.
Караблі перашкода раптам запыняе,
Бо далей плыткі Нёман шлях ім закрывае.
Італійцы на бераг, ім чужы, ступаюць
І багам сваім дзячаць, славу ім спяваюць.
²⁰⁵ Задзівіў італійцаў гэты край нязнаны,
Як і звычай ягоны новы, нечуваны:
Люд лясны тут і дзікі, швэндае, дзе хоча,
Цяжка з ім слова мовіць, *Ка, kur, keip* [24] якоча.
Італійцы ў здзіўленні па палях блукаюць
²¹⁰ І ў гэпідаў прыязні для сябе шукаюць.
Тыя, бачачы ў госцях да сябе ласкавасць,
Выяўлялі праз знакі і да іх цікавасць.
Як Энея, што выплыў з берагоў траянскіх
І заглыбіў катвіцы ў бераг афрыканскі,
²¹⁵ Прыняла ў Карфагене пекная Дыдона [25],
Так прывеціў літоўскі люд і Палямона.
А на бераг ступіўшы, там знайшлі чароды

Зубраў, як і аленяў. Рады з той нагоды,
 Палямон, лук схапіўшы спрытнымі рукамі,
²²⁰ Трох забіў, што былі ў тых статках важакамі.
 Проспер, Урсын, Калюмна [26] васьмярых падбілі,
 Пры абедзе іх мяса роўна падзялілі.
 Той лупіў скуры, гэты мяса сек на штукі,
 Гэты пёк, той катламі меў заняты рукі.
²²⁵ Там, на беразе, лагер першы заснаваўшы,
 Нечаканым паловам сіл сабе прыдаўшы,
 Рушаць далей, і бачаць статкі немалыя –
 Там валы, тут авечкі, там звяры другія
 На лугах расквітнелых вольна ўсцяж пасуцца,
²³⁰ Ветраногія сарны па гарах нясуцца.
 Дзіўна ўсё італійцам, бо ў сваіх старонах
 Гэткіх скарбаў не мелі, толькі лозы ў гронах.
 Потым пчол меданосных бачачы раенне,
 Статкі коней, прыдатных на вайны вядзенне,
²³⁵ Розных рыб поўна ў рэках, дастаткова хлеба,
 Меркавалі, нябогі: трапілі на неба.
 І як грывнулі хорам: „*O, pages sic belli!*” [27]
 Пэўна, што ў падарожжы тых даброт не мелі.
 Гэты „*La Italija!*” голасна заводзіць,
²⁴⁰ Той ваду мёдам сыціць, гэты мёд разводзіць.
 Ты б пабачыў аздобу розных іх намётаў,
 Што паставілі ў полі па сваіх турботах!
 Гербаў рымскіх даўнейшых бачыў бы акрасы:
 Тут “Арлы”, там “Калюмны”, “Ружы”, “Кітаўрасы”. [28]
²⁴⁵ Гэты край палюбілі і лясоў шумленне,
 Меўшы з іх у патрэбе кожнай пажыўленне.
 Як дарунак, ад Вакха пчолаў меданосных
 Прынялі, ад Цэрэры плён з палеткаў росных.
 Доўгі час вандраваўшы землямі й марамі
²⁵⁰ Разам з жонкамі, дзецямі, хатнімі багамі
 І ўцярапеўшы нямала небяспек, на славу
 Цяжкай працай стварылі нам Літвы дзяржаву.
 Помні: шлях той нялёгка італійцам даўся;
 Трэба, каб для Айчыны кожны пастараўся,
²⁵⁵ Бо яе, гнаны лёсам з родных італійскіх,
 Палямон апаноўваў з земляў жэмайцыйскіх [29].

ДРУГАЯ ПРЫЧЫНА

Так Лібонам, звычайна Палямонам званым,
 Порты ў прусаў, жамойтаў былі адабраны;

У Літве ён, Інфлянтах з готамі злучыўся,
 На раскошы айчыны рымскае забыўся:
⁵ Ці то збег ад Нерона, лютага тырана,
 Ці таму, што Атылам там усё забрана,
 Ці ўцякаў ад разладу ў поўначы староны,
 Ці то голадам, сушшу бегчы быў змушоны.
 А што збег ад Нерона – пэўна выглядае,
¹⁰ Бо ягоная лютасць прыкладаў не мае:
 Маці, лона ўспароўшы, жывата пазбавіў,
 І настаўніка ў ванне, Сенеку, скрывавіў;
 Рым спаліў, каб пажарам страшным любаватца,
 А сяброў, родных нішчыў, не жадаў спыняцца;
¹⁵ І Пятра з Паўлам страціў, вернікаў без ліку,
 Рым бурывіў, каб узвесці свой палац вялікі;
 Іншым розным злачынствам ён увесь аддаўся,
 Не адзін дом шляхетны з Рымам развітаўся.
 Палямон, крэўны, мусіў неяк ратавацца –
²⁰ Праз тырана з Айчыны любое падацца.

ТРЭЦЯЯ ПРЫЧЫНА

Хоць магло з-за Атылы стацца гэтак з імі.
 Разбурыві той Еўропу з гунамі сваімі,
 Ад Угры (край татарскі там, дзе масквіціны)
 Ідучы ўслед за славай да другой Айчыны:
⁵ Маркіяну аж тройчы ён нанёс паразу,
 І Матэрну таксама; разбурыві адразу
 Македонскі, ахайскі край, як і фракійскі,
 І славенскі, і сербскі, балгарскі, баснійскі.
 Ён з Аэцыем рымскім і з Тэарадыкам
¹⁰ Візігоцкім у бітве сходзіўся вялікай,
 Сто і восем дзясяткаў тысяч там палегла
 Вояў разам, з крыві іх возера набегла.
 Гарады, што ў французскіх землях, зруйнаваўшы,
 Да Балтыйскага мора ўдаўся, зваяваўшы
¹⁵ Калетанаў і кімбраў, аляндраў, артманаў,
 Прусаў, фрызаў, марынаў, саксаў, памаранаў.
 Гюлу-гетмана проста да Кельна адправіў,
 Той свой лагер навокал горада расставіў –
 Штурмаваў днём і ноччу, воласці панішчыў,
²⁰ Як і вёскі, – далёка высеяў агнішчы.

У той час Этэрыў, сын ангельскага караля, пачаў рабіць захады, каб
 пабрацца з Урсулай, адзінай дачкой брытанскага караля, з вялікай ахвотай

выправіўшы паслоў да ейнага бацькі. І калі той, засмучаны і ўсхваляваны, не ведаў, які даць адказ, пачала яго Урсула прасіць, каб, пакінуўшы французаў у спакоі, заручыў яе з Этэрыем, кажучы, што мае абвясчэнне ад Бога – не працівіцца гэтаму шлюбу, бо мае яшчэ тры вольныя гады, каб выправіцца ў той шлях, які абяцала прайсці – адправіцца ў Рым, маючы пры сабе дзесяць тысяч дзяўчат. А таму прасіла, каб і бацька, і Этэры, ейны паніч, разам шукалі дзесяць дзяўчат асаблівай чысціні й непарушнасці, і каб кожная з іх мела пры сабе тысячу дзяўчат; і каб сама яна таксама мела пры сабе тысячу; і каб усе з іх былі беззаганна цнатлівыя й чыстыя. Паслы, атрымаўшы ад бацькі Урсулы такі адказ, паехалі радасныя. Затым Этэры і брытанскі кароль, бацька Урсулы, сабраўшы паводле дамowy такую вялікую колькасць дзяўчат, прыдалі іх Урсуле ў кампанію. Яна ж, прыняўшы тую шляхетную кампанію і падрыхтаваўшы адзінаццаць вялікіх караблёў ды іншыя рэчы, патрэбныя ў такі няблізкі шлях, пусцілася морам з Брытаніі аж да таго месца, дзе Рэйн упадае ў мора, дзе цяпер знаходзіцца частка Галандыі. Адтуль супраць цячэння ракі прыбыла яна, да вялікай радасці месцічаў, у Кёльн-Агрыпіну, а з Кёльна – у Базылею. Пакінуўшы там караблі й іншае начынне, пайшла пешшу ў Рым. Абышоўшы ды агледзеўшы, як і абяцала, усе [святыя] мясціны Рыма, вярнулася ў Базылею, і сам папа Кірыяк суправаджаў яе датуль з вялікай пашанай. Сеўшы ў Базылеі на караблі, выправіліся ўніз па Рэйне да Кёльна. Там, зыходзячы на бераг, не спадзявалася яна сустрэцца з ворагам, бо меркавала, што ўсё будзе бяспечна, як і раней. Аднак на падыходзе да горада акружылі яе з усіх бакоў угры і бязлітасна забілі разам з усімі тымі дзяўчатамі. Вось так шляхетная дзяўчына з панічом сваім Этэрыем (які, даведаўшыся, што Урсула вяртаецца, выехаў ёй насустрач, разам з маці й сястрой Фларэнтынай ды з некаторымі біскупамі, аж у Кёльн), разам са згаданым папам Кірыякам ды ўсімі тымі дзяўчатамі сышлі з гэтага свету, а беззаганнасць сваю Хрысту, праўдзіваму дзявоцтва Абранніку, ахвяравала. Целы тых дзяўчат ляжаць у Кёльне, пазней іхнія косці былі складзеныя ў вялікім склепе. Дзеля таго перапыніў я гэтай гісторыяй свой аповед, што таксама і ў старых літоўскіх летапісцах (хочацца сказаць байках-летапісцах) аб заваёвах Атылы і забіцці тых адзінаццаці тысяч дзяўчат, а таксама аб прычыне прыходу італійцаў з Палямонам у Літву, як праз сон, ледзь толькі згадваецца. Таму я падаў ім гэтую гісторыю *inter parentes*¹.

Як вярнуўся, брат Буда быў ім пакараны,
Бо Сікамбры на гонар брата быў названы –
Будай (сёння Будзынем хто-ніхто ймянуе,
У якім – ах, вугорцы! – сам турчын пануе).
²⁵ У Італію потым войска ўсё адправіў,
Землі штыраў, карынтаў, істраў пакрываўіў,
У Далмацыі знішчыў гарады й гароды.
Хто палічыць забітых? Хто апіша шкоды?

¹ *inter parentes* (лац.) – паміж іншых.

Пад Аквілію потым з воямі падаўся.
 30 Рымскі гетман дарогу заступіць сабраўся,
 Аж было яго войска мігам парубана –
 Тройчы бегла фартуна ад Валентыніяна.
 А венеты (траянцы родам, як лічылі)
 Выспу ў Адрыятычным моры засялілі,
 35 Дзе Венецыю, горад слаўны, збудавалі;
 Ды і ўсе, дзе магчыма, жыцці ратавалі.
 Аквілію аблогай акружыў магутна,
 Руйнаваў і нявечы ўсё наўкол, паўсюдна.
 Доўга там быў Атыла, горад здабываўшы
 40 І для ўдалага штурму спосаб задумляўшы.
 Так цвярдэня стаяла, што ўжо быў і здаўся,
 Аж з паводзінаў бусла знак яму ўказаўся:
 Той у дзюбе цягае за малым малога
 Прэч, а значыць – чакае уграў перамога.
 45 Тут Атыла, жаўнераў духам узмацніўшы,
 Сцены, склаўшы вакола сёдлы, падпаліўшы,
 Біў у мур, захапіўшы горад штурмаваннем –
 Трыццаць сем тысяч разам там знайшлі кананне.
 Канкардыю, Ферару, Бергама, Верону,
 50 Мантую і Трэвіза, Брэшыю, Крэмону,
 Апулію, Равэнну, Падую, Вічэнца,
 Парму, Мілан, Мадэну, Тычына, П’ячэнца –
 Ці не ўсе італійцаў землі спрэс ваюе.
 Італіец “*O Dio!*” кожны лямантуе,
 55 Тыя “*La dona nostra!*” крыкнуць і ўцякаюць,
 Толькі угры – “*Beste frenk*” – б’юць і даганяюць.
 Каля Рыма быў папам – святасцю так знымым
 Львом – Атыла ад думкі злое паўстрыманы.
 Адступіўшы, крывёю, дымам слаў дарогу,
 60 Не адзін прыхаваўся, чуючы трывогу.
 Палямон, як і кожны, страхам быў праняты
 (Хто сябе не ратуе – сам і вінаваты):
 Мог да земляў паўночных, прагнучы спакою,
 Італійскую шляхту весці за сабою.

Піша таксама ў старой гісторыі пра дзеі Атылы, што Гардэрык, кароль гэпідаў, надзвычай магутны і ваяўнічы, як і славыты годнымі справамі, па сяброўскім абавязку ў кожнай бітве быў пры Атылу, і заўсёды можна і шчасліва вялося яму з ягонымі гэпідамі так у Францыі, як і ў Італіі і Фракіі, або і ў той бітве, якую меў Атыла з рымскім Аэцыем. Так піша, што Валамір (альбо Уладамір) з правага флангу з усходнімі остготаў (якія былі з тых краін, дзе сёння Валынь, а Астрог сённяшніх астрожскіх князёў – *si credere opinioni fas est* [30] – быў іх галоўным горадам і замкам) рашуча нападаў на

Аэцыя і галоўныя рымскія палкі. Таксама і Гардэрык, кароль гэпідаў, можна атакаваў Тэадорыка і вестготаў etc., дзе – як распавядае гісторыя – сто восемдзесят тысяч мужоў палегла. Без усялякага сумнення гэпіды, будучы з ваяўнічымі готамі аднаго роду, з’яўляюцца сапраўднымі продкамі літоўскага народу: плывучы з паўночнай Скандыі ў еўрапейскую Сарматыю, частка з іх засталася каля мора ў Прусіі – з імі крыжакі вялі працяглую вайну, аж пакуль зусім вынішчылі. Іншыя пасяліліся на вольных землях – там, дзе сёння Жамойць, Літва і Латвія. Другія, як яцвягі, адступіўшы ў заходні бок, абралі сабе айчыну на Падляшшы. А некаторыя, зайшоўшы ў паўднёвы стэп – дзе сёння Падолле, Канеў, Чаркасы, Ачакаў, Крым, Перакоп, там размножыліся, іх – за тое, што жывуць у палях – назвалі полаўцамі. Вось гэтак тыя гэпіды, продкі літоўцаў, – людзі ваяўнічыя, драпежныя і звыклыя жыць рабункам – добраахвотна са сваім каралём Гардэрыкам далучыліся да Атылы, пераможнага караля. Таксама і Валамір (альбо Уладамір – гэта рускі імяслоў, азначае “які валодае мірам”), кароль остготаў, якія жывуць на ўсходзе сонца – там, дзе сёння валынскія княствы, пры Атылу са сваім рыцарствам стаў. Таксама, жадаючы грунтоўна вывучыць літоўскія дзеі, знайшоў я ў той Атылавай гісторыі наступнае: Атыла, каб ведаць, што дзеецца па ўсіх краінах свету, устанавіў у чатырох месцах пошты, або пасты – адзін у Кельне, які называюць Агрыпіна, другі ў Задары, далмацкім горадзе, трэці ў Літве, чацверты – на рацэ Танаіс. З тых месцаў усе, амаль не ўсяго свету навіны праз названія пошты дастаўляліся яму ў Сікамбрыю, пасля чаго ён паведамляў праз іх свету сваё рашэнне. Тут ужо згадвае, што і ў Літве меў свае пошты; відаць, ужо на той час, за Атылы, у годзе Гасподнім 418, літоўская зямля была населена жыхарамі.

Тытул Атылы быў наступны: Атыла, сын Бендэгераў, унук вялікага Немрата, выхаваны ў Энгазе, з ласкі божай кароль угорскі, медскі, гоцкі і дацкі, жах свету, біч божы, etc.

ЧАЦВЕРТАЯ ПРЫЧЫНА, ЯК ПІША *FLORUS* (*LIB. 4, CAP. 2*)

Ці таму, што з Пампеем Цэзар ваявалі,
 Што нязгоды дзяржаве сілы выядалі,
 Што з фамілій славурых шмат сыноў забіта,
 Што ў разладзе й нявінны горлам плаціць мыта:
⁵ І зямля ўжо, і мора сыта іх крывёю,
 Ды амбіцыя з пыхай не спыняюць бою.
 Італійцаў і грэкаў зброя ўсё грымела,
 На палях кроў забітых пенная кіпела,
 І Пампей, хоць падмогу Азія сцягнула,
¹⁰ Меў паразу – фартуна твар свой адварнула,
 Лёг з усімі. За трыста тысяч іх скасіла
 Смерць ліхая, а іншых мора патапіла.
 А Катон, пра паразу маючы навіны,

З-за разладу адчуўшы заняпад Айчыны,
¹⁵ Развітаўся з сябрамі і з сынам найлюбым,
 Закалоў сябе мячом; ах, хвіліна згубы!
 Дыдый з Варам сышоўся ў бітве ашалела,
 На зямлі і на моры ад крыві кіпела:
 Акіян караблі іх струшчыў, застагнаўшы,
²⁰ За разлады каранне страшнае спаслаўшы.
 Уяві жах вялікі – ім усё пранята! –
 Судна білася ў судна, танчыла заўзята.
 Гвалт і зброя, а мячы страшна ляскаталі,
 Тое бераг іспанскі з Афрыкай спазналі –
²⁵ Гарады іх, паразу помсцячы, знішчалі,
 На нявінних за шкоду гнеў свой выяўлялі.
 Цэзар нішчыў пампейцаў, на Мундзе закрытых,
 Высцілаў сабе грэблі трупамі забітых.
 А як цэзарам стаўся з моцы перамогі,
³⁰ Меў трыумф, і зрабіўся самаўладны, строгі.
 Потым Касій, Брут з рымскіх нобіляў сынамі
 Прысягнулі: не будзем Цэзару рабамі;
 Быў забіты ў сенаце ля трона самога,
 Закалолі нажамі, як вепра якога:
³⁵ Дваццаць тры меў на целе колатыя раны:
 Ён заліў свет крывёю, ёю й пакараны.
 Тут Антоній рашучы выявіў жаданне
 Меч узняць, каб памсціцца на Актавіяне.
 Кожны – Лепід, Брут, Касій – бойкай апантаны;
⁴⁰ Цыцэрон быў забіты, красамоўствам знаны.
 Вось з-за гэтых разладаў, бед і неспакою
 Шмат з Італіі збегла, спуджаных вайною
 Аж сюды, аж на поўнач, сцежкаю лясною
 Дзе Жамойць сёння, Прусы, Латвія з Літваю.

Длугаш піша ў сваёй Хроніцы, што пацвярджае і Кромер (*lib. 3, fol. 61 prima, secunda vero editionis 42 folio De rebus Polonorum*): У час грамадзянскай вайны, – кажа – якая вялася паміж цэзарам і Пампеем, сабраўшыся з пэўнай рымскай дружынай і пакінуўшы італійскую зямлю, па доўгім плаванні аселі ў тых краях (то бок на ўзбярэжжы Прускага мора) і там збудаваў горад, які назвалі Ромнава (цяпер Ромава), як бы “*Roma nova*”, новы Рым, ад Рыма назвалі. І быў гэты горад у прусаў-язычнікаў аж да прыходу крыжакоў важнейшай сталіцай іхняй зямлі, якую быў захапіў у іх Балеслаў Харобры польскі, помсцячы за забойства святога Войцеха ў 1025 годзе. А тое зборышча італійцаў прыплыло сюды морам са сваім правадыром Любонам, і высадзіліся на бераг у затоцы Венедскага мора – там, дзе сёння Жамойць і Лівонія (альбо Латвія), і ад Лібона землі тыя былі названыя “Лівонія” альбо “Літванія”. Доказам гэтага паслужыць мне рака Ліба і

мястэчка пад той жа назвай ля яе вусця, дзе яна ўпадае ў Балтыйскае (альбо Прускае) мора, якое [мястэчка], як лічыцца, магло быць названае ў гонар таго Лібона. А дзеля большай дакладнасці і грунтоўнасці доказы пакажу гэта *ex Lucii Florii De gestis Romanorum testimonio, qui per sequens tumultum belli civilis inter Pompeium et Julium*^{II} Цэзарам апісвае названага Лібона ў ліку палкаводцаў Пампея (lib. 4, cap. 2, fol. 123) такімі словамі: “*Quippe quum fauces Adriatici maris iussi ocuparere Dollabella et Antonius ille Illirico hic Corcyra eo littore castra posuissent, iam maria late tenente Pompeio repente castra eius (scilicet Julii Caesaris) legatus Pompei Octavianus et Libo ingentibus copiis classicorum utrinque circumvenit dedicionem fames extorsit Antonio*”.^{III}

Зыходзячы з гэтага, мяркую: паколькі Цэзар разграміў Пампея з яго войскам і забіў (да таго ж доўга яшчэ цягнуліся лютыя войны ў Азіі, у Афрыцы, у Еўропе – напрыклад, у Грэцыі, у Італіі, у Гішпаніі, у Егіпце – і на ўсіх морах), пераследуючы хаўруснікаў, сяброў і палкаводцаў Пампея, а згаданы тут Флорам Публій Ліба, будучы падкаводцам Пампея і маючы ў сваім распараджэнні гатовае судна, уцякаў са сваімі падалей ад гневу ворага – Цэзара. А паколькі не мог быць у бяспецы ля берагоў Італіі, пачуўшы пра незаселеныя землі ў паўночных краях і намерыўшыся пашукаць сабе вольнага прытулку, прыплыў у тыя староны, дзе сёння жамойты, прусы, літва, лівоны (ад Лібона) жывуць. А ў Прусіі заснаваў ля мора ў свой гонар горад Лібу і новы Рым – Ромнава (сёння завецца Ромнава), таксама як Канстанцін Вялікі перахрысціў Бізантый у *Roman novam*, пакінуўшы за папам Рым стары.

OPINIO, АЛЬБО МЕРКАВАННЕ, МЯХОЎСКАГА ПРА ПАХОДЖАННЕ ЛІТВЫ, АЛЕ, ВІДАЦЬ, СТАРАСВЕЦКАЕ; З МАІМІ ЎДАКЛАДНЕННЯМІ

Matyjas Miechovius, доктар астралогіі і лекарства, кракаўскі канонік, польская Хроніка якога на лацінскай мове (праўда, засмечанай, як і ў нашыя дні) выйшла друкам, сярод іншых дзеляў панавання Ягелонаў так проста і сцісла паведамляе пра паходжанне літоўскага народа (lib. 4, cap. 39, fol. 271): *Pro ampliori autem cognitione animadvertendum est, quod vetustioribus referentibus quidam Itali deserentes Italiam*. Гэта азначае: і дзеля шырэйшага сведчання пра літоўскае паходжанне, што паводле аповедаў старых людзей некаторыя італійцы, пакінуўшы італійскую зямлю, прыйшлі ў літоўскую, а затым далі Літве па назве сваёй айчыны імя Італія, а літоўскаму народу – італы; гэтыя назвы нашчадкі іхнія ў свой час змянілі, зямлю Літаліяй, а сябе літалінамі назваўшы. Затым, – паведамляе, – русы і палякі, іх непасрэдня

^{II} *ex Lucii...* – на падставе Л. Флора, які ў *Рымскіх дзях* апісвае грамадзянскую вайну паміж Пампеем і Юліем.

^{III} *Quippe...* – Паколькі Далабэла і Антоній на загад Цэзара занялі затоку Адрыятычнага мора; першы паставіў лагэр на ілірыйскім узбярэжжы, другі – на коркірскім. Пампей жа панаваў ужо на вялікіх абшарах мора. Ягоны легат Актавій Лібон акружыў нечакана тых дваіх магутнай арміяй маракоў. Голад вымусіў Антонія здацца.

суседзі, яшчэ больш змянілі назвы і зямлю іх “Літванія”, а людзей “літваны” назвалі, як і сёння іх называюць.

І тут піша Мехавіта, дакараючы палякаў, што далі ліцвінам пачцівае, італійскае імя і потым, за часоў Вітаўта, не дазволілі ім атрымаць каралеўскую карону. Бедныя ліцвіны! Але ж адплацілі палякам, што іх *hrozie osneacziscami* [незразумела. – А.Б.] К[аронай] П[ольшчу], а саміх ляхамі празвалі. Вось жа вам за тое, паны ляхі!

Піша далей Мехавіта, але не да рэчы – дрэнна расчытаў, што тыя італійцы спачатку горад Вільню збудавалі: *Elevationis poli 57 graduum*.^{IV} Пакідаю тое астраномам і геаметрам, але ад імя князя Віліюса, з якім першы раз прыйшлі ў гэты край, назвалі Вільню. Таксама і рэкам, якія плывуць пад той горад, Віліі і Вільні, ад таго ж князя назву далі. Тут, аднак, старэнькі памыляецца, але і за тое, што напісаў з ахвоты, павінен падзякаваць яму ліцвін.

Жамойцкую зямлю таксама назвалі на сваёй мове, што азначае ніжнюю альбо ніжэйшую зямлю, *terra inferior*, але і тут, хаця і бываў у Італіі, не патрапіў, бо калі б італійцы назвалі Жамойць ніжняй зямлёю, далі б ёй імя *terra bassa*.

Далей ужо старэнькі тне да рэчы, мовячы: “*Aliqui autem historiae ignari, a lituo quod est cornu et venatorum tuba Litvaniam appellare voluerunt*” [etc.]. А некаторыя – кажа – не абазнаныя ў гісторыі да *lituo*, то бок ад паляўнічага рога альбо трубы (паколькі ў тым краі надзвычай любяць ловы), узводзяць назву літоўскай зямлі, што можна разглядаць як наступства, але ніяк не пачатак дадзенай гісторыі.

У іншым месцы, вышэй, той самы Мехавіта, апісваючы заваяванне Прусіі Балеславам Харобрым, першым польскім каралём (*lib. 2, cap. 8, fol. 33*), сцвярджае наступнае: “Як сцвярджаюць, пруская зямля названая ад Пруса, віфінскага караля ў Азіі, дзе да захопу Адрыянопаля і Канстанцінопаля знаходзіўся галоўны горад турэцкіх каралёў, які і цяпер ад *Aten Prussa* называецца Брусай. Падгавораны палкаводцам Ганібалам, карфагенскім каралём, усчаў быў вайну з рымлянамі, але няўдалую, бо атрымаў ад іх паразу і быў выгнаны з уласнай зямлі. Пасля гэтага ён, каб пазбегнуць гвалту ад угневаных рымлянаў, па доўгім вандраванні прыйшоў са сваім народам, азіяцкімі грэкамі, у тыя краі на Паўночным моры, і назваў прускую зямлю ад свайго імя, што і сведчыць аб прыйсці ў тыя краі азіяцкіх грэкаў з каралеўства Віфініі. Атрымліваецца, што даўнія прусы разумелі грэцкую мову, асабліва яе віфінскі [дыялект], распаўсюджаны ў суседстве з татарскай і турэцкай, а таксама сарацынскай [мовамі]. А адбылося выгнанне таго Пруса, караля Віфініі, за дзвесце гадоў да Хрыста, калі іншыя добра палічылі. Аднак чытаў я ў даўняй прускай хроніцы, што даўнія прусы, язычнікі, свайго жраца-ідалапаклонніка называлі па-грэцку – *Kirie kirieitos*. А таму тыя самыя грэкі і ў Літву павінны былі прывесці свой народ”.

^{IV} *Elevationis* – пад 57 градусам геаграфічнай даўжыні.

Далей у тым самым месцы Мехавіта піша: “*Advenerunt deinde ut fama est gentes Romanae ob bella civilia Italiam deferentes*” etc. Прыйшлі потым таксама, як яно слыне, рымскія народы ў той край каля Прускага мора, пакінуўшы італійскую зямлю з прычыны ўнутраных войнаў і войнаў паміж гарадамі, і пачалі тыя прышлыя італійцы жыць уперамешку з тымі паўночнымі народамі ў прускай, літоўскай і жамойцкай зямлі. Жывучы разам, змяшалі і свае розныя гаворкі ў адну мову. Таму і чуем, што ўжываюць яны ў мове сваёй мноства лацінскіх словаў. Але таксама і іншае сведчанне прыхільнікі гэтага доваду прыдаюць, што галоўны горад Прусіі называецца Ромава (што я вышэй падаў ужо з Длугаша і Кромера), прыняўшы імя ад Рыма. У тым самым горадзе тыя італійцы паставілі свайго язычніцкага жраца, імем ушанавання якога было Крыве.

Бернард Вапоўскі, кракаўскі пралат, і Бельскі *in secunda Historiae totius mundi editione, fol. 238, cuius testimonio fultus*^V, так піша пра даўніх прусаў, якія былі язычнікамі: “Пра іх нашыя храністы пісалі няпэўна, сцвярджаючы, што паходзяць яны з Грэцыі, ад караля Пруса з Віфініі”. І Сільвій піша таксама, што гэта былі ульмерыгі; ён таксама піша няпэўна, што гэта былі бруктэры, а ад бруктэраў – згаданыя прусы. Але дакладна тое, што даўнія прусы былі з літвой адным народам – нашчадкамі готаў з-за мора, людзей ваяўнічых, і мелі адну гаворку і звычаі, і толькі дзякуючы чужому народу зблыталі мову; але і сёння яшчэ паміж сабой трохі разумеюцца, бо за Каралаяўцам, бліжэй да Літвы, маецца колькі дзясяткаў даўнейшых прускіх вёсак, мовы якіх ніхто не разумее, акрамя іх саміх. Я чуў іх гаворку, бываючы ў Гданьску, дужа падобную на літоўскую ў той частцы Літвы, дзе жывуць куршы. Жывуць ля вялікага возера, якое мы называем *Lacus Curonensis*. Вось гэтыя куршы з’яўляюцца адным народам з даўнімі прусамі. А паходзяць яны з паўночных краёў, дзе сёння Нарвегія. Таму калі новыя прусы, крыжакі, ваявалі з Літвой, даўнія прусы заўсёды мелі большую прыхільнасць да літвы, чым немцаў, з якімі моцна ваявалі. А калі літва прыняла хрост, яны ёй пачалі пагарджаць.

СВЕДЧАННЕ ЯДОКА ДЭЦЫЯ ЛЮДВІКА ПРА ЛІТВУ У КНІЗЕ
O FAMILIJEJ JAGIELŁOWEJ (FOL. 34), З МАІМІ ВЫПРАЎЛЕННЯМІ
ПАМЫЛАК І ДАДАВАННЕМ ПАТРЭБНЫХ ЗВЕСТАК

Litvania vero nomen novum ex latinis scriptoribus incognitum est. “Літоўскае імя – кажа – новае, а пісьменнікам лацінскіх гісторый яно незнаёмае”. А ў якім стагоддзі гэтая краіна тое імя атрымала, за даўнасьцю часу выявіць немагчыма. Эней Сільвій, італьянец, чалавек вучоны, *sed Polonis et Sarmatis iniquus*^{VI}, які пазней быў папам, будучы са шматлікімі пасольствамі ў розных краінах, шмат працаваў над апісаннем паходжання літоўскага народа. Аднак уся карысць ад гэтай працы толькі ў тым і палягае,

^V *in secunda* – у другім выданні Хронікі ўсяго свету, с. 238, на чым я грунтуюся

^{VI} *sed Polonis* – але да палякаў і сарматаў непрыязны

што больш можна зразумець пра знаходжанне месца рассялення народа, чым пра яго паходжанне альбо даўнейшую, першапачатковую, назву. Паколькі, надзвычай далікатна падаючы запазычаныя ў якогасьці Гераніма апісанні ўладкавання, абрадаў, язычніцкіх вераванняў і звычайў літоўскага народа да прыняцця ім хрысціянскай веры, нідзе не ўказвае і не тлумачыць, якой была даўнейшая назва гэтага народа. І ў гэтым творы, які і ў іншых выдадзеных ім кнігах, наследавала яму мноства новых гісторыкаў; гэта Сільвія згадвае Дэцый (але і сам не ведае, што гэта быў за Геранім, у якой крыніцы або аповесці Сільвій знайшоў звесткі для пісання пра літоўскія справы), калі кажа: “*Dum enim ritus et mores ab Hieronimo quodam*”^{VII}; словам, сам не ведае, што гэта быў за Геранім. Але я вычытаў, што гэта быў вучоны муж, чэх (але не той Геранім, вучань Гуса), каплан з Прагі, а ў Кракаве на замку быў канонікам. Потым, калі Ягайла стаў каралём і навяртаў родную Літву ў хрысціянскую веру, таго Гераніма, чэха з Прагі, паставіў канонікам у Вільні, і той прапаведаваў Літве слова Божае. І аднойчы, секучы драўлянага літоўскага стода, параніў сабе нагу, але тут жа Божым цудам вылечыў рану на здзіўленне язычнікам, як будзе пададзена пра тое ніжэй, пры [апісанні дзеяў] караля Ягайлы. Быў у мяне стары каментарык перапісаны пра Літву з таго Гераніма, які ў свой час давялося здабыць у Вільні ў нябожчыка доктара Серпца, але потым ён дзесьці прапаў падчас жаўнерскае службы; дорага выкупіў бы яго я цяпер. Але скончу пра Дэцыя.

Ёсць і іншыя гісторыкі, што літву і прусаў фінамі называюць, але я, калі варта верыць Пталамею, не пярэчу, што прусы – фіны, але што гэтым імем называлася калісьці літва – не веру. Паколькі Пталамей, які ўвесь свет як на дошцы намаляваў, іншыя народы ў тых краях змяшчае, якія ўсе, на маю думку, сёння і ёсць літва. Многім з іх маё сцвярджэнне падасца сумнеўным, што бачу ў літве мноства народаў; але яны, калі прыгадаюць, што Літва, як і Польшча, была карміцелькай вялікага мноства людзей, лёгка зразумеюць, што раней – з-за зменлівасці часу – Літва была домам не для аднаго народа.

Такім чынам, уся літоўская маці-зямля здаўна была аселішчам для тых людзей, якіх называе Пталамей: галінды, бадзіны, геніны, судзіны (дзе сёння Райград, немцы называлі [тую зямлю] Судавіяй), карыёны (відаць, курляндцы), амаксобы, стабаны, саргаты, стурны, вібоны, наскі *et* асубы (відаць, кашубы) *etc.* Усе гэтыя народы з даўняга часу пазначаныя Пталамеем у месцах іх [рассялення]. Той самы Пталамей (*lib. 3, cap. 5*), як і згаданы Людовік Дэцый (*Vetustates Polonorum persequendo*)^{VIII}, паведамляе (*fol. 3*) пра іншыя вялікія народы Сарматыі. У еўрапейскай [Сарматыі] найперш размяшчае па ўсім узбярэжжы Венедскага, або Нямецкага, Дацкага, Шведскага і Ліфляндскага мора венедаў, ад якіх паходзяць сённяшнія памаране, кашубы, прусы, курляндцы, жамойты, ліфлянты і фінлянды. Затым вышэй італійскай зямлі, якую ён імянуе старой рымскай назваю, змяшчае наступныя народы: пеўкаў, растэрнаў (па ўсім Меатыйскім моры, якое мы называем *Paludem Meotis* і ў якое ўпадае каля Азова Вялікі Дон (альбо

^{VII} *Dum enim* – паколькі абрады і звычай якімсьці Геранімам

^{VIII} *Vetustates* – апісваючы польскія старажытнасці

Танаіс), што цячэ з Масковіі, – ад іх сённяшнія языгі, яльбо яцвінгі і ятвезь, раксаланы, русы, намаксабіты і аланы; падалянаў, чаркашанаў, канеўцаў, валынянаў (названыя ад ракі Волгі, адкуль прывялі з Масковіі свой народ сюды, дзе сёння жывуць). Люцэоры, кусы (альбо лучане), кіявяне і літва паходзяць ад готаў і венетаў (то бок ад памаранаў, не ад венетаў), а таксама даўніх аланаў (ад якіх – готы-аланы), паколькі готы, якіх да таго сарматы называлі полаўцамі, з даўніх часоў жылі ў тых мясцінах побач з Руссю – паміж ракой Танаіс і Меатыйскім морам, дзе сёння аселі крымскія, кіпчакскія і перакопскія татары. Лаціннікамі готы былі празваныя гетамі, як робіць тое Авідзій Назон, прагнаны цэзарам з-за сваёй непрыстойнай кнігі *De arte amandi* = *Навука кахання* і паселены ў Таўрыцы (дзе сёння Перакоп), успамінаючы тых готаў у сваіх вершах *De Ponto elegia 19 ad Severum*^{IX}:

*Nulla Getis toto gens est truculentior orbe
Tinctaque mortifera tella sagita madet.*

Няма жахлівейшага роду на свеце, чым готы,
Стрэлы ў атруту мачаюць, як лук нагатове.

Каля гэтых готаў (альбо гетаў), гэпідаў і полаўцаў, літоўскіх продкаў, жылі іншыя готы – аланы, якія дапякалі русаў і палякаў частымі наездамі. Яшчэ і сёння рэшткі таго народа – падаляне і нізавыя – жорсткія людзі, якія любяць вайну і адбіваюць татарскія наезды. А пра тое, якімі люднымі былі тыя паўночныя краі, дзе сёння Швецыя, Готланд, Данія, Нарвегія, Літва, Латвія і Прусія, пішуць шматлікія гісторыкі і касмографы – Олай Магнус, гот Іярдан, гот Павел Дыякан, Альберт Крантый, Мяфодзій Марцірый (Мучанік) *et id genus alii*^X, якія выводзяць з тых краёў разнастайныя народы, за выключэннем пералічаных Пталамеем: з паўночных татарскіх краін – готы, остготы, вестготы, гепіды, самагеты, масагеты, гуны; а ад усходу сонца – з маскоўскай дзяржавы – тыя, што насялілі венгерскую зямлю, званую перад тым Паноніяй: кімбры (альбо кімерыйцы), пеўты, амазоны, шведы, лангабарды (якія аселі ў Італіі паміж Венецыяй, Веронай, Падуяй, Міланам *etc.*), турэлінгі, авары, герулы, венулы, свены, булгары, швіцэры, тахіпалы, даны, дакі (цяпер там валашская зямля, у якую пазней прыйшлі валахі-выгнанцы); з паморскіх краін – склавы, або славакі, ругі (пра даўнасць якіх яшчэ і сёння сведчыць назва вялікага горада – Ругія, і тое, што князі брандэнбургскія *titulo principatus Rugiae* сёння *utuntur*^{XI}; і, відаць, Райх нямецкіх князёў названы ад Ругіі), аланы, гаталаны, бургунды, самбы, лівоны, скіры, нарманы, піліты, карпы, кібы, саксы, варагі і печанегі, якія здавён жылі побач з Руссю, як цяпер Літва і Латвія, і часта з тым магутным царом Манамахам (альбо манархам) усёй Русі Уладзімірам, які меў сталец у Кіеве, ваявалі і спусташалі рускія землі, а часам і выступалі разам з русамі

^{IX} *De Ponto* – Пантыйскія элегіі. 19. Да Севера.

^X *et id genus alii* – і іншыя падобнага роду

^{XI} *titulo principatus Rugiae... utuntur* – тытулам уладальніка Ругіі... карыстаюцца

супраць палякаў. Як сведчыць пра тое і Мехавіта (*lib. 2, cap. 10, fol. 34 etc.*) пад Годам Божым 999, калі імператар Отан каранавіў у Гнезне Балеслава Харобрага, першага польскага караля. А літва ў тых краях, дзе і сёння жыве, ужо тады была значнай сілай. А на Вісле Пталамей размяшчае менш народаў. Згадвае ў якасці суседзяў венедаў гіртонаў, ад якіх, відаць, назваліся геты; сёння іх астаткі жывуць у Прусіі, у Самбійскім павеце (альбо парафіі), дзе знаходзіцца кафедральны касцёл самбійскага біскупа. Пасля іх называе Пталамей фінаў, суланаў, фругіндаў, ад якіх паходзяць сёння суседнія прусам народы – кульмяне (альбо хэлмяне), куявяне, плачане і мазуры; затым называе асубронаў, аварынаў, анартафрактаў, бругіёнаў і іншыя народы разнастайных назваў, пра якіх сёння ані згадкі. У нашых мясцінах размясціў Пталамей літоўскія межы. Як піша вышэйназваны Дэцый, сёння Літва атачана наступнымі межамі: беручы ад амбронаў, якія змагаліся ў Італіі з кімбрамі, то бок ад Люблінскага ваяводства на поўначы, бліжэй да Мазовіі, аж да Венедыйскіх і Фінейскіх гор, то бок Прускіх, цягнецца літоўскі рубаж. Тамсама, крыху захапіўшыся паходжаннем прусаў, потым паведамляе, што ў наш час Літва мяжуе з Прусіяй ад поўначы аж да Жамойці і што жамойцкая зямля, якая прылягае да Паўночнага акіяна, цягнецца аж да Ліфлянтаў, а потым – аж да дзяржавы вялікага князя маскоўскага, якая прылягае да Літвы ад усходу сонца; на поўдні ж яна мяжуе з раксаланамі; затым мяжа вяртаецца ў бок захаду сонца, да палякаў, і зноў да амбронаў, то бок да Люблінскай зямлі; але цяпер палякі ссунулi гэтую мяжу, забраўшы Падляшша і Валынь. Вялікае Княства Літоўскае складае чацвёртую частку Еўрапейскай Сарматыі, у межах якой не без прычыны – кажа Дэцый – і жывуць, на маю думку, вышэйпералічаныя народы.

Аднак не ведаю, чаму ў сваім творы Эней Сільвій размясціў масагетаў на тых нязвычайных для іх межах – за прускай зямлёй, бо і Пталемей не ўказвае іх у тым месцы, паколькі масагеты, якіх некаторыя ўважаюць таксама за амазонаў, як вядома, жывуць у Азіяцкай Скіфіі, у далёкіх татарскіх ордах. Але я, у адрозненне ад Дэцыя, справу так разумею: хацеў Сільвій усё апісаць належным чынам, але памыліўся, як чалавек адстаронены і неабазнаны ў [гісторыі] тых краёў, бо, хочучы размясціць па суседстве з прусамі самагетаў (то бок жмудзінаў) ці масамтаў (мазуроў), напісаў “масагеты”; альбо мог і друкар ці пісар ягоны, як яно часта бывае, памыліцца.

Такім чынам Вялікае Княства Літоўскае, згодна з Дэцыем і Сігізмундам Герберштэйнам (як і маім досведам), на ўсходзе мяжуе з Масковіяй, на захадзе, беручы ў паўночны бок, – з Польшчай, Падляшшам, Мазовіяй і Прусіяй; на поўначы мае рубаж з Жамойцю і Ліфлянтамі, на поўдні да яго прылягаюць Валынь, Падолле і рускія землі. За часоў панавання Вітаўта Вялікага літоўская дзяржава сягала ад Курляндскага мора, або возера, да Ліфлянтаў і Прусіі, а на ўсходзе – да Масковіі па раку Угру, аж за Вялікі Ноўгарад і Пскоў па поўначы, а ў стэпе мяжа праходзіла за Пуціўлем, або Пуцьвілем, які ляжыць за 60 міль на поўднёвы ўсход ад Кіева. А ад Балтыйскага, або Нямецкага, мора на ўсход і поўдзень прасціралася аж да

Татарскага мора, называнага Pontus Euxinus, за Ачакаў, да самога Азова, дзе Танаіс упадае *in Paludem Maeotim*^{XII}.

Тое мора, праз якое я тысячы разоў ездзіў у Шкодэр і Галат і якое ўпадае каля Канстанцінопаля *per Propontidem in Hellespontum rapidissimo et strictissimo instar fluminis Gurgiti*^{XIII}, туркі называюць Чорным морам. Затым Дэцый, прыдумляючы, тымі словамі піша пра першапачатковую назву і новае найменне Літвы: некаторыя з пэўных прычын вераць, што Літва *a Lituo*, то бок ад рога, паляўнічай трубы назвалася.

Але гэтае іх меркаванне нікчэмнае, як казка, і вартае таго, каб быць асмяяным, а не служыць доказам пра назву Літвы. Ёсць і такія, якія сцвярджаюць, што, прыйшоўшы ў гэтую зямлю, італійцы назвалі гэтую краіну найменнем сваёй айчыны – “Італія”, а людзей, якіх тут засталі, “італіяны”. А затым іх нашчадкі, пра што і Мехавіта піша, дадаўшы літару *L*, назвалі [краіну] “Літалія”, а сябе – “літалы”. А з цягам часу былі названыя суседзямі скажоным імем – літваны. Я ж сцвярджаю (бо Дэцый прызнаецца, што не разумеў па-італьянску, як і Мехавіта, відаць), што італьянцы ўжываюць у сваёй мове наступныя *articulas: la citta* – горад, *li paiesi* – краіны, *il cavallo* – конь, *la mulie* – дзяўчына (жанчына), *il bosco* – лес, etc. Зноў жа, калі б захацелі назваць Літву найменнем сваёй краіны, то назвалі б яе самі, а не нашчадкі, па правілах сваёй мовы: *la Italia* – італійская зямля, і толькі потым – Літалія і Літванія.

Бо і прусы першапачаткова зваліся *Bructeri*, затым *Pruteni*, а ад *Pruteni* *Borussi* праз *Rorussi* аж да прусаў дайшло.

Таксама і нямецкія, польскія краі паводле краін, гарадоў, народаў, князёў, падзеі, ураджаю etc. разнастайнымі назвамі былі названыя; так, італійская зямля [называлася] *Enotriam* Лацыё, Аўзонія, Італія etc.; грэкі – аргалійцы, данайцы, дарыйцы, пеласгі, мірміданійцы, ахейцы, агрыйцы; тараянцы ж – дарданы, прыяміды, арыгійцы, энейцы, траянцы, іліёнцы, тэнерыйцы etc.

Пасля гэтага Дэцый піша: Урэшце – кажа – па меркаванні іншых гісторыкаў выходзіць, што літва перад гэтым выйшла з князем Літаланам з барускіх (альбо прускіх) межаў і заняла тыя паселішчы, якія даўней было пакінула. Бо да гэтага даўно калісьці яе продкі, пакінуўшы тыя мясціны, дзе цяпер Літва, перасяліліся было ў Прусію. І паколькі князь Літалан, які ад свайго імя назваў той край Літаланіяй, вярнуўся з сваім народам у прабацькоўскія землі, атрымліваецца, што тыя землі здавён былі заселеныя аланамі, племенем мужных готаў, якое звалася таксама готаланамі, пра што распавёў я вершам вышэй – пра прускага караля Вайдэвута і ягоных сыноў – паводле даўніх прускіх хронік. Як завуць, так завуць, лёгка й галаву звярнуць.

^{XII} *in Paludem Maeotim* – у Пантыйскае возера (Азоўскае мора).

^{XIII} *per Propontidem* – равучым (гвадсум) і вузкім ломам ракі Гургіт праз Прапантыду ў Гелеспонт

ПРА ВАЙДЭВУТА, ПЕРШАГА ПРУСКАГА КАРАЛЯ, З АЛАНАЎ, АБО
ЛІТАЛАНАЎ, АБРАНАГА, *ERAZMUS STELLA LIBONOTHANUS* У ДРУГОЙ
КНІЗЕ ПРУСКІХ СТАРАЖЫТНАСЦЯЎ ПРА АЛАНАЎ, САПРАЎДНЫХ
ПРОДКАЎ ЛІТОЎЦАЎ,
ЯКІЯ ПАХОДЗЯЦЬ АД ГОТАЎ, І ПРА ПЕРШАГА КНЯЗЯ ЛІТАЛАНА ТАК
ПІША ПРУСКАМУ МАГІСТРУ ФРЫДРЫХУ, САКСОНСКАМУ КНЯЗЮ;
ДА ЧАГО ДАЛУЧЫЛІ МЫ СВЕДЧАННЕ ПРУСКАЙ ХРОНІКІ,
ВЫДАДЗЕНАЙ ПА-НЯМЕЦКУ

За часу панавання Валентыніяна-рымляніна, то бок у год ад [Нараджэння] Госпада Хрыста 366, аланы, людзі з поўначы, якія жылі па суседстве з прусамі (скуль вядома, што яны літоўскага роду), распачаўшы вайну супраць Рымскай імперыі, па доўгіх і частых наездах у рымскіх правінцыях былі спыненыя моцай сікамбраў і пацярпелі ад іх паразу; гэтай бітвай сікамбры прынеслі свабоду сабе і сваім нашчадкам. Частка аланаў, што ацалелі ў той бітве, дайшла праз рымскія правінцыі аж да Гішпаніі, дзе яны далучыліся да ваюючых там готаў; абраўшы Гішпанію месцам свайго пасялення, назваліся яны, змяшаўшы найменні абодвух народаў, готамі-аланамі – як бы сказаў хто: готаў і аланаў аселішчы. Іншая ж частка аланаў, што заставалася дома і бала слабейшая і не так прывычная да ваявання, вярнулася пасля тае паразы ад сікамбраў да ранейшых айчынных старон (то бок у Літву). А паколькі страцілі былі мноства віцязяў-малойцаў у бітве з сікамбрамі, мелі яны малую надзею бяспечна пасяліцца ва ўласнай бацькоўскай зямлі, таму перайшлі разам з жонкамі, дзецьмі і вялікай колькасцю паднявольных слугаў да памежных ім барусаў (альбо прусаў). Прыцягнуўшы тады з сабой на карах, у вазках увесь хатні спрат і майно, а таксама за сабой прыгнаўшы мноства ўсялякай скаціны з прыплодам, з якой живе гэты народ, самі аддаліся на міласць і пад абарону даўніх прусаў (якія былі з літвой аднаго роду). Прусы прынялі іх з радасцю, бо верылі, што, узмацненыя іх колькасцю, змогуць лацвей даць адпор любому народу; а найбольш у тыя часы апасаліся яны немцаў, якія жылі на Вісле (там, дзе цяпер Кульмская зямля) і часта выганялі прусаў з трыманых імі мясцін. І дазволілі яны аланам жыць сумесна, а тыя таксама дазволілі барусам брацца са сваімі дзяўчатамі, бо не мелі звычайу жаніцца; але калі каторы трапляў на дзяўчыну, павінен быў з ёй споўніць сваю патрэбу. Таму па непрацяглым часе яны так хутка размножыліся, што пераўзыходзілі лічбай усе суседнія народы. З-за гэтага мноства і недахопу зямлі пачалі потым адзін аднаго прыцясняць, бо як каму падабалася і як кожны для сябе лічыў карысным, столькі зямлі для сябе і коней браў і валодаў ёю, з-за чаго пачаліся паміж імі разнастайныя сваркі і непаразуменні, якія часта сканчаліся ўзаемазабойствамі. Гэта і вымусіла той дзікі і незгадлівы народ дасягнуць таго паразумення, што пачалі ладзіць сходы наконт абрання караля, на якіх з-за простасці грамады так і гэтак наконт тае справы па-рознаму гаварылі і разважалі.

Там алан Віднут (альбо Вайдэвут), які перавышаў астатніх як розумам, так і годнасцю (бо меў світу прыслугі, а таму і ў чужых землях не меншай цешыўся пашанай) так мовіў: “Калі б вы, барусы, не былі неразумнейшымі за вашых пчол, у тым, што вы між сабой абмяркоўваеце, не было б між вамі нязгоды. Бо гляньце – пчолы маюць караля, загадаў якога слухаюцца, які рассуджае іх справы, кожную з іх да патрэбнае працы прыстаўляе, ён жа і непаслухмяных карае, і гультаёў і нікчэмаў, выганяючы з вулля прэч, карае; ён жа пільнуе, каб усе шчыравалі ў працы і належна рабілі сваё. Вы, якія бачыце тое штодня, вазьміце іх прыклад за ўзор і абярыце сабе караля ды будзьце паслухмяныя ягонай волі. Хай ён спыніць між вамі тыя сваркі, спыніць забойствы, карае зладзействы, бароніць нявіннасць, а таксама хай мае вярхоўныя правы, суд і сілу над усімі, без аніякага выключэння”. Выслухаўшы тое, прусы, усчаўшы адразу вялікі галас, пагадзіліся, кажучы: “А ці не жадаеш ты сам быць над намі *bojoteros*?” (што на іх мове азначае “кароль пчол”). І Вайдэвут-алан з літоўскага народу, не пагардзіўшы іх галасамі, а агульнай згодзе стаў першым барускім і аланскім, або літоўскім, каралём, які хаця і паходзіў таксама з простаі і дзікай народнай грамады, але ж каралеўскай велікадумнасці яму было не займаць. Бо як толькі быў узнесены над пасольствам на каралеўскі маястат, не чым іншым кіраваўся, як тым, каб пераймаць князя, або правадыра, пчол. Таму найперш упарадкаваў пасольства, якое там і сям тулялася, па прыкладзе пчол, якія робяць сваю працу ў асобных вуллях, і заклікаў іх займацца вясковымі, або сельскімі, работамі, каб выконвалі іх так, як патрабавала таго становішча. Гэтых прызначыў урабляць зямлю, сеяць і прышчапляць пладовыя дрэвы, тых – даглядаць пчол, іншых – да скаціны, прыплоду, некаторых – лавіць рыбу, а таксама ўстанавіў законы, якімі меў намер убяспечыць недахоп зямлі ў будучыні.

Найперш, каб ніводзін гаспадар не трымаў прыплоду або чэлядзі больш, чым вымагала ягоная праца, астатняе каб забіваў або прадаваў; таксама каб ніхто нямоглых, бескарысных і да працы непрыдатных не карміў і не гадаваў. Устанавіў таксама вольнасць і права, што сыну было дазволена душыць прыгнечаных старасцю або няздатных праз бяссілле родзічаў, каб не спажывалі хлеба надарма.

А дзеля таго каб не нараджаліся дзеці немаведама ад якіх бацькоў, забараніў усім вольнае злучэнне, а для жанатых вызначыў, што колькі б разоў ні браў гаспадар якую дзяўчыну для працягу роду, нават калі яна з нявольніц або чужаземка і вольная, мае тая жыць у ягоным доме і карміцца ад ягонага стала. Затым, хочучы прывесці гэты дзікі народ ад звярынай лютасці да сціплейшага жыцця, устанавіў частыя і ўсеагульныя бяседы, верачы, што гэтым зможа змякчыць іх жорсткія розумы, у чым не памыліўся, бо неўзабаве такой пяшчотнай мяккасці дасягнулі, што дасягнуў таго, чаго хацеў. Пасля гэтага пастанавіў, каб выяўлялі да гасцей вялікую ласкавасць і чалавечнасць, паколькі гэтым наймацней усталёўваецца прыязнасць паміж людзьмі. Таксама навучыў Вайдэвут барусаў і аланаў рабіць напоі з мёду і вады, які дазволіў спажываць на супольных і асобных бяседах і дзякуючы

якому той дзікі народ, упадабаўшы салодкасць таго напою, лацвей пазбавіўся ад сваіх лютых нораваў. Затым Вайдэнут, звярнуўшыся да вераванняў, запрасіў жрацоў ад судамінаў і жамадзінаў, хаўруснікаў барусаў і аланаў, якія з шалёнасцю і плюгавасцю пустапарожняга ідалапаклонства навучылі іх набожна шанаваць усялякага нячыстага звера і гада, лясных вужоў не іначай, як божых слуг і пасланцоў, якіх тыя трымалі ў хатах і прыносілі ім ахвяры як хатнім боствам. Казалі таксама, што багі жывуць у лясным гушчары і што там неабходна прыносіць ім ахвяры і прасіць у іх сонца і дажджу. Сцвярджалі таксама, што з'яўленнем чужаземца іхнія святыні, або месцы прынясення ахвяр, апаганьваюцца і могуць быць ачышчаныя ні чым іншым, як прынашэннем у ахвяру чалавека. Цвёрда верылі, што неабходна ўсялякага звера (і асабліва лася), які жыве ў тым лесе, дзе прыносяцца ахвяры, шанаваць як божага пасланца і ўтрымлівацца ад яго спажывання. За галоўных багоў лічылі Сонца і Месяц, перуны і маланкі згодна ўслаўляліся ўсімі людзьмі. Прылюдна прыносілі ў ахвяру багам казла – з-за прыроднай пладавітасці гэтага звера, пра што я з пэўнай прычыны скажу падрабязней ніжэй, пры апісанні літоўскага набажэнства. Лічылі, што жывуць багі і ў высокіх дрэвах (дубах і іншых), з якіх той, хто пытаўся, часта чуў адказ; таму такіх дрэваў не ссякалі, але набожна шанавалі як жытлы багоў; так сама ставіліся і да бэзаў, і да іншых дрэваў. Устанавіў таксама Вайдэнут, згаданы кароль прускі і аланскі (альбо літоўскі), аднолькавым чынам адзначаць дні нараджэння і смерці, то бок у супольных бяседах і піцці, у гранні і спяванні, без смутку, з вялікай радасцю і весялосцю, каб выказаць тым надзею на другое жыццё, і выяўлялі гэта такім чынам, што памерлых хавалі са зброяй і ў адзенні, расклаўшы вакол іх вялікую частку маёмасці. Зацвердзіўшы тыя і іншыя законы і вераванні (хутчэй – агіднае ідалапаклонства), Вайдэвут, кароль прускай і аланскай краіны, кіраваў мудра і ціхамірна, не дазваляючы сваім учыняць ніякіх сутычак і наездаў на суседнія народы, ад якіх ён таксама не цяпеў якой-небудзь крыўды. Па смерці сваёй пакінуў чатырох сыноў, але іншая пруская хроніка, друкаваная па-нямецку, сцвярджае, што меў ён дванаццаць сыноў, імёны якім былі, як тое паказаў я вышэй у вершы, наступныя: Сайма, Найдра, Суда, Слава, Натанга, Барта, Галінда, Варма, Хога, Памеза, Кульмас і Літвас (альбо Літаланас), якіх бацька Вайдэвут, як апявае тая згаданая нямецкая хроніка, дасягнуўшы веку 116 гадоў, рассудзіў наступным чынам: Сайма, старшага, узвысіў на стальцы над іншымі братамі, ён даў ад свайго імя найменне Жамойці, паколькі сярод іншых братаў гэтая зямля дасталася яму ва ўдзел; ён жа назваў ад свайго імя і іншую зямлю – Самбію, па-нямецку Самланд. Два гэтыя княствы ў часы язычніцтва выстаўлялі 40 тысяч вершных і 40 000 пешых вояў. ад Суда, Вайдэвутавага сына, названая таксама Судонія, якая мяжуе з Падляшшам, Жамойцю і Літвой; з яе выстаўлялася 6000 вершных і 800 пешых. Натангія, трэцяя зямля, названая ад Натанга; Надронія, чацвертая зямля, – ад Найдра. Славонія, пятая зямля, якая ў часы даўніх прусаў была вылучана ва ўдзельнае княства, часта была руйнваная ліцвінамі і крыжакамі.

Ад Літоўскага Княства аддзяляе яе рака Мемель, або рака Нёман. Бартэнлянд, названая ад Барта, мяжуе з Літвой 70-цю азёрамі і пушчай, таму літва гэтую зямлю, як суседнюю, часта руйнавала, ваюючы з крыжакамі. Галіндзія, названая ад Галінда, была такой вялікай і люднай зямлёй, што жыхары-язычнікі не маглі ў ёй усе змясціцца. Выстаўляла пры неабходнасці 60 000 чалавек. Прылягаючая да Мазовіі з поўдня Вармія (альбо Вармеляндыя), у якой маецца Варменскае (альбо Гельферскае) біскупства, прыняла найменне ад Варма.

Зямля Хогкірляндзя названая ад Хога, Кульмія (цяпер завуць Хелмам) – ад Кульма, Памезанія (адзінаццатая пруская зямля) – ад Памоза, сына Вайдэвутавага, праз яе працякаюць рэкі Вісла, Эльба, Друзна, Дробніц і Везэра. І калі так падзялілі паміж сабой землі сыны Вайдэвута, першага прускага караля, некаторыя з іх, не будучы задаволеныя ўласнымі землямі, ваявалі паміж сабой за вярхоўную ўладу. З-за гэтага пачалі яны падбіваць той прускі і аланскі народ, які ўжо быў прывык да працяглага міру, да ўсеагульнай вайны і часта сыходзіліся адзін з адным у бітвах. Таму старшага сына, які, па словах згаданага Стэлы Эразма, быў народжаны ад бацькі-алана (бо прускі кароль Вайдэвут быў аланам) і маці-аланкі, падтрымалі ягоныя аланы. Але паколькі барусы і браты, і шмат хто ненавідзелі яго, як народжанага ад іншае маці, і, маючы большае войска, былі мацнейшымі за яго, Літалан быў вымушаны саступіць ім праз пагрозу ўнутранага разладу. Затым, пасля вялікіх бітваў з абодвух бакоў, вырашылі пакласці канец сваёй нязгодзе такім чынам, каб Літва (або Літаў), старшы Вайдэвутаў сын, народжаны ад маці-аланкі, вярнуўся са сваімі аланамі ў Аланію і паўторна заняў краіну сваіх продкаў і там панаваў над імі па сваёй волі, а барускую зямлю пакінуў іншым братам, народжаным ад маці-барускі. Літалан, як старшы, пагадзіўся з гэтай умовай і з вялікай лічбай сваіх аланаў (як калісьці Лех і Чэх – паводле Вапоўскага – з Харватыі) пакінуў Прускую зямлю. І калі яны надзвычайна размножыліся, пачатковыя і даўнія сваіх продкаў месцы і паселішчы, якія аказаліся пустыя, лёгка занялі і напоўнілі. І па імені свайго князя Літалана тыя людзі, якія да таго называліся аланамі, пачалі далей звацца літаланамі, а цяпер іх паўсюдна завуць літванамі.

Так Эразм Стэла выводзіць найменне літвіноў ад Літалана, згаданага сына Вайдэвута, прускага караля; а іншыя прускія хронікі пішуць, што адбылося гэта ў 373 [годзе ад Нараджэння] Госпада Хрыста, што, калі адлічваць ад цяперашняга 1577 [года], складзе 1204 гады таму.а гэта паказвае, што ў тых месцах, дзе знаходзіцца цяпер, літва жыве даўней, чым мы, палякі, у Польшчы. Калі даць веры Вапоўскаму, які адносіць прыход Леха ў Польшчу да 550 [года ад Нараджэння] Госпада Хрыста, гэтай падзеі – як палякі пасяліліся з Лехам у Польшчы – цяпер было б 1025 [гагоў], бо Кромер і іншыя не ўказваюць пэўнага часу іх прыходу. Вось так у 373 [годзе ад Нараджэння] Хрыста Літалан панаваў у Літве і Латвіі, а Сайма, ягоны другі брат, назваўшы Жамойцкую зямлю (якую Страбон называе Саміяй, *Samagitiam exprimere nolens*, а некаторыя гісторыкі называюць Суданіяй) ад свайго імя, панаваў у ёй мужа і адзінаўладна. Пра што і Стэра піша

насутпным чынам: “*Borussi vero, quo a Germanis finitimis tutiores forent secun Sudinis, qui ultra Chroni fluenta sedes habebant eiusque regionis ab origines creduntur, societatem inieri, qui tum virtute et potentia plurimum pollebant*”.

А барусы, дзеля большай бяспекі ад памежных ім немцаў, заключылі хаўрус з судынамі, якія, паводле Пталамея, жывуць за Кранонам (то бок Нёмнам-ракой) і, як лічыцца, жылі там ад пачатку свету; яны вызначаліся незвычайнай рыцарскай адвагай і магутнасцю. Там жа, крыху ніжэй (піша той самы Стэла), жывуць судыны (альбо жмудзіны), якіх у той час, калі былі ў хаўрусе з куршамі, што жывуць на ўзмор’і, рымляне больш дражнілі, як перамагалі: *Romanis armis tentati magis quam victi*. Бо Друз, рымскі палкаводзец (як сведчыць Пліній), які першы сярод рымскіх палкаводцаў прывёў караблі ў Паўночны акіян, ваяваў з немцамі на судне. Піша таксама, што прускі край Судымію, якая здаўна была ў хаўрусе з Жамойцкай зямлёй і мела з ёй адну мову, рымскае рыцарства *per Sudyma Suberiam* [празвалі] Лычанай ад лыка, бо бачылі, што ў тых краях людзі скарыстоўваюць лыка для [вырабу] абутку і на іншыя патрэбы, як і сёння. Піша далей, што тых судымаў (пабрацімаў жмудзінаў) – з-за мноства бурштыну, які знаходзіцца ў прылеглым да іх земляў моры – часта дапякалі войнамі чужынскія народы. Бо давялося ім зведаць не толькі рымскую зброю, але і частыя наезды магутных саксаў, якія перасяліліся ў Англію, *a quibus se terra et mari impigre defensarunt* – ад якіх яны пастаянна стойка бараніліся на моры і на сушы. Піша таксама пра іх звычаі і ўбранне. Мелі – павядае – тыя людзі царкоў (або старостаў) сваіх, загадаў якіх слухаліся, прыносілі ім прысягу і на гандлі зналіся; строй у іх быў такі, што мужчыны ваўняныя, жанчыны палатняныя сукенкі насілі, а на шыі чаплялі абручы з медзі або латуні. Таксама вешалі ў вушы завушніцы, што і па сёння захоўваецца сярод пасольства, як бачым тое ў Жмудзі, прылягае да мора, у Курляндзі, Прусіі, Ліфлянтах. Адсюль вынікае, што яны здаўна былі адным народам з літвой; усе яны насамрэч ад готаў, гетаў (альбо гепідаў), полаўцаў, кімбраў, аланаў паходзяць.

АПОШНЯЕ *OPINIO* БЕЛЬСКАГА ПРА ЛІТВУ

Літоўскі народ у даўнія часы выйшаў з заморскіх краін Паўночнага мора; гісторыкі завуць іх гепідамі (па-грэцку “лянотныя”), паколькі, будучы з ваяўнічымі готамі аднаго роду, яны няхутка дабраліся са сваімі караблямі ў Прусію, бо іхнія продкі, готы, адправіліся ўжо з Прусіі ў Венгрыю. А яны, вандруючы каля мора, не смелі адправіцца за сваімі, не маючы слушнай падставы. І такім чынам некаторыя з іх засталіся ў Прусіі, з якой доўга ваявалі крыжакі; некаторыя пасяліліся ў вольных месцах на ўзмор’і – там, дзе цяпер Жамойць і Ліфлянты; некаторыя пайшлі на поўдзень, як полаўцы; некаторыя – на захад, як яцвінгі, і, жывучы каля мора там, дзе раней жылі кімбры, шмат намяшалі ў сваю мову нямецкіх словаў. Немцы называюць караля або князя *kinig*, а яны крыху зменена – *kunigos*. Па-грэцку бог – *Teos*, а яны кажуць *dzievos*, бо таксама жылі блізу Грэцыі на Пантыйскім моры.

Нямала ў іхняй мове і лацінскіх словаў, бо таксама з даўніх часоў жылі каля мора побач з Брытаніяй, якая сёння называецца Англіяй. І калі яны пасяліліся ў тых краях, дзе знаходзяцца цяпер, так змяшаліся з русамі людзьмі і мовай, што іншых ужо мала і разумеюць, бо жмудзіны гавораць адрозна, таксама як і куршы (або курляндцы) гавораць іначай, чым літва альбо яцвягі і ліфлянты. На іх месца ў Прусію і Інфлянты прыйшлі з крыжакамі з нямецкіх краёў немцы. Пталамей, даўнейшы хранограф, называе на тым месцы, дзе цяпер літва, іншыя народы. Найперш галіндаў, суданаў, бадынаў, якіх я згадаў вышэй; яны перасяліліся ў італійскія краі – з готамі, з геруламі або з аланамі, а на іх месца прыйшла літва з князем Літавам, ад якога тая зямля і народ назваліся Літвой. І калі раздзяліліся, адны адправіліся ў Прусію, другія ў стэп, які мы завед Палавецкім; пасля гэтага русам было лёгка іх падначаліць. А літванаў пасля доўгіх высілкаў заняволілі і змусілі плаціць даніну: лыка, венікі для лазні, жалуды і іншае, адно каб яны адчувалі над сабой вышэйшую ўладу; бо жывучы там, у пустой мясцовасці, не мелі чаго іншага даць. У рэшце рэшт пачалі ім служыць, з чаго і дасюль маюць такія звычай, што ідуць у няволю. Але потым, адужаўшы і агледзеўшыся, вырваліся з рускай няволі, пачалі казацтвам шукаць спажывы, робячы наезды на Русь, Польшчу, Масковію і да мора, маючы ў тым паразуменне з першымі прусамі etc.

Крыху далей піша, што лічыць прыбыццё італійцаў у гэтыя краі неверагодным, але не дачытаў таго да канца, бо з бегам часу і пры руплівым даследаванні цяжкіх пытанняў меркаванні мудрых людзей – чым далей, тым болей – множацца. Таму Апалон загадвае ўжо мне рушыць далей, апісваючы прыбыццё італійцаў у літоўскія староны.

ПЯТАЯ ПРЫЧЫНА ПРЫБЫЦЦЯ ІТАЛІЙЦАЎ У ЛІТОЎСКІЯ СТАРОНЫ

Часта ў Рыме каралі з горада выгнаннем,
За злачыны ў чужыя землі пасыланнем,
Дзе – залежна ад вінаў – так доўга тужылі,
Аж пакуль прабачэння ўлады заслужылі б.
⁵ Шмат каралі таксама і без яўных вінаў:
Сцыпіён так з Камілам без якіх прычынаў,
Брут адважны ўцярпелі, Цыцэрон вучоны,
І Назон – той прагнаны ў понцкія староны.
А былі, што й вяртацца болей не жадалі,
¹⁰ Бо ў чужыне – не дома – шчасце напаткалі
(Як і сёння не кожны ў нас з Літвы ўцякае:
Тут Цэрэра шчадрэйшым дарам надзяляе.);
З іх таўрыйскіх (ля Кафы) маем размнажэнне
Італійцаў, дакійскіх з іх жа пакалення;
¹⁵ І ў Сіё (там бываў я) ў Грэцыі аселі,
То й не дзіва, што з часам і ў Літве паспелі.
Генуэзцы ў Таўрыдзе Кафу заснавалі,

Крым, Азоў і Кілію, Понт апанавалі;
Сёння ў стэпе татарын з туркам там гуляе,
²⁰ Так дзяржавы й народы з часам лёс мяшае.
Шчэ і сёння ліпеюць там муры старыя,
Ў Дзікім стэпе. Жылі тут у часы былыя
Грэкі. Дзікіх кабылаў татарын страляе,
Там, дзе след даўніх замкаў, гарадоў знікае.
²⁵ І Эней, той таксама: доўга з Троі плыўшы,
Потым Сірт сіцылійскі з жахам перабывшы,
Бераг Афрыкі кінуў, каб народ траянскі
Свой памножыць, абраўшы бераг італьянскі.

ШОСТАЯ ПРЫЧЫНА

У той час свет рымляне пад сабой трымалі
І сваім палкаводцам землі раздавалі,
Легіёны прыдаўшы, каб адводзіць шкоду;
Палямон мог Літву мець як узнагароду
⁵ (Выдае італійца ў ім імя самое,
Персій разам з Маронам сведчылі пра тое).
А калі італіец ён з імя самога –
Меў для шляху на поўнач і падтрымку ў Бога.
Вусцем Нёмна ад мора ў край Літвы ступае,
¹⁰ Бераг лесам цудоўным госця сустракае.
Палюбіў ён Гілію, ёю ўверх паплыўшы,
На Дубісе спыніўся, край той засяліўшы:
Там звяроў усялякіх і любога роду –
У Італіі гэтых не было й заводу –
¹⁵ Зубраў, тураў, аленьяў, сарнаў хутканогіх,
Рысяў, зайцаў з дзікамі, лосяў пекнарогіх,
Рыб вялікае мноства, што ў рацэ вядуцца,
Касякамі па Нёмне з мора ўверх нясуцца.
Край Юры і Дубісы, Нёмна ўпадабалі,
²⁰ А Жамойць за пякноты перайменавалі.
Дзікуны, што жылі тут, бачачы іх чыны,
Паддаліся, пазбыўшы лютасці звярынай.
Так аланаў, гэпідаў да сябе схілілі
І прыстойных манераў госці навучылі,
²⁵ Бо дзяцей сваіх, жонак мелі за сабою –
Кожны гот, небарака, стаў для іх слугою;
І, як мечамі немцы Латвію прыгнулі,
Італійцы праз хітрасць готаў падманулі.
Паміж іх пяць фамілій першыństwo займелі,
³⁰ Што здаўна між рымлянаў гербамі ясенелі:

- Быў “Кентаўр” у Даўспрунка – воблік конемужа,
Што цяляе стралою ў вогненнага вужа;
Пяць “Калюмн” меў у гербе Проспер Цэзарына;
“Ружы” – у Юліяна, Компа́на, Урсына.
- ³⁵ І былі паміж імі “Гаштольды”, “Гекторы” –
У Італіі й сённяя ёсць такіх узоры.
І таму нашай шляхце, радавод павёўшай
Ад рымлянаў, вядзецца з славаю не горшай.
Людзі ж простыя ў Прусах, Латвіі – ад слаўных
- ⁴⁰ Готаў, як і ліцвіны; ад часоў прадаўных
Звыклі ў пушчах-гушчарах, як звяры, туляцца,
Як сатыры, без справы абы-дзе бадзяцца
(Так за Швецыяй сённяя шчэ вандруюць лопы),
Іх нашчадкі сягоння не шляхта – халопы.
- ⁴⁵ З італьянскай у мове ліцвіноў, з лаціны
Слоў нямала; а ў готаў не было айчыны
Аднае, то ўсялякіх словаў намяшалі
З дацкай, рускай, нямецкай – дзе былі, там бралі.
Devos – *deus*, *pecus* – быдла, *dentes* – зуб, *iocos* – смех,
- ⁵⁰ *Viros* – муж, *kielis* – шлях, *kunos* – і сказаць тут грэх.
Donos – *donum*, *laucos*, *lucis* – лес так называюць,
Vespotes – *omnipotens*, аднак, не супадаюць;
Ovis – авечка, *bludos*, *podos*, *kunigos* – князь, *saltos*,
Szunis, *zergos* і *jodos*, *paxtos*, *wista*, *paltos*^{XIV} –
- ⁵⁵ Тыя словы ў краінах розных пазбіралі,
Калі з кімбрамі ў свеце тут і там блукалі.
Там, дзе сённяя валахі – у краі дакійскім –
Словы тыя сустрэнеш, і ў краі фракійскім;
Чуў я сам іх, у землях Турцыі бываўшы
- ⁶⁰ І між інсулаў [31] грэцкіх мора́м вандраваўшы.
Іншых словаў лацінскіх не ўжыву дарэчна,
Бо літоўскай вучыць вас – бачу, проста смешна:
Забываеце мову, вашых продкаў справы,
Як і тое, што меч іх здабываў крывавы.
- ⁶⁵ А было ж, што і мовы спеў уласнай чуўся,
Як татарын з маскоўцам перад вамі гнуўся:
За Мажайск, Пскоў, Ачакаў воласці даўгія
Беглі, а за Пуцівель, Ноўгарад – другія.
А Літвой італійцы край, відаць, назвалі,
- ⁷⁰ Як на ўзмор’і жамо́йцкім жытлы збудава́лі.
Litus бераг назвалі – стуль “Літуанія”,

^{XIV} *donum* (лац.) – дар, *omnipotens* (лац.) – усемагутны, *bludos* (літ.; правільна *bliudas*) – міска, *podos* (літ.; правільна *puodas*) – гаршчок, *saltos* (літ.; правільна *saltas*) – пасалоджаны, *szunis* (літ.; правільна *šunis*) – сабачка, *zergos* (літ.; правільна *žirgas*) – скакун, *jodos* (літ.; правільна *juodas*) – чорны, *paxtos* (літ.; правільна *paukštis*) – птушка, *wista* (літ.; правільна *višto*) – кура, *paltos* (літ.; правільна *paltis*) – кавалак.

Што змянілася з часам проста ў “Літванія”;
 А магчыма, у гонар кінутай айчыны –
 “*La Italia*” – землі новае краіны
⁷⁵ Ахрысцілі, спачатку “Літаліяй” зваўшы,
 А па часе й найменне “Літанія” даўшы;
 Казкі, што *a litore et tuba*^{XV} назвалі,
 Бо тады італійцы на трубе не йгралі.
 Край “Летыцыя” звацца мусіў, безумоўна
⁸⁰ (*A letando*^{XVI}), – усё ў ім радасна, чароўна.

ПРА НАШЧАДКАЎ СЛАЎНЫХ КНЯЗЁЎ ЛІТОЎСКИХ, ЖАМОЙЦКІХ І
 НЕКАТОРЫХ
 РУСКИХ З НАРОДУ ПАЛЯМОНА, РЫМСКАЯ ПАТРЫЦЫЯ І КНЯЗЯ

Шмат пасля Палямона ў княстве панавала,
 Па імёнах і справах ведамых так мала,
 Толькі слава іх, мужнасць у вяках лунае,
 Марс крывавы сваімі вучнямі прызнае.
⁵ Так яны, гаспадаркі з веку не трымаўшы,
 Лукам, шабляй у полі жыўнасць здабываўшы,
 Нат жыцця свайго дзеяў нам не захавалі,
 Бо часцей на суседзях шаблямi пісалі:
 Ім важней было гонар бараніць аддана,
¹⁰ Чым пісаць, то й нашчадкі помняць тое цьмяна.
 Сёння іхні нашчадак прыкладам натхняўся б
 І дзядоўскай адвагай мужнай кіраваўся б;
 Ды, усё ж, тыя цноты продкавы былыя
 Падымаюцца з праху – цноты, хоць старыя,
¹⁵ Век квітнеюць, сівая старасць ім не шкодзіць,
 Бо вялікая слава мужнасць амалодзіць.
 Гэтак тыя *heroes*, хоць пісьма не зналі,
 Для нашчадкаў пазнакі цнотаў захавалі:
 Апяялі адвагу іхнюю чужыя,
²⁰ Хто раўнёй быць не мог ім у вякі былыя.
 Так, сапраўдная слава з-пад зямлі праб’ецца!
 Трушч яе, як захочаш, а яна ўзнясецца:
 Не ў трубе яна гучнай, што на пір збірае
 Улюбёнцаў, да цноты іншых заклікае.
²⁵ Гэтак, маюць Гамера з грэкамі траяне,
 Маюць Лівія сведкам годных рымляне
 І Эней стаў героем пад пяром Марона –
 Слава ўмее для цноты адшукаць патрона.

^{XV} *a litore*... – ад берага і ад трубы.

^{XVI} *A letando* – ад суцяшэнне, любата.

Верш слабы мой таксама Апалон натхняе –
³⁰ Хай да славы літоўскай іншых далучае,
 Каб адвагу мудрэйшым пёркам апісалі,
 На мяне (дзе зграшыў мо?) крыўды не трымалі:
 Тараваў сам сабе я цяжкую дарогу
 (Не хадзіў там ніводны да мяне, я-й Богу),
³⁵ Як пчала, паміж кветак розных пашныраўшы
 І дакладнае ў вулей – гэты том – сабраўшы.
 Знойдзеш па-італьянску тое, на лаціне,
 Толькі перламі марна... у сваёй айчыне.
 Не скажу: “Ах, *tempora perfida, o mores!*
⁴⁰ *Nos ego versus feci, іншы ўзяў honores!*”^{XVII}
 Ды каваль па-другому, чымся злотнік, робіць,
 Пёркам павы варона хвост свой не аздобіць.
 Перад Богам клянуся, гонар свой трымаю,
 Што па кнігах усякіх праўды сам шукаю,
⁴⁵ Бо мне Ір неаднойчы ўбогі шчыра дзячыў,
 І сам Крэз – на пашану – ласкаю адзначыў;
 І нішто мне Заіла злога дакаранне,
 Бо ў разумных і мудрых атрымаў прызнанне;
 Сам свой вершык з ахвоты ўласнае шнурую,
⁵⁰ Мост для мудрых (без найму) з прошласці будую.
 Лепш пішы, як умееш, не судзі без меры!
 Ёсць атрамант, багата таннае паперы.

БОРКУС, КОНАС (АЛЬБО КУНАС), СПЕРА, ДАЎСПРУНГУС – НАШЧАДКІ ПАЛЯМОНА

Палямона нашчадкі (продкам нам ён слыне),
 Каб сталец свой паставіць у Літве-айчыне,
 Кожны ўласных падданых ва ўдзеле памножыў
 І магнацкую веліч замкам упрыгожыў.
⁵ Боркус там, дзе ў Жамойці ў Нёман упадае
 Рэчка Юра, свой замак Юрбарг закладае;
 Хто падданыя, пана годна шанавалі
 Ды належна павіннасць кожную спраўлялі.
 Кунас з людам, паўночнай крыху адышоўшы
¹⁰ І прыдатны пагорак для таго знайшоўшы
 Каля Нёмна, пачатак даў Кунасу-граду,
 Скуль з народам літоўскім пашыраў уладу.
 Той пагорак ад Коўна сёння ў нейкай мілі
 (Ад пагорка і “Коўна”), немцы ногі збілі

^{XVII} *tempora... honores* – о зменлівы час, о звычаі! Я напісаў вершы... гонар (лаўры).

¹⁵ Аб яго, неаднойчы ведучы з літвойо
Бітвы, бо вынішчала Прусію вайною.
Спера, той, палюбіўшы шыр палёў усходніх,
У шуканні разлогаў для сялібаў годных
За Шырвінту, Святую рушыў, за Нявяжу,
²⁰ Дзе асеў і насыпаў капішча адразу.
Быў на возеры Спера, ім самім названым,
Замак Спера на гонар князя збудаваны;
А памёр – у абліччы стода шанаваўся
І, як возера, богам між людзей застаўся.
²⁵ І Даўспрунк ля Святое рэчкі пасяліўся –
Пекнатой навакольнай шыры захапіўся,
Вількамір на пагорку бліжкім збудаваўшы
І Дзяволтваўскім княствам гэты край назваўшы.
Так па лесе-гушчары шлях свой пракладалі
³⁰ І, не маючы межаў, згоду шанавалі;
Марс крывавы з Бэлонай не былі ім знаны,
Быў ад Дэллі кожны смачна частаваны.
Як за Боркусам, Сперам Паркі прыляцелі,
Дасталіся іх брату Кунасу удзелы;
³⁵ Той, спладзіўшы Гімбута з Кернусам, дзяржаву
Падзяліў між сынамі ўласнымі па праву.

ЛІТОЎСКІ КНЯЗЬ КЕРНУС І ЖАМОЙЦКІ КНЯЗЬ ГІМБУТ, СЫНЫ КУНАСА

Па-над Віліяй Кернус з часам запануе,
Замак Кернаў ва ўласны гонар пабудуе.
Там і звычай, над рэчкай гэтаю, трымалі
Што на трубах багатых гэйналы ігралі,
⁵ Ад чаго *litus tuba* сталі італьянцы
Зваць Літву, а *li tuba* – жамойты-паганцы.
А ў Жамойці дзядзічыў Гімбут, пашыраўшы
Моц сваю, Кунас-горад з Юрбаркам трымаўшы.
Потым сілы злучылі ў кулаку адзіным –
¹⁰ Мноства княжычаў рускіх прагнула даніны,
Бо літва, што ля Нёмна ў пушчах раскідана,
Да наваградскіх земляў здаўна прыпісана;
Тая ж, што над Дзвіною, Віліяй асела,
У гушчарах, жыла так, як сабе хацела,
¹⁵ Час ад часу павіннасць Кернаву спраўляла,
Бо Кернуса вярхоўным князем прызнавала.
Князь на Полацку, войска з Псковам аб'яднаўшы,
На літву, як няверных-ворагаў, напаўшы,

Браў яе і няволіў; люд як быдла гналі,
20 Покуль з Кернусам Гімбут моц не паядналі.
Той з Літвы, той з Жамойці войска набірае
І ардой на паветы Полацка кідае:
Помсцяць так за наезды; прагнучы зямлёю
Забяспечыць плямёны, званыя літвою,
25 Пруць ажно да Браслава, возерам шырокім
Атачонага, мурам з вежамі высокім.
Воласць тую крыж-накрыж мячом зруйнавалі,
А пасля і на Полацк вока скіравалі.
Замак над хуткабежнай высіцца Дзвіною,
30 Ёй прыкрыты, таксама як і Палатою;
На Дзвіне – востраў, цудных шмат палёў наўкола,
Шыр прасторы, усё тут радасна, вясёла.
Стуль жамойты з літвою па-на ўсе староны
Разаслалі, каб нішчыць воласці, загоны.
35 Князь на Полацку моцы на адпор не мае:
Пад замок брамы ўзяты, з вежаў выглядае.
А літва без адпору (нібы рой танцуе)
Тут і там – дзе захоча – пры мячы гарцуе,
Кожнай хаце з паходняй несучы спаленне,
40 Шчодрай пані Цэрэры ўзносячы курэнне.
Хрысціян, русаў (дзетак і старых), рубаюць,
Вяжуць, а непакорных у ярмо лыгаюць,
Цягнуць; маці галосцяць і – хаця й баяцца –
З дзецьмі часта ўдаецца ім уратавацца.
45 Так літва з тым палонам рушыць, адступае,
Без пагоні; здабыча вые і рыкае –
Гоняць статкі ў лясную глуш, у загароды,
На Русі нарабіўшы невымоўнай шкоды.
А пакуль Кернус, Гімбут ваявалі ў зморы,
50 Дзікуны латыгалы, што жылі на моры,
Чуўшы пра безуладдзе за ракой Дзвіною,
У жамойцкія землі рушылі вайною,
Люта ўсё там спалілі, што магло спаліцца.
Гімбут, Кернус, за тое прагнучы памсціцца,
55 У латгальскія следам рушылі староны,
Распусціўшы да мора ад Дзвіны загоны:
Статкі там і чароды ссечаны, пабраны,
Край Латгалія ў попел сцёрты, зруйнаваны,
А саміх тых латгалаў у ярмо загналі
60 (Іх запрэгшы, жамойты дзірваны аралі).
Паказалі адвагі ўласнае праявы,
Не пакінуўшы продкаў рыцарскай забавы.
Скурай грубаю лося шчыт свой пакрывалі,

Конскай жылай трываласць луку надавалі.
65 Не цягнулі з адплатай за ўчыненне шкоды
Іх айчыне – дваіное праглі ўзнагароды.
Разам помсту прынеслі Латвіі – жалезам
Шлях сабе церабілі між чужынскіх межаў.
Потым немцы, што ўсюды выгады шукалі
70 І на суднах купецкіх морам вандравалі,
Прыбылі ў порт, дзе стрэлі латышоў нямала
(То было, як літва іх моцна зруйнавала).
Бачаць немцы – народ той цёмны, змарнаваны,
З ліса, воўка, барана разам пасшываны
75 Скуры ў футра (так маюць лопы й чарамісы,
Што й сягоння мяшаюць з сабалямі мышы),
П’юць мяды, а карысці воску ані знаюць
І вашчыну са смеццем іншым выкідаюць.
Тое ўсё немцы хутка увялі ва ўжытак,
80 Скуль займелі за морам казачны прыбытак,
І вярталіся часта ў гэты край абраны,
Прышчапляючы звычай цывілізаваны:
Ім сякеры, іголки і нажы прадаўшы,
Караблі свае воскам, тлушчамі напхаўшы.
85 Скуры рознага звера ў латышоў скуплялі,
Мясам бітай скаціны судны ладавалі.
І да Латвіі з часам немцаў прыбывала,
Мноства іх у тым месцы жыць упадабала,
Як Майнхард з места Любэк: тымі караблямі
90 Прынясёны, ён дзеіў, як святы, між намі,
Збудаваўшы капліцу, дзе Дзвіна ўтварае
Выспу (там горад Кірхгольм даўні палягае).
Сёння ўзнёсся высока вежай мураванай
Там касцёл, дзе падмуркі капліцы згаданай.
95 Там жа немцамі горад Рыга заснаваны
(Мур яго быў дарэшты верай зруйнаваны);
А Майнхард да хрышчэння шмат каго прыводзіў,
Вінаграднік Хрыстовы ў Латвіі разводзіў.
Потым, як арцыбіскуп рыжскі, на прашэнне
100 Ордэн мець мечаносцаў атрымаў рашэнне
Папы: хай едзе ў Рыгу, хто жаданне мае,
Дзе з паганскаю верай біцца прысягае.
Для таго, каб паганства людзі пакідалі,
Густа замкі ў латышскіх землях будавалі,
105 Чым скарылі. Пра тое дастаткова знойдзеш,
Як да справы Рынгольта апісання дойдзеш.

ПРА ПАНЯВОЛЕННЕ ЛІТВЫ РУСКІМІ КНЯЗЯМІ

Род літоўскі, з жамойцю як народ адзіны,
Жыўшы ў лесе, з няплоднай собскае краіны
Землі русаў трывожыў часта, каб набрацца
Дармавое спажывы і ў гушчар схавацца.
5 Неаднойчы Мазоўша землі рабавалі,
Ды і ў Польшчу казакаў часам насылалі.
Рамяство тое Марса па душы прыйшлося
Многім: дарма, не з працы ў іх дабро вялося.
То Валынскае княства, Полацк дапякалі,
10 То ў Наваградку следам ежу рабавалі,
Луцк, Бярэсце з паветам збавілі ад хлеба;
Каб маглі, абабралі б і святое неба.
Княствы рускія, разам рушыўшы атрады,
На літву і жамойтаў пачалі напады.
15 Тут і Гімбут, і Кернус, звездаўшы паразу,
Прысягнулі даніну ім плаціць адразу:
Князю ў Кіеў паслаўшы венікі і лыка,
Тым прызналі, што зверхны князь ён і ўладыка.
А свавольных няволяй вечнаю каралі.
20 Так літоўцаў у ёрмах русічы трымалі,
Што жылі, як галота, пахіліўшы чолы,
Ловам звера, а ў пушчы мёд давалі пчолы.
Як хто мог, то няволі цяжкай пазбываўся,
Па закутках у княствах рускіх ён туляўся.
25 Тут, ліцвіне, мой браце, трохі перарвуся
І да іншага боку – да Русі – звярнуся,
Да Русі і манархаў кіеўскага роду,
І князёў тых вялікіх рускага народу.
Пра іх войны, разлады, гора й шанцаванне,
30 Пра ўзвышэнне іх княстваў, як і руйнаванне,
Як расла моц і потым з-за чаго прапала,
Як Літва (да няволі) славу шанавала –
Апусці тое, вечна цёмнымі ліцвіны
Застануцца, не знаўшы прошласці айчыны;
35 А таму ў рускіх дзях маеш разабрацца,
Каб пра ўласныя штосьці пэўнае дазнацца.
Не тужы: успрыняўшы ўдзячна тыя рэчы
(Час прыспеў на святло іх выцягнуць з-за печы,
Зноў надаўшы зіхцення цяжкаю работай),
40 Прачытай, бо пісана шчыра і з ахвотай.

ПРА ЧАСТЫЯ БІТВЫ ПОЛАЎЦАЎ І ПЕЧАНЕГАЎ, ЛІТОЎСКІХ
ПАБРАЦІМАЎ, З РУСКІМІ КНЯЗЯМІ, А ТАКСАМА ПРА ПАХОДЖАННЕ
ІХ НАРОДА, ШТО – З-ЗА РУСКІХ І ПЕЧАНЕЖСКІХ ІМЁНАЎ *ETC.* –
ЦЯЖКА АПІСАЦЬ ВЕРШАМ

Паколькі тут будзе згадана вайна паміж русамі і полаўцамі, падалося мне слушным ясна і сцісла паведаміць чытачу пра паходжанне іх народа.

Полаўцы і печанегі былі ваяўнічым і рыцарскім народам, які паходзіў ад готаў і кімбраў, а *Cymero Bosphoro* названых; ад іх я доказна выводжу таксама гепідаў, літву і даўніх прусаў; пацвярджаючы гэта, Вапоўскі (як і Бельскі, *fol. 239*) у дзях Казіміра Першага, польскага караля, узятага з кляштара, так мовіць: Народ печанегаў, полаўцаў і яцвягаў, уласна, і складае літву; адно што яны мелі невялікія адрозненні ў мове, як палякі з русамі, а жылі на Падляшшы, дзе сёння Драгічын. Жылі тыя полаўцы і печанегі і ў паўночных краях, ва ўсходні бок: на возеры Меотыс і на Понце (альбо Чорным Моры), таксама мелі свае качэўі ў стэпе ля рэк Танаіс і Волга і ў Таўрыдзе, якая цяпер называецца Перакопскай ардой; зрадніўшыся са сваімі суседзямі – італійцамі і генуэзцамі, які ў той час валодалі Таўрыдай і былі найманутнейшымі на моры, а таксама валахамі і бесарабамі, збудаваў яны Майкоп, Кірклію, Крым, Азоў, Кафу (якую грэкі і лаціннікі называюць Феадосіяй), Кілію (альбо Ахілію), Манкаструм (альбо Белгарад-Тыргавіштэ).

Той, хто бываў у Дзікім стэпе, ведае пра тамтэйшыя ўрочышчы, бо самі полаўцы ўсё больш у стэпе ў шатрах жылі, возячы сваё майно за сабой на вазах, як цяпер татары (Мехавіта, *fol. 120, lib. 3, cap. 31*). Таксама іншыя гісторыкі называюць тых полаўцаў готамі, што справядліва. Жывучы па суседстве з рускімі княствамі, побач з грэцкай, італійскай і польскай краінамі, частымі наездамі прыносілі ім вялікую шкоду, паколькі ўвесь час жылі з чужога мазаля – рабункамі; аднак вялікія войны вялі з рускімі князямі, з-за блізкасці супольных межаў. Калі ж аб'ядналіся, тады пачалі рабіць разам з русамі наезды на Польшчу; і празвалі іх русы палёўцамі, таму што тыя сяліліся ў палях ці жылі з палявання, то бок мысліўства і звярыных ловаў, альбо палаўцамі, як бы грабежнікамі, што жылі з палону і рабункаў. А мова іх была мяшаная з рускай, літоўскай ды італійскай. Затым, у год ад збавеннага Нараджэння Госпада Хрыста, ад уцелаўлення спрадвечнага Бога і чалавека 1058, на пачатку панавання польскага караля Балеслава Смелага і Шчодрага полаўцы, народ дзікі, язычніцкі, ведзеныя князем сваім Сэкалем (як сведчыць Мехавіта, *lib. 2, cap. 21, fol. 51*), выступілі на Усевалада рускага, князя пераяслаўскага, і сышліся ў бітве, а месяца лютага 2-га дня нанеслі Усеваладу паразу і моцна зруйнавалі яго Пераяслаўскае княства. А гэта была першая лютая параза з тых, якія потым яшчэ доўга цярпелі рускія княствы ад полаўцаў.

Уварваліся тыя лютыя полаўцы ў рускія землі і другі раз, сустрэлі іх на рацэ Вольсе тры князі – Ізяслаў кіеўскі, Святаслаў чарнігаўскі і Усевалад пераяслаўскі; і як зышліся адважна, атрымалі перамогу полаўцы.

Скарыстаўшы з тае перамогі, распусцілі яны загоны па ўсёй рускай зямлі, агнём і мячом спусташаючы мястэчкі і сёлы.

Калі ж абрынулі сваю моц на Чарнігаўскае княства, князь Святаслаў, не застарашаны першым і другім паражэннем, маючы ў сваім войску толькі 3000 мужоў, у год Гасподні 1059 месяца лістапада першага дня ўдарыў па іх пад Сноўскім урочышчам (дзе сёння горад Сноўск); і палегла войска паганых ад жмені русаў, бо забілі яны 12 000 полаўцаў і князя іхняга Сэкаля; таксама схапілі асноўных палкаводцаў і рыцарства іхняе. І яшчэ адбілі русы разам з князем сваім Святаславам увесь рабунак, узяты полаўцамі ў рускіх землях пасля двух перамог.

ПРА МІЖУСОБІЦЫ РУСКІХ КНЯЗЁЎ І ЗАБОЙСТВА БАРЫСА І ІЗЯСЛАВА КІЕЎСКАГА

Праз колькі гадоў, калі з дапамогай польскага караля Балеслава Смелага князь Святаслаў сеў на кіеўскі сталец, паўстала нязгода паміж ім, з аднаго боку, і князямі Святаславам і Усеваладам, з другога, наконт супольных межаў і падзелу адбітага ў полаўцаў рабунку. Таму Ізяслаў, кіеўскі манарх, не давяраючы свайму рыцарству, паўторна адправіўся з Кіева разам з жонкай і сынамі ў Польшчу, да караля Балеслава Смелага, свайго стрыечнага брата. А князі Святаслаў і Усевалад, прыбыўшы сакавіка 22 дня ў Кіеў, захапілі Ізяславаў сталец і княства. І калі неўзабаве, месяца снежня 21 дня 1072 года Святаслаў памёр і быў пахаваны ў Чарнігаве, у царкве святога Спаса, брат ягоны Усевалад адразу ўступіў па ім на кіеўскае княжанне; даведаўшыся пра тое, польскі кароль Балеслаў Смелы павёў свайго стрыечнага брата Ізяслава, першага кіеўскага манарха, з войскам на Кіеў.

І там, пад самым горадам, даў Усеваладу бой і нанёс яму паразу, пасля чаго зноў пасадзіў Ізяслава на кіеўскую манархію. Тады ж старшы сын Ізяслава, Святаполк, уступіў на наўгародскае княжанне, бо акурат тады быў люта і неміласэрна забіты падданымі князь Глеб, сын князя Святаслава чарнігаўскага. Таксама Уладзімір, другі сын Ізяслава, сеў на смаленскае княжанне, а Яраполк, трэці сын, на вышгарадскае, дзякуючы чаму ў рускіх землях скончыўся разлад. Але іншыя рускія князі, Барыс і Алег, рухомыя зайздрасцю, заклікаўшы ў дапамогу полаўцаў, пачалі пустошыць рускія землі. Выступіўшы супраць іх, князь Усевалад чарнігаўскі даў ім жнівеня 25 дня бітву ва ўрочышчы, званым Зычка; пераможаны, аднак, уцёк, чым страціў свой чарнігаўскі сталец. Вымушаны патрэбай, адправіўся з сынам Уладзімірам у Кіеў да брата свайго князя Ізяслава кіеўскага; той, спешна сабраўшы кіеўскае войска, рушыў з сынам сваім Яраполкам і Усеваладам чарнігаўскім з сынам яго Уладзімірам на Чарнігаў, у якім тады сядзелі, спадзеючыся на сілу полаўцаў, князі Барыс і Алег. І раіў Алег Барысу, мовячы: “Не пачынайма вайны з чатырма князямі, братамі нашымі, бо яны мацнейшыя за нас. Шукайма лепш у іх міру па ўзаемнай згодзе”. На што адказаў яму князь Барыс, унесены пыхай сваёй: “Не трывожся, як здабудзем

перамогу, але з верай чакай перамогі і сканчэння бітвы”. Калі ж зышлася з абодвух бакоў вялікія сілы, забіты адразу князь Барыс, сын Чаславаў, які пагарджаў мірам. Аднак і князь Ізяслаў кіеўскі, па сканчэнні бітвы прахаджваючыся бяспечна між свайго пешага рыцарства, быў прабіты кап’ём праз лапатку адным з вояў князя Алега, які быў змяшаўся з тымі пешымі (быццам бы з таго ж войска); і ад тае раны Ізяслаў адразу памёр і, адвезены сынам Яраполкам у Кіеў, пры вялікім плачы ўсіх падданных быў пахаваны ў сямейным склепе ў царкве Багародзіцы ў 1076 годзе ад [Нараджэння] Госпада Хрыста. А быў той князь Ізяслаў высокі ростам, вельмі любіў справядлівасць, пра што сведчыць рускі летапіс і Мехавіта (*fol. 52, lib. 2, cap. 21*).

ПРА МІЖУСОБІЦЫ РУСКІХ КНЯЗЁЎ З-ЗА КІЕЎСКАГА СТАЛЬЦА І ЗАБОЙСТВА ЯРАПОЛКА ІЗЯСЛАВІЧА, КНЯЗЯ ЛУЦКАГА І ЎЛАДЗІМІРСКАГА, ЯГОНЫМ ДВАРАНИНАМ

Вярнуўшы з дапамогай забітага Ізяслава Чарнігаў, Усевалад аддаў яго старшаму сыну Уладзіміру, а другога сына пасадзіў на тураўскае княжанне. Сам Усевалад уступіў на кіеўскае княжанне па забітым родным браце Ізяславе. Таму іншыя рускія князі, рухомыя зайздрасцю, пайшлі на яго вайной. Бо Раман, рускі князь, хочучы заняць кіеўскі сталец, наняў за грошы полаўцаў у падмогу і выступіў з імі на Усевалада, з якім потым каля Пераяслава жнівеня другога дня яны памірыліся па слушным патрабаванні і пры згодзе рускіх паноў. Аднак полаўцы, абурыўшыся, што прыняў мір без іхняе згоды, забілі князя Рамана. Затым паўстаў на Усевалада Яраполк, сын Ізяслава кіеўскага, за тое, што адабраў у яго і захапіў спадчыну па бацьку–Кіеўскае княства. І калі Усевалад раіўся пра тое з усёй сваёй радай, адзін з радных паноў так навучаў Усевалада: “Пашлі сына свайго Уладзіміра з войскам на Яраполка, а апярэдзіўшы, ашукаю яго хітрай парадай і без бітвы перамагу”. І прыехаў той хітры рускі пан да Яраполка, мовячы: “Не давярай ні сваім радным панам, ні рыцарству, бо яны хочуць выдаць цябе Усеваладу, але як мага хутчэй едзь у Польшчу, як рабіў [бацька] твой Ізяслаў, просячы дапамогі ў вяртанні на кіеўскае княжанне”. Яраполк даў веры той здрадлівай намове і, пакінуўшы маці, жонку і сыноў у луцкім замку, уцёк у Польшчу, да караля Балеслава Смелага. Той, не могучы асабіста суправаджаць у Русь з-за нязгоды, якая паўстала паміж ім і рыцарствам, паслаў з ім польскіх жаўнераў, з дапамогай якіх Яраполк вярнуў сабе луцкі замак, які захапіў было па яго ад’ездзе ў Польшчу Уладзімір, сын Усевалада. Акрамя таго Уладзімір вярнуў або паабяцаў вярнуць і іншыя замкі.

Пасля гэтага Яраполк распусціў польскае войска і, калі везлі яго ў санях з Уладзіміра ў Свініград, быў забіты ў сне сваім прыдворным і любімцам, імя якому было Нярадзец; і быў адвезены ў Кіеў, пахаваны ў царкве Святога Дзімітрыя; на пахаванні быў князь Усевалад кіеўскі з сынамі Уладзімірам і Расціславам, з мітрапалітам Іванам, з баярамі і ўсімі станами кіеўскай

манархii. Той Яраполк, як піша Мехавіта, быў ціхі і рахманы, любіў духоўных, асабліва чарняцоў, якім плаціў дзесяціну з любога ўраджаю, з чарады і статка, усялякага прыбытку; і пакуль жыву, пастаянна быў у набожных малітвах, просячы Госпада Бога, каб даў яму памерці такой смерцю, якой прадзеда ягоныя Барыс і Глеб, забітыя і прылічаныя да рускіх святых.

ПРА РУЙНАВАННЕ ПОЛЬШЧЫ РУСКІМІ КНЯЗЯМІ З ЛІТВОЙ І ІХ
ПАРАЖЭННЕ,
ПРА ШТО [ПШУЦЬ] *DLUGOSSUS, VAPOVIUS, KADŁUBKUS I*
MIECHOVIUS
(*FOL. 58, LIB. 3, CAP. 4, CRO. LIB. 5*)

Бачачы для таго зручны час, князі рускія – Уладзімір наўгародскі, Давід і Алег пераяслаўскія, Валадар перамышльскі і Яраслаў Яраполчыч, князь уладзімірскі і луцкі, – сабраўшыся ў чатыры асобныя войскі, уварваліся ў Польшчу ў часы панавання на польскім троне Уладзіслава Германа, брата Балеслава Смелага, які невядома дзе падзеўся пасля забойства святога Станіслава. І руйнавалі русы Польшчу аж да ракі Віслы, і прычыніўшы агнём і мячом невымоўную шкоду ў людзях і скаціне, з вялікай здабычай вярталіся дамоў. І ўжо ўвайшлі былі ў свае рускія землі, радуючыся і трыумфуючы з прычыны ўдачы ў польскай вайне, калі насцігнуў іх Балеслаў Крававусны, сын Германа, польскага манарха, і ў нядзелю ўначы, прама пад час першага сну (бо іначай той колькасці русаў не змаглі б адолець) з вялікім галасам напаў на іх, нанёсшы паразу перапужаным і разбеглым і адбіўшы ўвесь рабунак, і ў вялікай славе вярнуўся ў Польшчу.

Потым, у год Гасподні 1082 Васілька Расцілавіч перамышльскі, рускі князь, сабраўшы войска з русаў і полаўцаў, увайшоў у Польшчу і, спаліўшы некаторыя замкі, гарады і вёскі, спешна вывеў на Русь вялікую здабычу.

ПРА ПАРАЖЭННЕ РУСКІХ КНЯЗЁЎ АД ПОЛАЎЦАЎ

Тады ж, у годзе Гасподнім 1083, вялікі паморак панаваў ва ўсіх рускіх княствах, ад якога красавіка 13 дня памёр князь Усевалад кіеўскі, сын Яраславаў; пахаваны ў царкве Святой Сафіі. Ён быў вялікім абаронцам сіротаў і ўбогіх. Пакінуў па сабе двух сыноў – Уладзіміра і Расціслава. Старшы, князь Уладзімір чарнігаўскі, баючыся, каб князь Святаполк наўгародскі, сын Ізяславаў, не напаў на Кіеўскае княства (бо тут быў спадчынны сталец ягонага бацькі), паклікаў яго і добраахвотна саступіў яму кіеўскае княства. І Святаполк, прыехаўшы ў вярнутую дзяржаву, уехаў у Кіеў у Правадную нядзелю, першую па Вялікадні і быў ласкава і з вялікімі дарамі прыняты ўсімі станамі. А Уладзімір Усеваладавіч уступіў на чарнігаўскае княжанне, а брат ягоны Расціслаў – на пераяслаўскае; полаўцы ж,

даведаўшыся, што Святаполк, сын Ізяславаў, уступіў на кіеўскае княжанне, адправілі да яго сваіх паслоў, каб заключыў з імі мір, як тое рабіў бацька ягоны, і цалкам сплаціў ім затрыманую даніну. Святаполк, палічыўшы тое пасольства пыхлівым і абразлівым, не мог таго сцярпець, і загадаў схапіць тых паслоў і затрымаць. Даведаўшыся пра тое, полаўцы запаліліся гневам і рашучасцю і адразу ж уварваліся ў рускія княствы, разбураючы, палячы і руйнуючы. Таму Святаполк, бачачы, што нядобра і няслушна ўчыніў, зняў з тых паслоў путы і адправіў іх да полаўцаў, просячы ў іх міру, не атрымаўшы якога, паслаў да князёў Уладзіміра чарнігаўскага і Расціслава пераяслаўскага, просячы іх прыйсці на дапамогу. Тыя, сабраўшы свае войскі, прыйшлі ў Кіеў, дзе дакаралі Святаполка, што насуперак людскому праву ужыў гвалт па палавецкіх паслоў. А затым разам з ім вывелі свае ваенныя палкі на раку Стутну і там доўга вырашалі, даваць бітву ці не. А паколькі ўсе кіяне выкрыквалі ў падтрымку вайны, усклікаючы, што ніякага міру з полаўцамі не маюць, падрыхтаваліся [выступіць] супраць полаўцаў. Святаполк заняў з кіянамі правы фланг, Расціслаў з пераяслаўцамі – левы, а Уладзімір з чарнігаўцамі трымаў сярэдзіну. А дваццаць шостага дня мая сышла вялікая моц з абодвух бакоў з крыкам і громам. Неўзабаве Святаполк, пацярпеўшы ад палавецкіх стральцоў пад вечар паразу, уцёк са сваімі ў замак Атропаль і зацемна вярнуўся ў Кіеў. Полаўцы ж ударылі на Уладзіміра і Расціслава, войскі якіх таксама разграмілі і разагналі. Уцякаючы, князь Расціслаў утапіўся ў рацэ Стутні, якая выйшла тады з берагоў; брат Уладзімір, перабраўшыся з малой дружынай праз раку і знайшоўшы цела, аплакваў яго на другім беразе, а затым пахаваў у фамільным склепе ў царкве Святой Сафіі. Полаўцы ж, атрымаўшы перамогу, з адным войскам узялі ў аблогу замак Трошч, а з другім пацягнуліся да Кіева. Святаполк, выехаўшы насустрач, даў ім бой, аднак, пераможаны полаўцамі, толькі з двума слугамі змог уцячы ў Кіеў. Полаўцы ж вярнуліся з новай перамогай да другога свайго войска, пакінутага пад Трошчам, паказваючы ўзятым у аблогу русам палонных і здабычу. І акружаныя [ў замку воі] панеслага паразу Святаполка, якія не маглі ўжо бараніцца даўжэй з-за голаду і страты надзеі на дапамогу свайго князя Святаполка, здалі замак полаўцам; тыя замак спалілі і з вялікім мноствам здабычы і рускіх палоннікаў вярнуліся ў свае краі, дзе большасць русаў з-за адсутнасці адзежы, холаду і разнастайнага недахопу загінула і памерла. А князь Святаполк кіеўскі, знясілены той двайною паразай і несвоечасова – па шкодзе – жалячыся на заняпад, заключыў з полаўцамі мір, і каб яшчэ мацней пацвердзіць прыязнасць, ажаніўся з дачкой Тугархана, палавецкага князя. Але і пасля гэтага не было міру ў рускіх княствах, бо князь Алег, упрасіўшы ў полаўцаў дапамогі, спусташаў воласці Чарнігаўскага княства, так доўга нішчачы ў агні цэрквы, манастыры, мястэчкі і вёскі, што князь Уладзімір быў вымушаны саступіць яму чарнігаўскі замак, сталец і само княства, а сам адправіўся ў Пераяслаў. Аднак чарнігаўскі край і пасля тае дамовы не быў убяспечаны ад варожага нашэсця, бо полаўцы несупынна спусташалі рускія воласці і вельмі шмат хрысціянаў, паланіўшы, павялі ў няволю.

Да таго ж саранча вялікая, прыляцеўшы немаведама скуль у рускія староны, паела, пагрызла і панішчыла ўсё збожжа і плады.

ПРА ПАРАЖЭННЕ ПОЛАЎЦАЎ

Кітан і Ітлар, два палавецкія князі, сабраўшы свае войскі, пайшлі вайной на князя Уладзіміра пераяслаўскага, дзяржава якога яшчэ была імі нечэпаная. Таму Уладзімір, паслаўшы да полаўцаў, заключыў з імі мір на нявыгадных і несправядлівых умовах, аддаўшы ім у заклад свайго сына Святаслава. Пасля гэтага па парадзе свайго рыцарства і Славеты, пасла князя Святаполка кіеўскага, спачатку сына свайго Святаслава вырваў з палавецкага закладу (бо яго там нехайна сцераглі), а затым забіў Кітана і Ітлара, князёў палавецкіх, з усімі іх прыдворнымі. А сабраўшы войска, князь Святаполк кіеўскі і [князь] Уладзімір чарнігаўскі ўдарылі нечакана па качэўях і стойбішчах полаўцаў і з перамогай вывелі ў Русь іх жанчын, скаціну, дзяцей, чароды, статкі і вярблюдаў. Пасля гэтага полаўцы, сабраўшы новае войска, узялі ў аблогу Уграў, замак князя Святаполка, здабываючы яго ўсё лета, і не адступілі, пакуль не ўпрасіў іх Святаполк, паслаўшы дары.

Пасля ж полаўцаў прыйшла на Русь у год Гасподні 1089 жніўня 28 дня вялікая моц язычнікаў – прусы і літва з яцвягамі (як сведчаць рускія гісторыі і Вінцэнты Кадлубак, а таксама Мехавіта) і, зруйнаваўшы ўдоўж і ўпоперак рускія княствы каля Луцка, Уладзіміра і Львова, адступілі з вялікай здабычай. Следам прыйшоў пад Кіеў палавецкі князь Маняк, а Тагархан, іншы палавецкі князь, свёкар альбо цесць Святаполка, прыйшоў з сынамі пад Пераяслаў. Выступіўшы супраць іх, Святаполк і Уладзімір далі ім бітву ліпеня 10 дня на рацэ Трубошы, дзе паграмілі полаўцаў ушчэнт, а князь іхні Тагархан з сынамі засталіся, забітыя, у полі. Аднак полаўцы, не застрашаныя той паразай, сабраўшы новае войска і з’явіўшыся пакрыёма, амаль не захапілі Кіеў з замкам. Бачачы, што спадзяванні аказаліся марнымі, папалілі цэрквы, манастыры і навакольныя вёскі, а таксама княжы двор у Берастове.

ПРА ЛЮТЫЯ І ЧАСТЫЯ НЕАДНАРАЗОВЫЯ МІЖУСОБІЦЫ І ШКОДНЫЯ РАЗЛАДЫ ПАМІЖ РУСКІХ КНЯЗЁЎ

Князі рускія, хочучы запабегчы частым наездам на свае землі і адвучыць ад таго драпежных полаўцаў, сабраліся ў Кіеў на з’езд, і адправілі паслоў да князя Алега северскага, просячы таго з’явіцца для рады пра агульную справу рускіх княстваў і земляў. Той жа, смеючыся з іхніх паслоў, мовіў: “Не змусіце мяне, каб я слухаўся загадаў уладыкаў, чарняцоў і неразважных людзей і схіліў перад імі галаву”. Абражаныя такім адказам на сваё пасольства, князі Святаполк і Уладзімір перад полаўцамі пайшлі вайной на Алега і акружылі яго ў Старадубе, 32 дні штурмуючы замак. Затым Алег, змушаны голадам, выпрасіў у іх міру, абяцаўшы праз цалаванне крыжа і

клятву выканаць іх загад, чаго, аднак, не зрабіў, бо калі была знятая аблога, ён, парушыўшы клятву, напаў на Мурамскае княства. І таму меў бітву з Ізяславам, сынам князя Уладзіміра пераяслаўскага (не кіеўскага, як Мехавіта, *fol. 62*, піша, бо на той час кіеўскім [князем] быў Святаполк), а забіўшы Ізяслава, захапіў замак Мурам і падпарадкаваў сабе Растоўскае княства.

Затым Мсціслаў, родны брат забітага Ізяслава і наўгародскі князь, баючыся Алегавай тыраніі, паабяцаў, што і ён сам, і бацька ягоны Уладзімір шукаюць з Алегам міру. Аднак Алег, апанаваны сквапнасцю і жаданнем адабраць у Мсціслава Наўгародскае княства, сабраў войска і стаў абозам у Тураве, паслаўшы наперад для аховы і выведкі свайго брата Яраслава. Калі ж таго перахапіў і зняволіў князь Мсціслаў наўгародскі, Алег спужаўся і адступіў з войскам пад растоўскі замак, затым у Мурам; пераследуючы яго, Мсціслаў з ім памірыўся праз паслоў і распусціў войска. Даведаўшыся пра тое, Але парушыў перамір'е і выступіў са сваімі палкамі супраць Мсціслава, які ўцёк ад яго ў Кіеў. І сабраўшыся з кіянамі, з полаўцамі і братам Вячаславам, якога бацька, князь Уладзімір чарнігаўскі, прыслаў яму на дапамогу, меў з Алегам вялікую бітву і перамог яго, аж той уцёк у Мурам. Разумеючы, што – з-за сваіх частых падманых хітрыкаў – не мецьме бяспекі ў рускіх землях, уцёк [Алег] у Разанскае княства. А Мсціслаў, дагнаўшы яго, ласкавымі і мядовымі словамі, поўнымі водару надзеі, казаў яму: “Сорам табе, сорам і нам, братам тваім, ганьба агідная і твайму рыцарству, каб ты туляўся ў патрэбе па чужых землях, таму вярніся ў рускую зямлю, сваю айчыну”.

Тымі словамі адварнуў і адвёў Мсціслаў Алега з рыцарствам ягоным ад уцёкаў.

Затым рускія князі, сабраўшы з'езд у Любечы, дамовіліся пра мір паміж сабой і адобрылі сумесную абарону ад язычнікаў полаўцаў. Але следам, парушыўшы мір, спрысягліся і змовіліся князь Святаполк кіеўскі з Давідам Рыгоравічам на Васільку Расціславіча, князя перамышльскага і падольскага, маючы яго пад падазрэннем. І калі той прыехаў да іх з мірам, зняволіў яго Святаполк і асляпіў на абодва вокі; з-за гэтай жорсткасці іншыя князі – Уладзімір, Алег і Давід Святаславіч – пайшлі на Святаполка вайной. Той жа, баючыся, рыхтаваўся ўцячы да полаўцаў. Але мітрапаліту і важнейшым кіеўскім панам удалося ўпрасіць тых князёў з пакорай, каб памірыліся са Святаполкам. А Давід Рыгоравіч, князь валынскі, калі збіраўся напасці на аслепленага князя Васільку перамышльскага, быў апярэджаны ў тым князем Валадарам перамышльскім, братам Васількі, і сам трапіў у акружэнне. Пасля гэтага Давід выпрасіў міру, усклаўшы ўсю віну на князя Святаполка кіеўскага, і гэтым абвінавачаннем наставіў супраць сябе таго ж Святаполка і Валадара. На пачатку вясны аслеплены князь Васілька з братам сваім князем Валадарам перамышльскім прыйшлі ў валынскую зямлю супраць Давіда Рыгоравіча і, захапіўшы Усеваладаў замак, спалілі яго, а знойдзеных там людзей люта памардавалі. Затым падышлі пад замак Уладзімір, прабачылі ўсяму мноству ўзятых у аблогу людзей, і толькі двух – Вамільку і Лазара, князёў уладзімірскіх, – павесілі высока і густымі стрэламі з кушаў, з лукаў на

смерць застрэлілі за тое, што іх называлі віноўнікамі асляплення князя Васількі.

Князь Святаполк кіеўскі, хочучы адпомсціць таксама і Давіду, якога таксама абвінавачваў у асляпленні князя Васілька, паехаў у Берасце прасіць дапамогі ў польскіх жаўнераў, якія ў той час трымалі берасцейскі замак. А Давід, непрыяцель ягоны так хутка, як мог, паехаў да польскага манарха Уладзіслава Германа, бацькі Балеслава Крываротага, прасіць дапамогі супраць Святаполка. Уладзіслаў жа, князь польскі, прыйшоўшы з войскам на раку Буг, хацеў памірыць іх, а не змогшы таго дабіцца, вярнуўся ў Польшчу, ніводнаму з рускіх князёў не аказаўшы дапамогі.

Карыстаючыся з нагоды, Святаполк узяў Давіда ў аблогу ва ўладзімірскім замку; на сёмым тыдні аблогі той зноў уцёк у Польшчу, да польскага манарха Уладзіслава, а Святаполк захапіў замак Уладзімір. Затым Святаполк кіеўскі павёў войска супраць Валадара і Васількі Сляпога, князёў перамышльскіх і падольскіх; і калі зышліся ў бітве, атрымалі князі Валадар і Васілька перамогу над Святаполкам.

ПРА ЗАПРАШЭННЕ НА ДАПАМОГУ СВЯТАПОЛКУ ВЕНГЕРСКАГА КАРАЛЯ КАЛАМАНА І ЯГО ПАРАЖЭННЕ, А ТАКСАМА ПРА СУМЕСНЫЯ БІТВЫ РУСКІХ КНЯЗЁЎ І ПАГАДНЕННЕ МІЖ ІМІ

Святаполк, князь кіеўскі, атрымаўшы паразу ад братоў Васількі Сляпога і Валадара, збіраў і перапісваў у Кіеве новае войска; паслаў таксама сына свайго Яраслава да венгерскага караля Каламана, просячы ў таго дапамогі. І прыбыў Каламан з васьмю тысячамі рыцарства і двума венгерскімі біскупамі, і стаўшы на рацэ, званай Вяр, узяў у аблогу замак Перамышль, у якім было закрыўся Валадар. Князь Давід таксама, бачачы, што не прычакае дапамогі ад палякаў, уцёк да полаўцаў, і сустрэў па шляху Баняка, палавецкага князя, з гатовым войскам, якое, купіўшы вялікімі дарамі, павёў на венгерскае войска. Паставіўшы кошам сваё войска непадалёк ад Перамышля, апоўначы князь Баняк адправіўся адзін у блізкае лес, каб – паводле язычніцкага звычаю – паваражыць над вынікаем бітвы. І калі завуў там голасам ваўка, ваўкі таксама, сышоўшыся, завылі, адклікаючыся на голас Баняка. Вярнуўшыся з той варажбою да сваіх полаўцаў, загадаў ім князь Баняк рыхтавацца да бітвы, цвёрда абяцаючы ім з таго ваўчынага выцця перамогу. Назаўтра, падзяліўшы сваё войска на тры часткі, дзве часткі сваіх палкоў тайна пакінуў у засадзе, а сам з трацінай войска ўдарыў на венграў. І прыкінуўшыся пераможаным і застрашаным, кінуўся на ўцёкі; бачачы тое, венгры, мяркуючы, што напэўна перамаглі полаўцаў, кінуліся за імі ў беспарадку, распусціўшы коней. Тым часам князь Баняк, вырваўшыся з засады з тымі дзвюма часткамі войска, ударыў венграм з тылу і, перастрашаных і ўстрывожаных, лёгка іх перамог і разграміў, паклаўшы на полі чатыры тысячы забітых, не лічачы параненых і ўзятых у палон. Там жа былі забітыя два венгерскія біскупы, адзін з якіх

зваўся Копан (альбо Купан), а другі – Лаўрэнцій (па-нашаму пан Ваўжак, Ваўжынец альбо Лаўрэн). Рэшта венгерскага войска разбеглася па лясах і гарах; полаўцы і русы пераследавалі іх два дні, забіваючы, рубаючы і беручы ў палон. І сам венгерскі кароль Каламан, прыкрыты тарчамі сваіх рыцараў, ледзьве ўцёк з таго пабаявішча.

Натхнёны той перамогай, князь Давыд узяў у аблогу ўладзімірскі замак, а князь Святаполк кіеўскі, хочучы ўратаваць узятых у аблогу, паслаў ім на дапамогу свайго ваяводу Пуцяту, які, патаемна прыбыўшы ў замак, зрабіў вылазку і нанёс паражэнне Давіду і ягонаму войску, і аблога была знятая. Паставіўшы нейкага Базыля (альбо Васіля) на ўладзімірскае староства, Пуцята вярнуўся ў Кіеў; гэта сведчыць, што род Пуцятаў здаўна быў на Русі магутны, славыты і знаны. Князь Давід пасля тае паразы падаўся да полаўцаў; вярнуўшыся стуль на Русь з палавецкім князем Банякам, адбіў луцкі замак у князя Святошы, сына іншага Давіда, за тое, што згодна з умовай і рашэннем не перашкодзіў праходу Святаполкавых палкоў на чале з Пуцятам на дапамогу ўладзіміранам. Затым рушыў Давід з Банякам пад Уладзімір, з якога адразу ж збег Васіль, Святаполкаў староста. І так, праз здачу, Давід лёгка здабыў замак і захапіў Уладзімір і Луцк. А на пачатку вясны, калі Святаполк кіеўскі выступіў з войскам, каб вярнуць уладзімірскі замак, Давід, не давяраючы свайму рыцарству, уцёк разам з жонкай і ўсім спратам скарбаў сваіх да Уладзіслава, польскага манарха, а Святаполк, як і жадаў, трэці раз атрымаў і заняў уладзімірскі замак.

І калі неўзабаве з'ехаліся чацвёрта рускіх князёў – Святаполк, іншы Давід, Алег і Валадар Мудры, мелі яны з'езд у Віецішках; заключыўшы і падпісаўшы там між сабою мір, паклікалі з Польшчы прагнанага Давіда. Калі ж той паскардзіўся, што быў пазбаўлены дзедзічнага княжання ва ўласным Уладзімірскім княстве, адказалі яму праз паслоў тыя князі, што ўладзімірскую сталіцу вярнуць яму не могуць, паколькі ён часта хадзіў з той краіны [Польшчы] на рускія землі вайной. Аднак жа, каб не быў на пасмяянне выгнаннікам і ўцекачом сярод чужых народаў, прадугледзелі для яго пэўную маёмасць і аплаты. Святаполк кіеўскі адшкадаваў яму Астрог, Дубін (якімі цяпер валодае кіеўскі ваявода Васіль Канстанцінавіч, князь з кіеўскага манаршага [роду]), Заслаўе (адкуль князі Заслаўскія, Чартарыйскія; потым на гэтае княства ўступілі сыны Гедыміна). Пазней прыдаў Святаполк да гэтага Дарагабуж (з чаго вынікае даўнасць Астрога і Чартарыйска, як і князёў таго краю); таксама князь Уладзімір чарнігаўскі, северскія князі Давыд і Алег адшкадавалі яму па сто грыўняў гадавой платы. Прыняў Давыд тыя ўмовы і забеспячэнне і, жывучы ў Драгобычы, неўзабаве памёр.

Nec ex Dlugosio, Vincentio Kadlubko, Vapovio, Critio, Matia Mechovio, Cromero et Bielscio nec non Russorum annalibus proba[bi]liter excerpta.^{XVIII}

^{XVIII} Nec ex... excerpta – гэта вытрымкі з Длугаша, Вінцэнта Кадлубка, Вапоўскага, Крыцкага, Мацея Мехавіты, Кромера і Бельскага, а таксама, верагодна, з рускіх летапісаў.

ПРА СЛАВУТЫЯ І ШЧАСЛІВЫЯ НЕАДНАРАЗОВЫЯ ПЕРАМОГІ РУСКІХ
КНЯЗЁЎ НАД ПОЛАЎЦАМІ, А ТАКСАМА ПРА НАШЭСЦЕ НА РУСЬ
ЛІТВЫ З ПРУСАМІ Ў ГОД АД [НАРАДЖЭННЯ] ГОСПАДА ХРЫСТА 1103
(ПРА ШТО [ГЛЯДЗІ]: *MIECHOVIUS, LIB. 3, FOL. 82, CAP. 15, VINCENTIUS
KADLUBKUS ET BIELSCIUS IN LIBRO CRONICORUM SECUNDAE
EDITIONIS EX VAPOVIO, FOL. 245*)

Князі рускія Святаполк, Уладзімір, Давід, Алег і Яраслаў, склікаўшы з полаўцамі з'езд у Стахове, учынілі мір і замірэнне паміж сабой, і на знак пацвярджэння гэтага пагаднення далі адзін аднаму ў закладнікі слаўных людзей з абодвух бакоў. Аднак полаўцы не доўга трымаліся міру, бо ўвесь час рабілі ў рускіх землях наезды з сутычкамі, па непрыяцельскім звычаі беручы ў свае шатры здабычу і выводзячы палон. Таму князь Святаполк кіеўскі, Давыд Святаславіч, Давыд Усяславіч, унук князя Георгія Мсціслаў, Вячаслаў Яраполчыч і Яраполк Уладзімравіч, князі рускія, сабраўшы ваенную моц, абаслалі таксама іншых князёў – Давіда чарнігаўскага і Алега пераяслаўскага, каб далучыліся да іх у сумеснай ваеннай выправе на агульных непрыяцеляў – полаўцаў. Князь Давід адразу прыехаў да іх збройна са сваімі людзьмі, Алег жа адмовіўся, спаслаўшыся на ўдаваную немач.

І так у год ад збавеннага Нараджэння Госпада Хрыста 1103 усе тыя князі, не чакаючы лета, прыйшлі з войскамі сваімі да Шутэна, урочышча і замка палавецкага. Дачуўшыся пра тое, сабраліся ганарлівыя, пыхлівыя і высакадумныя полаўцы ў вялікім мностве, хочучы разграміць хрысціянскія палкі. Але наслаў Госпад Бог вялікі жах на полаўцаў, так што і самі яны, і коні іх упуджаныя дрыжэлі і, панура звесіўшы галовы, рухаліся ў шыхце ў бой. Русы ж, просячы ў Госпада Бога дапамогі і падмацавання, у ціхай малітве ўсклікалі і раздавалі ўбогім і цэрквам міласціны, і з вясёлым духам, з радасцю, з поўнай надзеяй – бо і коні іхнія весела ржалі – ішлі на полаўцаў. Толькі ўбачыўшы іх, працятыя халодным і вялікім страхам полаўцы пачалі адступаць. А русы, распусціўшы на іх коней, білі, рубалі, сціналі, тапілі, маравалі, вязалі, а палі, дарогі, рэкі былі поўныя іхніх трупаў; і забілі каля ракі Лубны 20 палавецкіх князёў: Русоба, Коча, Арсланопа, Кільтанопа, Кумана, Азупа (які ў той час трымаў замак Азоў), Куртака, Кермарэпа, Сарбора і мноства іншых. Разам з імі палегла многа тысяч народу, пераможныя хрысціяне абрабавалі іхнія абозы, і набраўшы там золата, жамчугу, скаціны, вярблюдаў і коней ды вялікую колькасць палонных, з трыумфам вярнуліся на Русь. Але ў тым жа годзе літва, прусы і яцвягі, язычнікі, якія былі з полаўцамі адным народам, пайшлі вайной на рускія княствы з другога боку, помсцячы за сваіх пабрацімаў, і з вялікім палонам вярнуліся ў свае лясныя лежбішчы. Таксама і полаўцы, прагнучы адпомсціць за сваю паразу, сабраўшыся, напалі нечакана на той край рускай зямлі, які завецца Зарэччам. Князь Святаполк кіеўскі адразу ж адправіў супраць іх сваё войска, над якім паставіў Іванку Захайрыча і Казарына, і тыя, нагнаўшы полаўцаў на Дунаі, разграмілі іх і адбілі ўсю рускую здабычу. З чаго вынікае, што ў той час полаўцы жылі і на Дунаі, дзе сёння Валахія. Затым полаўцы

пачалі помсціць за сваю паразу, з'явіліся ў рускіх землях вялікай колькасцю палкоў з Банякам, з Шаруханам і іншымі князямі, і сталі абозам на рацэ Лубне. Тады князь Святаполк кіеўскі і Уладзімір, Алег, Святаслаў, Мсціслаў, Веслаў і Яраполк, князі рускія, пераправіўшыся з сваімі войскамі праз раку Сулу, ударылі у год Гасподні 1107 [месяца] жнівеня 12 дня без папярэджання на неготовых полаўцаў, якія, моцна перастаршаныя, не маглі пашыхтавацца для адпору, але тыя пехам, тыя спехам кінуўшыся да коней, кінуліся да блізкага лесу.

А русы, б'ючы, рубяючы і беручы ў палон, гналі іх аж Хоркаў і большасць перабілі. Сярод іншых быў там забіты іхні князь Таша, родны брат Баняка. А Вапоўскі піша, што і князі Баняк з Шаруханам таксама палеглі там. Русы, захапіўшы абозы, здабычу, скаціну і ўсе іхнія спраты, у вялікай весялосці і радасці вярнуліся на Русь, трыумфуючы, кожны ў сваю сталіцу. Харэла (альбо Карэла), дзе русы пабілі полаўцаў, гэта зямля каля Фінляндыі, на поўнач ад Вялікага Ноўгарада, дзе жыхары гавораць латышскай і ігоўскай мовамі, падобнымі на літоўскую (пра што ведаю са свайго вопыту), і атрымліваецца, што полаўцы, якія ў той час жылі ў Карэле, былі адным з літвой народамі. Яшчэ і сёння маецца іх рэшта, перамешаная з маскавітамі, але яны па-ранейшаму гавораць на сваёй старой, палавецкай, мове; яны з'яўляюцца падданымі маскоўскага князя, а маскавіты завуць іх ігвянамі і воскамі.

Рускія князі, не здаволіўшыся тымі трыма палавецкімі пагромамі, сабралі чацвертым разам войскі з рускіх земляў, жадаючы канчаткова перамагчы полаўцаў (ад якіх перад гэтым з цяжкасцю адбіваліся). Так усе на другім тыдні паста, у год 1108, ахвотна выступілі з пешымі і езнымі войскамі на полаўцаў і, перайшоўшы раку Тулу, стройна пашыхтавалі вазы і палкі да бітвы. Дзеля намечанай справы дайшлі праз рэкі Волгу і Ворсклу да ракі Дон, якую Пталамей называе Танаісам. Ідучы стуль з распушчанымі харугвамі і княжымі прапорцамі, прыйшлі пад замак Руканы, адкуль, падсілкаваўшыся рыбай і віном, дайшлі да іншага палавецкага замка – Зуварова, які спалілі і куды сабралася было для абароны сваёй зямлі мноства гатовых да бою полаўцаў. Сабраўшыся разам і прысягнуўшы хутчэй памерці з адвагай, як адступіць, ударылі на полаўцаў і, разарваўшы іхнія шыхты, разбілі іх, разграмілі і рассяялі. Праз некалькі дзён сабралася новае палавецкае войска, павялічанае мноствам новых палкоў, аднак калі дайшло да сутыкнення, русы з тым жа, што і раней, поспехам разбілі полаўцаў на галаву і цэлых чатыры дні б'ючы, рубяючы, пераследавалі уцекачоў, беручы іх у палон; і забраўшы жонак, дзяцей, абозы, шатры, вярблюдаў, табуны коней, быдла, чароды і ўсе іхнія спраты, з вялікай радасцю і трыумфам, чацвертым разам нанёсшы паразу полаўцам, вярнуліся ў сваю Русь, дзе ў кожным горадзе і на дарогах сустракалі іх з працэсіяй мітрапаліт, уладыкі і ўсё духавенства і паспальства, славячы Госпада Бога, што даў ім перамогу над язычнікамі, нашэсцю якіх зведвалі раней. І доўга потым не ведалі клопату ад полаўцаў рускія княствы. Затым, у год ад Нараджэння Госпада Хрыста 1112, месяца апрэля (або красавіка) 16 дня памёр князь Святаполк кіеўскі, свёкар Балеслава

Крываротага, князя польскага; пахаваны ў царкве Святога Міхаіла ў Кіеве, які сам і збудаваў і ўпрыгожыў пазалочаным верхам. Пасля ягонай смерці быў вялікі рэзрух у Кіеве з-за жаўнераў і рыцарства, якія, сабраўшыся, абрабавалі двор Пуцяты, кіеўскага ваяводы, і абабралі жыдоў, што жылі ў Кіеве, забраўшы ў іх усе скарбы, як звыклі цяпер рабіць турэцкія янычары пасля смерці сваіх цароў, пакуль не будзе абраны новы.

З-за гэтага неспакою на сталец Кіеўскага княства быў спешна абраны і ўзвышаны Уладзімір, родны брат Святаполка. Спешна прыехаўшы ў Кіеў, ён здушыў і супакоіў бунты.

ПРА ПАРАЖЭННЕ ЯЦВЯГАЎ, ПАБРАЦІМАЎ ЛІТОЎСКІХ, АД РУСАЎ І ІХ ЗНІШЧЭННЕ ПАЛЯКАМІ; І ШТО БЫЛІ ЗА ЯНЫ, ТЫЯ ЯЦВЯГІ

Яраслаў, сын князя Святаполка кіеўскага, уступіў пасля бацькавай смерці на ўладзімірскае княжанне, а з яго роднай сястрой, Збыславай, пабраўся польскі князь Балеслаў Крывароты. А паколькі яцвягі з прусамі і літвой рабілі частыя набегі на ягонае Уладзіміра-Валынскае княства, сабраўся князь Яраслаў [ісці] на іх з іншымі рускімі князьмі. Яцвягі таксама стаялі, сабраўшыся, прагнучы бітвы з русамі. Яраслаў ударыў на іх і, забіўшы іх мноства тысячаў, вынішчыў частку яцвяжскай зямлі, пасля чаго пайшоў з перамогай.

Хаця пра яцвягаў (альбо яцвінгаў) апавядалася вышэй, паміж паходжаннем даўніх прусаў, літвы, латышоў, жамойтаў і полаўцаў, аднак не будзе лішнім сказаць пра іх асобна. Тыя яцвягі, як пішуць Вапоўскі і Бельскі (*fol. 246, Cronicorum in libro secundae editionis*), мелі адно паходжанне і мову з літвой і даўнімі прусамі, ад полаўцаў, аднак, адрозніваліся маўленнем і словамі – з-за розных межаў і размяшчэння краін. А паходзілі ад рэштты готаў і ваяўнічых кімбраў, як і літва. Мяхоўскі (*fol. 84, lib. 3, cap. 15*) заве іх таксама, як і Вапоўскі – *Conformes Litvanis et Prutenis*, падобнымі да літвы і прусаў, сталічным горадам і замкам якіх быў Драгічын, які захаваўся да нашага часу.

І пасяліліся былі па ўсім Падляшшы, ад Валыні да Прусіі, трымалі таксама наваградскі замак і навакольныя воласці ў Літве. Гэта іх калісьці, у год ад [Нараджэння Госпада] Хрыста 970, прымусіў прынесці прысягу Уладзімір Святаславіч, адзінаўладца (альбо манарх) усёй рускай зямлі, пра што [глядзі] Кромер (*lib. 3*). Затым таксама Казімір Першы, узяты з кляштара польскі кароль, у 1041 годзе разам з Маслаўсам і прусамі нанёс паразу язычнікам, паклаўшы іх 15 000 (Кромер, Длугаш, Вінцэнты Кадлубак, Мяхоўскі, *fol. 40, lib. 2, cap. 14*; Вапоўскі *etc.*). А Длугаш у сваёй хроніцы робіць іх памежнымі з прусамі і літвой; маглі быць таксама тыя яцвягі метанастамі, якія аднаго роду з языгамі, частка якіх яшчэ жыве ў Венрыі на рацэ Ціса (або Цібіскус) – чыстыя сяляне, гайдукі, якія і сёння называюць сябе языгамі (альбо яцвягамі).

Затым Кромер (*fol. 145, lib. 8*) піша пра іх: “*Jasygos vero sive Jazvingi eiusdem cum Litwanis linguae, ut volunt nonnulli eorundem que morum et religionum fuere*” etc.

А языгі (альбо язвінгі) мелі з літвой адну мову, як сцвярджаюць некаторыя гісторыкі, і тыя ж звычаі і язычніцкія вераванні, і жылі ў літоўскіх лясах, што межавалі з палякамі; той край з-за блізкасці лясоў сёння завецца Палессе альбо Падлессе, ці, як празвалі прылеглы да Польшчы край русы, – Падляшша (як бы “пад ляхамі”). Народ яцвягаў быў настолькі ваяўнічы, што яны не баяліся смерці і забойства, а таму – з-за жадання ваяваць і празмернай гатовасці да бітваў – усе згінулі.

Князь Конрад мазавецкі, маючы бітву з тымі яцвягамі, літвой і даўнімі прусамі, нанёс ім паразу; а нейкі Готард, граф лукашовіцкі, захапіў у палон пяцярых яцвяжскіх князёў і прывёў іх, звязаных, да князя Конрада мазавецкага. Той адпусціў іх за выкуп пазней, калі кожны заплаціў за сябе 700 грыўняў чыстага і сапраўднага срэбра. За той учынак граф Готард, продак Уханскіх, атрымаў Служаў з усімі вольнасцямі навакольных валасцей; з таго часу пішуцца яны графамі на Служаве.

Потым, у 1264 годзе, сабраў супраць тых яцвягаў вялікае войска Балеслаў Сарамлівы (*Pudicus*), польскі манарх. І калі месяца чэрвеня 21 дня ўвайшоў у іхнюю зямлю, яцвягі разам з князем сваім Каматам з радасным ускліканнем біліся з палякамі з такой ахвотай, варварскай адвагай і стойкасцю, што іх некалькі разоў няроўнымі сіламі прыціскалі; і калі быў забіты князь Камат, яны чынілі мужны адпор да таго часу, пакуль усе не палеглі на тым полі, адкрыўшы шлях крывавай перамозе. І тады, відаць, як пішуць Длугаш і Кромер (*lib. 9*), Мяхоўскі (*lib. 3, fol. 145, cap. 45*), Вапоўскі, Бельскі (*fol. 252*) *in secunda editione*, яны згінулі.

Ita fortiter dimicantes ad internationem usque caesi sunt, ad eo ut ex eo tempore nomen quoque Jazygum pene deletum sit, quoniam illa natio pedem referre, nec unquam pugnam etiam iniquam detrectare voluit. Так той мужны народ яцвягаў, літоўскіх пабрацімаў і адзінародцаў, можна ваюючы з палякамі, панёс такую паразу і так быў вынішчаны, што з тых часоў і само імя яцвягаў (або языгаў) амаль знікла. Бо яны не толькі не ўцяклі з бітвы, а і нагой не зрушылі, і не пазбягалі бітвы, хаця ведалі, што прайграюць, але ўсялякую з радасцю кідаліся на непрыяцельскія мячы і праліццё крыві. Відаць, не вырадзіўся яшчэ [быў у іх дух] тых готаў і кімбраў, якія змагаліся ў Італіі з рымлянамі і ад якіх сапраўды і несумненна паходзяць і літва з полаўцамі. Яшчэ і сёння частка іх живе каля літоўскага Наваградка, таксама каля Райграда і Стэрбарка ў Прусіі і Курляндзі, як і ў Ліфлянтах і каля маскавіцкага Вялікага Ноўгарада; маецца яшчэ зямелька такіх, каго завуць ігавяны (пра што ведаю з уласнага досведу), і як тых звалі яцвягамі і языгамі, так іх цяпер там – з-за зменлівасці варварскіх словаў і даўнасці часу – ад языгаў ігавянамі завуць. Каля Дзівіна, а таксама тут у нас, каля Кросаў, кажуць, маецца рэшта. Але вяртаюся да справы.

Нанёсшы тым надзвычай адважным языгам вялікую паразу, Балеслаў польскі, *Pudicus*, рэшту іх народа пад страхам пазбаўлення жыцця прымушаў

мячом да прыняцця хрысціянскай веры; а каб тая іх зямля, дзе цяпер Падляшша, не ляжала пустая, пасяліў там палякаў і мазураў. Той самы Балеслаў *Rudicus* атрымаў ад Урбана, чацвертага з тым імем (а Мяхоўскі піша, што ад Аляксандра, папы рымскага), залатую булу да гнезненскага арцыбіскупа, каб той паставіў у Драгічыне новага яцвяжскага біскупа (копія той папскай булы маецца ў Длугаша), чаго, аднак, тады не адбылося. Кромер таксама дапускае, што гэта мелася быць луцкае (альбо люцэорыскае) біскупства, заснаванае потым Людвікам, венгерскім і польскім каралём. Рэшту тых яцвягаў Лешка Чорны, польскі манарх, так вынішчыў, што ўжо не змаглі даць адпору, калі ў год ад [Нараджэння] Хрыстовага 1282 нанёс ім з літвою паразу паміж Наравам і Нёмнам, пра што [глядзі]: Длугаш і Мяхоўскі, *fol. 178, libro 3*, Кромер, *libro 10*, дзе гаворыць: “*In eo praelio reliqua Jazygum, qui pertinacius nostris resisterant, et asuscepta religione defecerant, penitus deletae sunt*”. У той бітве рэшта языгаў, якія ўпарта давалі нашым адпор і адмовіліся ад прынятай хрысціянскай веры, дашчэнтну вынішчаны былі *etc.*

Мяхоўскі, Вапоўскі, Бельскі *secundae editionis Historia totius mundi*, *fol. 255*. Усё гэта апішам ніжэй па часе дзеяння, згодна з парадкам літоўскіх князёў. Цяпер жа дастаткова пра гэта, звернем пярэ да дзеяў рускіх князёў і кіеўскіх манархаў.

ПРА МІЖУСОБЦУ РУСКІХ КНЯЗЁЎ (*MECHOVIVS, FOLIO 84, LIB. 3, CAP. 15*)

Уладзімір, кіеўскі манарх, маючы падазрэнне, што пляменнік князь Яраслаў уладзімірскі збіраецца выгнаць яго з кіеўскага княжання, акружыў таго ва Уладзіміры з кіеўскім войскам, пры падтрымцы іншых князёў – Васількі, Расціслава Валадаравіча і іншых сыноў Алегавых. Князь жа Яраслаў уладзімірскі, не адчуваючы за сабой ніякай віны перад стрыем, выйшаў з замка без аховы, і стрые свайго Уладзіміра ўгаварыў і ўпрасіў пакорлівымі і спакойнымі словамі, просячы не верыць падвучванню лісліўцаў, якіх звычайна бывае дастаткова пры княжых і панскіх дварах. Так упрошаны, зняў Уладзімір аблогу з пляменніка свайго Яраслава і, распусціўшы войска, вярнуўся ў Кіеў. А потым неўзабаве да таго самага Яраслава адправіў Уладзімір лісты, каб той прыехаў да яго ў Кіеў, дачуўшыся, што [Яраслаў] задумаў прагнаць яго з кіеўскага стальца альбо забіць насмерць. Аднак Уладзіміравы рыцары папярэдзілі князя Яраслава пра небяспеку, і таму ён не схацеў ехаць у Кіеў, а, даручыўшы ўладзімірскі замак свайму рыцарству, сам з жонкай і сынамі ды ўсім спратам і княжым скарбам паехаў у Польшчу, дзе быў ласкава прыняты і шчодро забяспечаны шваграм, Балеславам Крываротым. А князь Уладзімір кіеўскі захапіў Яраслававу сталіцу – Уладзімір – і Уладзімірскае княства.

ПРА РУЙНАВАННЕ ПОЛЬШЧЫ ВАЛАДАРАМ І ЯГО ЗНЯВОЛЕННЕ

У год ад [Нараджэння] Госпада Хрыста 1118 Валадар, князь рускі, сабраўшы войска з русаў і полаўцаў, рабіў частыя набегі на Польшчу. Супраць яго Балеслаў Крывароты, манарх Польшчы, адправіў сваіх гетманаў з войскамі, якія нанеслі паразу Валадару і, уцякаючага, схапілі яго ў палон ва урочышчы, называным Высокае і, звязанага, прывезлі ў Кракаў да князя Балеслава. Але Васілька, аслеплены брат, выкупіў яго за дваццаць тысяч грыўняў срэбра. Даўшы адразу 12 000 грыўняў срэбра, за рэшту пакінуў у закладзе сына Яраслава, князя рускага. А затым даў пяцьдзясят срэбных рэчаў з начыння княжага стала, грэцкай работы, і так вызваліў брата Валадара.

ПРА ЎЗВЯДЗЕННЕ БАЛЕСЛАВАМ ПОЛЬСКІМ НА РУСКУЮ ДЗЯРЖАВУ
ЯРАСЛАВА І ЯГО ЗАБОЙСТВА, А ТАКСАМА ПРА ДРУГОЕ
ПАРАЖЭННЕ СЫНА ВАЛАДАРА ПЕРАМЫШЛЬСКАГА

Яраслаў, князь уладзіміра-валынскі, прагнаны іншымі рускімі князямі, чатыры гады пражыў у Польшчы. Таму польскі князь Балеслаў Крывароты, сабраўшы войска, надумаў узвесці яго, як сваяка, на кіеўскае княжанне. А пад Перамышлем з'явіліся на дапамогу таму ж Яраславу Каламан, брат венгерскага караля Стафана, перамышльскія князі Валадар і Васілька, а таксама князь Уладзімір Уладаравіч. І Яраслаў з сямю тысячамі венграў і палякаў вырушыў спераду войска сваіх памочнікаў, і хутка вярнуў свае замкі, з якіх было яго выгнаў князь Уладзімір кіеўскі, – Уладзімір, Бэлз і Чарнігаў. Уладзімір, не спадзеючыся на сваіх жаўнераў і моц кіеўскіх валоў, уцёк у Белую Русь. А Яраслаў, заняўшы тыя замкі сваімі жаўнерамі, вярнуўся ў лагеры Каламана і Балеслава Крываротага.

І калі пад'язджаў да кіеўскай брамы, званай ляшскай, выскачылі яму напярэймы русы, пешыя жаўнеры з Кіева. Яраслаў мужа даў ім вялікі бой і калі раскідаў іх і разграміў, з'явіліся замест іх новыя, свежыя, якія парубалі і пазабівалі большую частку палякаў і венграў, што былі з Яраславам. Таксама і каня пад Яраславам працялі і падстрэлілі так, што ўпаў разам з ім. І асабліва лютая бітва ўсчалася там, калі русы стараліся паланіць Яраслава, а палякі і венгры упарта баранілі яго, пакуль русы не адступілі ў Кіеў. А князь Яраслаў, ранамі некалькімі працяты, праз колькі дзён памёр.

Каламан жа з венграмі, а Балеслаў з палякамі, прыйшоўшы пад Кіеў, здабывалі яго разам з іншымі рускімі князямі. Але Андрэй, замкавы староста, пакінуты князем Уладзімірам кіеўскім (які, збаяўшыся, уцёк было ў Белую Русь), выйшаўшы, пачаў з пакорай прасіць міру. А паколькі Яраслаў, дзеля якога была распачата гэтая справа, памёр, Каламан і Балеслаў па просьбе Валадара і Васількі, князеў перамышльскіх, далі кіянам мір і, распусціўшы свае войскі, паехалі кожны ў сваю дзяржаву. Затым, у 1124 годзе, як толькі польскі манарх Балеслаў Крывароты адправіўся ў Данію, князь Валадар

перамышльскі, даведаўшыся пра яго адсутнасць, адправіў у Польшчу войска з сынам сваім Уладзімірам, парушыўшы мір, які быў прыняў з Балеславам пад Кіевам. Так Уладзімір, бачачы з-за адсутнасці супраціву добрую для таго нагоду, зруйнаваў польскія воласці і з вялікім палонам людзей, з мноствам скаціны і скарбаў вярнуўся да бацькі ў Перамышль.

А Балеслаў, вярнуўшыся з дацкага каралеўства, адразу ж спешна рушыў з войскам, яшчэ не распушчаным пасля дацкага паходу, у перамышльскія воласці, разбураючы, палячы і руйнуючы ўсё, што траплялася. Таксама і князь Валадар перамышльскі, сабраўшыся з іншымі рускімі князямі, хацеў перашкодзіць разбурэнню сваёй дзяржавы і даў Балеславу бітву ва ўрочышчы, званым Віліхаў; аднак рускія палкі, спазнаўшы паразу ад вялікага польскага войска разбегліся па палях. Палякі абабралі і разабралі іх абозы. У той бітве палегла мноства слаўных рускіх паноў, у прыватнасці, забітыя вялікія правадыры Наўратнік, Зашчытнік і Дзімітр. Князь Валадар уцёк у Галіч, дзе, збіраючы новае войска, памёр. Пахаваны ў Перамышлі, у царкве Святога Іаана, якую сам было збудаваў. Пакінуў пасля сябе двух сыноў – Уладзіміра, ва ўдзел якому дасталіся Свінаград і Падолле, і Расціслава, які ўзышоў на перамышльскае княжанне.

ПРА МІЖУСОБІЦЫ РУСКІХ КНЯЗЁЎ ПАСЛЯ СМЕРЦІ УЛАДЗІМІРА КІЕЎСКАГА

У год ад Нараджэння Госпада Хрыста 1126 [месяца] травеня 10 дня князь Уладзімір кіеўскі, стрый забітага пад Кіевам Яраслава, замяніў живот на смерць. Пахаваны ў царкве Святой Сафіі побач з бацькам. На ягонае месца і на кіеўскую сталіцу заступіў старшы сын – Мсціслаў. А Яраполк, другі сын, сеў на пераяслаўскае княжанне. Неўзабаве пасля гэтага полаўцы, дачуўшыся пра смерць князя Уладзіміра кіеўскага, уварваліся на Русь, якім князь Яраполк пераяслаўскі – не чакаючы дапамогі ад іншых князёў – нанёс паразу і перамог, а мноства збеглых патапіў у рэках.

Такія ў той час справы і падзеі дзеяліся на Русі, якая ляжыць на ўсходзе сонца.

А ў заходніх рускіх княствах, якія межавалі з Польшчай, сыны князя Валадара перамышльскага (які кагадзе перад гэтым памёр, атрымаўшы паразу ад Балеслава Крываротага), – Уладзімір і Расціслаў, пасварыліся наконт падзелу спадчыны і сабралі адзін на аднаго войскі з чужых старон. Расціслаў меў падмогу ад Мсціслава Уладзіміравіча, князя кіеўскага, і князёў Георгія і Івана Васільевічаў. Другі ж брат, Уладзімір, сабраў служылых і дапаможных сілы з Венгрыі, пасля чаго [браты] з'ехаліся пад Шчырыч для замірэння. І калі паны не змаглі іх рассудзіць і спыніць разрастанне нязгоды, князь Уладзімір, не чакаючы замірэння, выехаў з жонкай, сынамі і ўсёй сваёй сям'ёй у Венгрыю, каб прывесці новае войска і дапамогу супраць брата Расціслава. Расціслаў жа, маючы войска, узяў у аблогу ягоны сталічны горад Свінаград і моцна штурмаваў.

Але, паколькі Уладзімір акружыў яго трыма тысячамі жаўнераў, Расціслаў мусіў адступіць са стратамі сярод сваіх рыцараў. І калі ён зноў узяў у аблогу той свінаградскі замак, Уладзіміравы жаўнеры, зрабіўшы некалькі вылазак з замка, нанеслі яму паразу, і быў вымушаны зняць аблогу.

Потым, у год ад збавеннага Нараджэння Госпада Хрыста 1129, калі памёр князь Мсціслаў кіеўскі, на кіеўскі сталец быў абраны і ўзведзены ягоны брат князь Яраполк пераяслаўскі. І калі яго іншыя князі-сваякі ўзялі ў Кіеве ў аблогу і штурмавалі, заключыў з імі мір. Такім чынам князю Андрэю аддаў Пераяслаў, а Ізяславу Святаславічу – Уладзімірскае княства. Затым князі Алегавічы (Ольгавічы), узяўшы ў дапамогу полаўцаў, пачалі бурыць вёскі і мястэчкі ў рускіх княствах на рацэ Суле. І калі яны зайшлі ў пераяслаўскія, супанскія і усценскія воласці, выступіў на іх князь Яраполк кіеўскі з сынамі брата свайго Уладзіміра і, даўшы ім бой, нанёс паразу войскам князёў Алегавічаў (Ольгавічаў) і полаўцаў, і мусілі яны ўцякаць у палавецкія краі.

І пакуль князь Яраполк кіеўскі пераследаваў іх далёка, зноў змовіліся князі Алегавічы (Ольгавічы) на справу з полаўцамі і, павярнуўшы, сустрэліся з пераможцам Яраполкам. Разбіўшы войска, паланілі яго самога і пляменніка ягонага, князя Васільку, з мноствам кіеўскіх баяраў. Але Яраполк, трапіўшы ў палон, змог выбрацца з цяжкіх і ўцёк у Кіеў, адкуль – калі горад быў узяты Алегавічамі (Ольгавічамі) ў аблогу, – хаця і меў дастаткова рыцарскага люду, баяраў і кіеўскіх жаўнераў, не пажадаў чыніць супраціву. А пасля на справядлівых умовах заключылі між сабой мір і пагадзіліся, што Яраполк застаўся на кіеўскім стальцы, а яны таксама раз'ехаліся кожны ў сваё ўдзельнае княства.

ПРА СКІДАННЕ РУСКІМІ КНЯЗЯМІ ПОЛЬСКАГА ЯРМА, ПРА ШТО [ПШУЦЬ] ДЛУГАШ *ET* МІЕШНОВІУС (*FOL. 81, CAP. 14*), *CROMERUS* І РУСКІЯ ДЗЕІ

У год Гасподні 1134 рускія князі, з'ехаўшыся ў Кіеў, пачалі новае задумляць супраць палякаў, успрымаючы як цяжкае ярмо тое, што польскі манарх Балеслаў Крывароты часта патрабаваў ад іх ратунку і дапамогі супраць сваіх і польскіх непрыяцеляў – чэхаў, мараваў, прусаў і памаранаў; разумелі таксама, што палякі без іх ніводнае вайны выйграць не змогуць.

А падбухторшчыкам стаў Яраполк Уладзіміравіч, князь кіеўскі, які на з'ездзе рускіх князёў звярнуўся да ўсіх з такой прамовай (як апісаў яе Кромер): “Як на нявыгадных умовах, з прыніжаючымі нас абавязкамі мы служым польскаму княству, яснавяльможныя князі слаўнага рускага народа, няма вам патрэбы тлумачыць працяглым словам! Бо нават калі пра вас, якія нарадзіліся для загадвання іншым, а не для падпарадкавання, праміну і замоўчу, то ўжо ж напэўна можам прыгледзецца да мноства падданных нам людзей, якія, хаця і прывыклі да паднявольнае службы і без панавання вышэйшых станаў не могуць належным чынам арганізаваць сваё жыццё,

самі, аднак, бачыце, наколькі ім непрыемная гэтая служба і яе парадак. Бо хто ж, наогул, настолькі цярплівы, каб мог тое прызнаць справядлівым? – І цяжкі падатак плаціць, і пастаянна ваяваць далёка ад айчыны ў чужой зямлі за чужую справу і пад чужым камандаваннем, без усялякай патрэбы і карысці для сябе, і выстаўляць сябе на яўную небяспеку, і падвяргацца ёй. Іншы – які нават не адчуў небяспекі і не атрымаў ранаў – бярэ за такое плату.

Але хай гэтая застанеца няволяй і павіннасцю нашых продкаў, якія шкоднай пажодай панавання і ўнутранай раз’яднанасцю самі на сябе наклікалі і ўсклалі тую ганьбу і ярмо, а найцудоўнейшае квітнеючае царства прамыялі на агідную няволю. Ці ж мы ўжо не шукацьмем ніякага сканчэння, выбаўлення і выйсця з гэтага няшчасця? Сам я, як напраўду, пагадзіўся б памерці з гонарам, чым ганебна служыць, о слаўныя князі, і вы таксама, мяркую! Продкі нашы падставілі шыі свае пад ярмо, больш сваімі ўнутранымі, як польскімі, мячамі пераможаных, калі міжусобіцамі, што аплівалі братэрскай і айчыннай крывёй, самі сябе ўзаемна перамагалі і вынішчалі; а затым адзін супраць другога – брат супраць брата, князь супраць князя – прасілі польскай дапамогі і прыводзілі яе на немалую шкоду як сабе, так і праціўніку, з якім пачыналі вайну; і замест палякаў-памочнікаў, якіх клікалі на ратунак, атрымалі непрыяцеля. А мы цяпер, маючы аб’яднаныя сілы і згоду, ці ж не здолеем тое ярмо скінуць і збіць са сваіх шыі? О князі, нават калі мы ваюем не больш паспяхова за чэхаў і венграў – як і за тых нікчэмных паноў нашых палякаў, якія змагаюцца з чэхамі і венграмі, – усё гэтая наша справа. Яны моцныя нашымі сіламі, не сваімі, нашая моладзь – наша (маеце стойкіх малоўцаў, першае рыцарства і наймацнейшыя наезды), яна заўсёды стрымлівае наперадзе гвалтоўную моц польскіх непрыяцеляў, і тыя робяць сабе палёжку – пачаўшы бітву, сцерагуцца яе. Ніколі не было такіх часоў, калі б мы без цяжкасці маглі вярнуцца да сваіх першых вольнасцяў і атачыць сябе імі.

Цяпер жа нам сапраўды лёс (альбо, хутчэй, сам Госпад Бог, якога мы з большай пашанай і належнасцю, чым яны, услаўляем) спасылае ўдачу, бо палякі знясілены і раз’яднаны двума найвялікшымі войнамі – венгерскай і чэшскай; і яны не перамогуць ні ў той, ні ў гэтай, калі мы адмовім у звыклым ратунку і дапамозе. Толькі таго й не хапае, каб яны таксама нашай ваеннай моцы давалі адпор. А я напраўду, князі, не так да пэўнай вольнасці, к да перамогі і да самага шырокага і магутнага панавання і загадвання заклікаю. Калі хочаце звацца мужамі, то хай яны нам служаць і за нас ваююць, як здаўна чынілі і выконвалі для іх мы. Калі вы захочаце – маем на сваім баку мноства падданага нам паспальства рускай зямлі, на ўсё гатовага і так распаленага нянавісцю да ганебнай няволі і польскага імя. Глядзіце адно, каб мне жадання, прычыны і падставаў для вайны хапала”.

Так скончыў князь Яраполк кіеўскі тую прамову, якую, словамі Кромера прыгажэй напісаную на лацінскай мове, палічыў я патрэбным перапісаць, і пачынаецца яна так: *Quam dura conditione Polonorum principi serviamus, principes? Non est necesse pluribus verbis exponere. Nam ut vos, qui ad imperandum aliis, non ad parendum nati estis, praeteream, multitudini quidem*

certe nostrorum hominum, quae servituti assueta, sine alieno dominatu recte vitam degre non potest tamen quam acerbus sit istius servitutis sensus, videtis. Quis autem omnino tam paciens est, ut et grave tributum pendere, et in alieno solo procul a patria, nullo suo compedio, alieno iussu ductuquae perpetuo militare et apertis periculis obiici se, aliumque expertem periculi laborum et vulnerum suorum praemia tollere, aequo animo ferat. Sed fuerit hoc maiorum nostrorum, qui pernitiōsa ambitione et intestinīs desidiis hoc malum sibi acersiverunt, et florentissimum imperium foeda servitute commutarunt: Nullum ne nos quaeremus eius mali exercitum. Ego vero honeste mori quam turpiter servire malim, principes: idemque de vobis iudico. Subdiderunt colla iugo maiores nostri, suis magis quam Polonorum armis victi, cum civili et paricidiali bello mutuo se afflixissent et alli contra alios Polonorum opem suo iuxta ac adversariorum malo implorassent: hostes experti, quos in auxilium advocarent. Nos coniuncti et concordēs id iugum non excutiemus? Quasi vero non magis nos, quam Boemi et Ungari, atque ad eo ipsi impotentes domini nostri Poloni, multitudine et iuribus abundemus. Quod si bene ii rem gerunt adversus Ungaros et Bohemos, nostrum id est totum: nostris illi iuribus valent, non suis: nostra iuventus primos et accerimos hostium impetus sustinet, illi sibi cauent post principia.

Quod si illum unquam fuit tempus, quo asserere non nullo negotio in libertatem possemus: Nunc certe id nobis fortuna sine adeo Deus, qui sanctus et rectius a nobis quam ab illis colitur, obtulit, cum Poloni maximis duobus bellis U[n]garico et Boemico destinentur. Quorum neutri sane pares erunt, si nostra ipsis auxilia detrahāmus tantum abest, ut nostra praeteres arma sustineant. Ego vero principes, non tam ad certam libertatem, quam ad victoriam et amplissimum imperium vos voco, si viri esse pegitis. Illi nobis servierint, nobisque militaverint, quae nos dudum ipsis praestitimus si vos volueritis et habemus sane cum ad omnia obsequentem, tum odio durae servitutis et Polonici nominis inflammātam multitudinem. Videte modo, ne studuim illi vestrum ductusque defuisse videatur.

Выслухаўшы тую прамову, ухвалілі рускія князі Яраполкаву раду, як другога Дэмасфена і рускага Цыцэрона, і следам усе разам прысягнулі і крыж цалавалі (паводле грэцкіх цырымоній) на сведчанне сваёй вернасці, што пацвердзілі адзін аднаму і подпісамі сваімі. Затым раіліся пра патрэбы, выдаткі і парадак пачатку вайны з палякамі; і вырашылі яны, усё ж, да часу трымаць тую нараду і рашэнне ў тайне, каб спачатку падрыхтаваць рэчы, якія неабходны і патрэбны для такой вялікай вайны.

ПРА ПАЛАНЕННЕ ЯРАПОЛКА, КНЯЗЯ КІЕЎСКАГА І ЎЛАДЗІМІРСКАГА, ХІТРЫМ ПАДМАНАМ І ЯГО ПРЫВЯДЗЕННЕ Ў ПОЛЬШЧУ ЕТС.

Калі тая вестка пра пачынанні рускіх князёў дайшла да Балеслава Крываротага – ваяўнічага і велічнага для ўсіх суседніх народаў польскага манарха, той вельмі ўстрывожыўся, асабліва таму што тады вёў адначасова

вайну з чэхамі і венграмі, а тая трэцяя, з рускімі князямі, прычыняла не меншую, а куды большую трывогу.

Склікаў тады не марудзячы польскіх паноў-сенатараў на сойм, каб параіцца, што рабіць і як бы перашкодзіць таму адкіданню рускіх князёў. І там, калі сенатары бралі слова і выказвалі кожны сваё меркаванне, Пётр Уластовіч, граф на Ксёнжы, сенатар, вядомы мудрымі парадамі, сказаў, што нельга стрымаць пlynь вады, пакуль не заб'ецца яе крыніца, і пакуль [вада] не выкапае дрэва з карэннем, датуль яно будзе расці. Таксама і ўсобіцы русаў, і іх распачатае адкіданне нельга стрымаць, пакуль не будзе знятая галава таго падбухторшчыка супраць нас, то бок князя Яраполка. А тое можна зрабіць хутчэй падманам, чым адкрытай вайной, прынамсі, не будзе лішнім, калі мы адпомсцім ім за парушэнне клятвы. І Уластовіч сам вызваўся і абавязаўся перад Балеславам учыніць тое, сказаўшы, што дзякуючы ягоным хітрыкам можа разам з усёй Польшчай не апасацца вайны з русамі.

І, узяўшы з сабою няшмат слугаў і адданных прыдворных, якім паведаміў пра тую сваю парадку, паехаў на Русь да Яраполка, прыдумаўшы, што яго выгнаў і пазбавіў бацькаўшчыны Балеслаў Крывароты, люты тыран. І там пачаў паўсюдна шматслоўна апісваць ягоную невыносную лютасць і тыранства, просячы князя Яраполка, пра ласканасць і набожнасць якога быў начуты і да якога ўцёк, каб дазволіў яму пры сабе застацца і бараніў ад таго лютага тырана, які ўжо не толькі суседскім князям, але і ўсім сваім падданым, палякам, так абрыдзеў з-за бязбожнасці, што замышляюць і хочуць выгнаць яго з дзяржавы. Пачуўшы тое, Яраполк вельмі ласкава прыняў Уластовіча, ляха, радуючыся таму, што спаслаў яму Госпад Бог памочніка для ажыццяўлення задумы і распачацца вайны з палякамі. Пачаў і сам таксама наракаць на Балеслава Крываротага, закідаючы яму, што той таксама дамовіўся з іншымі князямі паўстаць на яго.

А Пётр Уластовіч, лях, ва ўсім яму паслужыць гатовы, кажучы, што таксама жадае разам з імі папомсціцца бязбожнаму Балеславу за сваю крыўду; і той падманлівай ліслівасцю дасягнуў таго, што аказаўся ў ліку тайных дарадчыкаў Яраполка. А Яраполк, адразу паведаміўшы іншым князям і вырашыўшы разам з імі паспяшацца, задумаў вайну з палякамі. І калі аднойчы князь Яраполк паехаў з малой світай на сяло, у нейкі фальварак, паехаў побач з ім са сваімі слугамі і Уластовіч. Там, бачачы прыдатны час для паспяховага завяршэння свайго падступнага намеру, Уластовіч – даўшы сваім знак, калі князь абедаў з малой дружынай – схопіў яго і звязаў і, як барана, кінуўшы на каня, кінуўся ў Польшчу, маючы на той выпадак гатовых коней і перавозы. І так даставіў яго жывога Балеславу, які, пахваліўшы яго пільнасць, вернасць і адданасць справе, ушанаваў і адарыў Уластовіча шчодрымі дарамі. А Яраполка загадаў пакінуць у Кракаве пад вартай, але ў тым жа годзе князь Васілька перамышльскі і ягоны пляменнік, разам з іншымі рускімі князямі выкупіў яго за вялікую вагу золата, срэбра і каштоўных кляйнотаў; і пасля таго, як прысягнуў надалей быць верным і адданным Балеславу, быў адпушчаны на айчыннае кіеўскае і ўладзімірскае княжанне.

Аднак тае клятвы не стрымаў, бо вырашыў, што ён таксама павінен адказаць на падман Балеслава падманам.

ЯК ЯРАПОЛК АДПЛАЦІЎ БАЛЕСЛАВУ ЗА ПАДМАН ПАДМАНАМ

Яраполк, князь кіеўскі і ўладзімірскі, хочучы адплаціць Балеславу тым самым, адправіў да яго падобным чынам нейкага венгра (слаўнага чалавека, як пішуць Кромер і *Miechovius*, але Вапоўскі сцвярджае, што хітрага руса, адно што ён умеў па-венгерску). Той, прыехаўшы да Балеслава Крываротага, прыкінуўся выгнаннікам, сказаўшы: “Бэла, венгерскі кароль, найяснейшы княжа Балеславе, пазбавіў мяне ўсёй маёмасці і выгнаў, бо я трымаўся на баку твайго ўнука і галасаваў, каб ён быў каралём”. Таму Балеслаў, даўшы веры гэтаму хітраму венгру, ласкава яго прыняў і даў яму вісліцкае староства. А Вісліца на той час была слаўным і людным горадам, акружаным Нідай-ракой і ад прыроды зручным для абароны, ад Кракава за дзевяць міль. Акрамя таго – з-за свайго красамоўства і хітрай кемлівасці – быў уведзены таксама і ў сенатарскую раду.

І калі Балеслаў з большай часткай польскіх паноў адправіўся ў нямецкі горад Балемберг для перамоваў і пагаднення з рымскім імператарам Лотарам, венгр, староста вісліцкі, бачачы прыдатны час для поспеху свайго хітрага падману, распусціў чуткі па навакольных воласцях, што рускія князі ідуць руйнаваць Польшчу. І такім чынам ад каралеўскага імя загадаў, каб усе палякі як мага хутчэй прыбывалі са скарбамі і скацінай у бяспечнае месца – Вісліцу, каб захаваць жыццё жонак, дзяцей, сваё і сваю маёмасць. Усе з вялікай ахвотай і без загаду так і зрабілі, таму ў Вісліцы сабралася вялікае мноства паноў, шляхты і пасольства з усялякім майном. І ў тым годзе Гасподнім 1135 венгр даў знаць Яраполку, князю кіеўскаму і ўладзімірскаму, каб як мага хутчэй, скарыстаўшыся з нагоды, прыйшоў з войскам пад Вісліцу ў пэўны дзень лютага, абяцаючы яму здаць горад з усімі, [хто ў ім]. Што і зрабіў Яраполк, і ў прызначаны час прыйшоў з дваццаццю тысячамі русаў пад Вісліцу, якую венгр здаў яму ўначы, расчыніўшы ўсе брамы. Рускае войска, заехаўшы ў горад, пасекла і памардавала тое вялікае зборышча палякаў – мужчын і жанчын, старых і маладых, і малых дзяцей – без розніцы стану. Запаліўшы горад, важнейшых людзей, як быдла, спешна пагналі на Русь разам з вялікімі скарбамі і здабычай. А таму венгру-зрадніку замест якога дару князь Яраполк загадаў выкалаць вочы, адрэзаць язык і мужчынскі орган прадаўжэння роду – горш за гэта і зрабіць нічога не мог. Такую атрымаў плату за сваю здраду, бо звычайна князі і каралі, хаця і любяць здраду, якая прыносіць ім карысць, але здрайцаў ненавідзяць, як пішуць *Vincentius Kadlubkus* і *Cromerus*.

А Балеслаў, манарх Польшчы, вярнуўшыся ад імператара з Германіі і дачуўшыся пра вісліцкае паруйнаванне, сабраў вялікае войска не толькі са шляхты, але і з гарадскога і сельскага пасольства, ды, зайшоўшы ва Уладзімірскае княства, агнём і мячом паваяваў уздоўж і ўпоперак усе воласці

і з вялікай здабычай вярнуўся ў Польшчу, не сустрэўшы ніякага адпору з боку русаў, бо Яраполк – усумніўшыся ў сваёй моцы – адступіў было ў лясы між азёр.

ПРА ПАДСТУПНУЮ ПАРАЗУ БАЛЕСЛАВА КРЫВАРОТАГА АД РУСКІХ КНЯЗЁЎ ПАД ГАЛІЧАМ У 1139 ГОДЗЕ

Рускія князі, прагнучы адпомсціць польскаму манарху Балеславу Крываротаму за разбурэнне ўладзімірскіх і іншых рускіх земляў, з’ехаліся ва Уладзімір, раячыся над пачаткам вайны і вальнага рушэння на палякаў. Але Яраполк, князь кіеўскі і ўладзімірскі, угаварыў усіх, што варта ім падумаць, як падманам, а не ў адкрытай вайне, схапіць альбо забіць Балеслава Крываротага, удачлівага і непераможнага ў кожным рыцарскім учынку. Спачатку прагналі князя Яраслава галіцкага за тое, што падтрымліваў зносіны з палякамі і выступаў на баку Балеслава, выдаючы рашэнні і ўчынкі рускіх князёў. Будучы прагнаным, ён прыехаў да Балеслава Крываротага, просячы дапамогі супраць рускіх князёў у вяртанні стальца свайго Галіцкага княства. Неўзабаве пасля гэтага направиў князь Яраполк кіеўскі галічанаў да Балеслава, каб прасілі вярнуць князя іхняга Яраслава ў Галіч, і каб [Балеслаў] аказаў ласку і асабіста яго суправаджаў. Наняў і падрыхтаваў таксама Яраполк да тае здрады венгерскую шляхту, якая жыла на памежжы з Галіцкім княствам; яны, як і галічане, падступна прасілі Балеслава, каб ён суправаджаў Яраслава ў бацькоўскае княства, абяцаючы яму ва ўсім дапамагаць і кажучы, што “усе рускія князі шкадуюць твайго гневу і ўжо хочуць замірыцца з табой у Галічы і прыняць прысягу паслушэнства”. Балеслаў Крывароты – ад прыроды шчыры і легкаверны – адразу паддаўся на тую іх просьбу і – не спадзеючыся здрады – праводзіў Яраслава ў Галіцкае княства. І калі ўжо быў пад Галічам (той замак і горад размешчаны на Днястры, ля сармацкіх гор – Татраў, якія аддзяляюць рускія дзяржавы ад Венгрыі), спачатку віталі яго гатовыя да бою венгерскія палкі, якія, прапусціўшы палякаў, сталі ім з тылу; пасля венграў выехалі і галічане, яны таксама, прапусціўшы палякаў, сталі ў гатовасці ззаду іхняга войска. Бачачы тое, Балеслаў здагадаўся, што трапіў у зманлівыя цянёты; падклікаўшы кракаўскага ваяводу Усябора, гетмана польскіх войскаў, пачаў гаварыць ім пра гэты падман і як яго спраўдзіць. І вось гавораць яны пра тое, аж бачаць: князь Яраполк спешна шыхтуе для бітвы вялікія пярэднія рускія палкі. Толькі тады ў Балеслава не засталася сумнення, што ён падмануты і з усіх бакоў акружаны непрыяцельскім войскам. Аднак вырашыў ён, што лепш памрэ з адвагай, чым сваімі ганебным ўцёкамі аддасць перамогу ў рукі непрыяцеля; пашыхтаваўшы свае палкі супраць венграў, галічанаў і Яраполка, звярнуўшыся – для большай адвагі – да жаўнераў з кароткім словам, ударыў спачатку на рускае войска пад камандаваннем Яраполка. Страшна сышліся і счাপіліся абодва бакі. Крык і галас мужоў сягае неба, лунаюць галасы хрыплівых сурмаў і гром гучных бубнаў, зброя трашчыць,

коні ржуць, параненыя стогнуць, ціснуць з боку і з тылу: палякі – за жыццё, русы – за перамогу. І ўжо Балеслаў са сваімі вучанымі старымі рыцарамі быў добра ўвагрэў русаў, аж збег ягоны гетман, кракаўскі ваявода Усябор, і, беручы з яго прыклад, разбеглася большая частка польскага войска.

Аднак Балеслаў працягваў мужа бараніцца і даваць адпор русам і венграм са сваёй малой дружынай, сярод якой многія ўжо былі параненыя і стомленыя. А паколькі ўцёкі лічыў ганьбай, не жадаў паміраць, не адпомсціўшы непрыяцелю.

І сталася, што ўпаў пад ім конь, мноствам колатых і стрэляных ран паранены; і нейкі просты, бедны і непрыкметны жаўнер, падняўшы Балеслава, пасадзіў яго на свайго каня, нагадаваючы і просячы больш за славу і хвалу сваёй перамогі любіць айчыну і польскае каралеўства ды ратаваць жыццё ўцёкамі да часу лепшай фартуны. Вось так Балеслаў Крывароты, які да таго са шчаслівай перамогай завершыў сорак сем значных польных бітваў, трапіў было ў падманлівыя цянеты і пераможаны русамі, а ад палону альбо забойства быў уратаваны дзельнасцю простага жаўнера, якога потым адарыў вялікімі дарамі і маёмасцю, і сенатарскую годнасць надаў яму і прывілеі, і герб “Навіна” (вушка катла з крыжам) надаў на шляхецтва і нашчадкам пацвердзіў.

А ваяводу, які кінуў яго ў бітве, паслаў у падарунак заечы кажух і кудзелю з верацяном, пазначыўшы тым ягоную нікчэмнасць і непрыдатнасць ды вартасць займацца жаночай, а не мужчынскай працай. Той ваявода потым сам з распачы павесіўся на званіцы касцёла ў сваім маёнтку. Балеслаў Крывароты таксама – з-за перажытага вялікага клопату – памёр пасля тае паразы; пахаваны ў Плоцку. Такім хітрым падманам памсціўся яму князь Яраполк кіеўскі за тое сваё зняволенне Уластовічам. *Et sic ars deluditur arte: так клін клінам – здраду здрадай – выбіваюць. (Vincentius Cadlubcus, Dlugossius, Miechovius, fol. 81, cap. 14, lib. 3, Cromerus, lib. 6, Bielscius ex Vapovio, fol. 245, Herbortus, etc.)*

ПРА СМЕРЦЬ ЯРАПОЛКА І ЛЮТЫЯ, ЧАСТЫЯ І ПАСТАЯННЫЯ ЎСОБІЦЫ І БІТВЫ РУСКІХ КНЯЗЁЎ ЗА КІЕЎСКІ СТАЛЕЦ

У год ад [Нараджэння] Госпада Хрыста 1140 Яраполк Уладзіміравіч, красамоўны, у звадзе і парадзе дзельны кіеўскі князь, які перамог і адолеў непераможнага Балеслава падманам і хітрай засадай пад Галічам, сплаціў прыродны доўг смерці, якая сама падманула яго хітрай самалоўкай; пахаваны ў Кіеве, у царкве Святога Андрэя. А на яго месца ўступіў і заняў кіеўскі сталец родны брат, Вячаслаў. Але як толькі прыйшоў з войскам да Кіева Усевалад Алегавіч, спужаўся Вячаслаў і не схацеў сысціся з ім у баі з узаемным разліваннем хрысціянскай крыві; мітрапаліт памірыў іх такім чынам, што Вячаслаў пакінуў Кіеў і атрымаў ва ўдзел Тураўскае княства, а Усевалад мірам атрымаў кіеўскую манархію. Пасля гэтага са звычайнымі

цырымоніямі ён быў узведзены на сталец. Усевалад, князь і самаўладца кіеўскі, панаваўшы шэсць з паловай гадоў, памёр у год Гасподні 1147 месяца ліпеня 12 дня, а сталец кіеўскай манархіі заняў пасля яго сын – Ігар. Кіяне ж прызвалі на ўладара свайго Ігара Усеваладавіча князя Ізяслава пераяслаўскага, і калі той ішоў на Кіеў, выступіў на яго і Ігар з братам сваім Святаславам. Але, убачыўшы ягоную вялікую моц, не пачынаючы бітвы, абодва ўцяклі з поля бою. А князь Ізяслаў пераяслаўскі ўехаў у Кіеў і заняў княскі сталец. Праз чатыры дні схоплены Ігар Усеваладавіч быў прыведзены да Ізяслава, які адаслаў яго ў Пераяслаў і загадаў трымаць там у вязніцы. А потым пастрыг яго ў чарнцы (як той сам прасіў) і пасяліў у манастыры. Даведаўшыся пра тое, іншыя рускія князі – Георгій, брат Яраполка, Алег, Расціслаў і Святаслаў, рухомыя нянавісцю і зайздрасцю, паўсталі на Ізяслава, кіеўскага і пераяслаўскага князя, хочучы скінуць яго з кіеўскага стальца. І калі рушылі на яго супольнымі сіламі, Ізяслаў таксама з тым войскам, што паспеў сабраць, не чакаючы аблогі сустрэўся з імі, і з абодвух бакоў палегла забітымі мноства рускіх палкоў. Урэшце Ізяслаў, пацярпеўшы паразу з-за перавагі [непрыяцеля] ў сіле, кінуўся ў Кіеў, а стуль – прыхапіўшы жонку – уцёк у Луцк. А князь Георгій пераможна ўехаў у Кіеў і сеў на сталец дзеда свайго, а Пераяслаў, спадчыннае княства прагнанага Ізяслава, аддаў свайму сыну Расціславу.

Потым, у тым самым 1147 годзе, пачаў Ізяслаў збіраць новае войска на Георгія, які выгнаў яго з Кіева. Прасіў таксама на дапамогу, абяцаючы вялікія дары, князеў Балеслава Кучаравага, польскага, кракаўскага і мазавецкага манарха, і брата ягонага, Генрыка сандамірскага; таксама набраў за грошы нямала венграў. І калі браты Балеслаў Кучаравы і Генрык з польскім войскам, як і венгры, прыйшлі яму на дапамогу, яны сталі лагерам пад Чамярынам, дзе прабылі ўсю зіму; так нічога і не пачаўшы з-за ляноты і баязлівасці Ізяслава, увесну і польскія князі, і венгры, распусцілі войскі і раз'ехаліся кожны ў сваю дзяржаву. Даведаўшыся пра гэта, князь Георгій кіеўскі сабраў войска з двума сваімі сынамі – Расціславам і Андрэем – і братам Вячаславам ды іншымі памочнікамі рускіх князеў, і ўзялі Ізяслава ў Луцку ў аблогу, моцна штурмуючы з усіх бакоў. І калі [Ізяслаў] запрасіў міру, учыніў князь Георгій кіеўскі замірэнне з ім праз князя Уладзімірку галіцкага на справядлівых умовах, бо Мсціслаў прысягнуў больш ім не працівіцца. Але неўзабаве парушыў тую прысягу, бо калі памёр Расціслаў, сын Георгія і князь пераяслаўскі, князь Ізяслаў, сабраўшыся з лучанамі і валынянамі, вырашыў уцячы і захапіць Пераяслаў; падрыхтаваўшы для гэтага шмат чоўнаў ды вялікіх і малых лодак, пусціўся па Дняпры; і калі князь Георгій кіеўскі з дапамогай полаўцаў і іншых князеў хацеў яму перашкодзіць, учынілі на Дняпры лютую бітву ў лодках.

Затым князь Ізяслаў са стрыем сваім Вячаславам – дзякуючы мужнасці валынянаў і лучанаў і дапамозе іншых князеў – разграмілі князя Георгія кіеўскага з полаўцамі і нанеслі яму паразу ў бітве на вадзе, і ледзь удалося князю Георгію з сынамі і полаўцамі ўцячы і закрыцца ў Пераяславе. А Ізяслаў са стрыем сваім Вячаславам пасля тае перамогі атрымаў і заняў Кіеў,

і адразу, з большым войскам пачаўшы пераслед, узяў Георгія з сынамі ягонымі ў аблогу ў Пераяславе, штурмаваўшы горад да таго часу, пакуль Георгій, не маючы выйсця і змушаны на новыя *condiciae*, прысягнуў і саступіў Пераяслаў Ізяславу. І калі ён тое ўчыніў, пакінуў яго ў спакоі князь Ізяслаў і адпусціў яго вольна з сынамі і, пакінуўшы ў Пераяславе сваіх рыцараў, паехаў у Кіеў, вернуты свежай перамогай.

Так, бывае, фартуна колам павароціць,
Што пабіты ў няволю пераможцу схопіць.
Той быў гнаны, а сёння гоніць сам, займае
Пераяслаў і Кіеў – два стальцы трымае:
⁵ Не маглі там парадзіць венгры і палякі,
Дзе валынскія зразу памаглі казакі.
Хоць прайграў бой на сушы, перамог на водах:
Бог умее суцешыць вернага па шкодах.

А калі сын Мсціслаў прывёў на падмогу бацьку свайму, кіеўскаму князю Ізяславу, найманых за грошы венграў, галіцкі князь Уладзімірка, прычакаўшы зручнага часу, у Сапагойнай усіх іх уначы пад раніцу, калі ляжалі, як быдла, п'яных пазабіваў, пазарэзваў і памардаваў, бо Мсціслаў не мог дабудзіцца іх, упоеных. *Miechovius* піша: *Omnes tamquam pecora trucidavit*. Узрушаны тым, князь Ізяслаў зноў паслаў сына свайго Мсціслава да венграў з вялікімі дарамі, каб прывёў венграў на Уладзімірку галіцкага. Разгарэты прагаю помсты за забойства сваіх людзей, сам венгерскі кароль Стафан прыйшоў з войскам і Мсціславам пад Галіч, дзе Уладзімірка даў ім бой. Аднак, пераможаны вялікай колькасцю венграў, страціўшы свае палкі, [Уладзімірка] ўцёк у Перамышль; Стафан рушыў услед за ім і так прыціснуў у Перамышлі, што мусіў прасіць міру. Але князь Ізяслаў кіеўскі, прыйшоўшы ў Стафанаў лагер з новым войскам, не пагаджаўся на мір з князем Уладзіміркам галіцкім, сваім непрыяцелем. Аднак Стафан памірыў іх абодвух і адступіў з войскам у Венгрыю. Ізяслаў таксама вярнуўся з сынам Мсціславам у Кіеў. У тым жа годзе князь Георгій (альбо Юрый, які было выгнаў Ізяслава з Кіева, а потым Ізяслаў яго) сабраў са сваімі сынамі ды з растоўцамі, суздальцамі, з полаўцамі і з разанскімі князямі войска і, прывёўшы тую моц пад Чарнігаў, здабываў замак, штурмуючы вежы і бланкі. Але як толькі з'явіўся з падмогай на ратунак чарнігаўцам Ізяслаў, полаўцы, перапужаўшыся, адразу разбегліся. За імі ўслед і князь Георгій, не спадзеючыся на ўласныя сілы, адступіў пад Ноўгарад; не адчуваючы сябе і там у бяспецы, пакінуў для абароны Ноўгарада свайго сына Васільку, а сам з'ехаў у Суздаль. А князь Ізяслаў кіеўскі, не застаўшы Георгія пад Чарнігавам, рушыў за ім у Ноўгарад, адкуль Васілька таксама ўцёк у Суздаль, да бацькі. І калі наўгародцы выйшлі насустрач Ізяславу з пакорай і дарамі, просячы змiласцівіцца, ён пакінуў іх у спакоі і вярнуўся ў Кіеў. Потым князь Ізяслаў адправіў сына Мсціслава на полаўцаў; ён спустошыў з рускім войскам іх край ды, захапіўшы шатры з абозамі і выбавіўшы мноства вязняў-

хрысціянаў, з трыумфальнай перамогай вярнуўся да бацькі ў Кіеў, везучы разнастайную здабычу і мноства людзей і быдла.

Тады ж памёр князь Уладзімірка галіцкі, а Ізяслаў, жадаючы папомсціцца за старую варажнечу, пайшоў вайной на сына Уладзіміркі. Даведаўшыся, галічане таксама сабралі немалое войска на чале са сваім маладым князем. А паколькі ён быў адзіным сынам, прасілі яго, каб дзеля сваёй бяспекі заставаўся ў Галічы, прысягаючы яму адважна і годна процістаяць непрыяцелю за ягоны бацькоўскі сталец. А калі князь Ізяслаў кіеўскі прыйшоў на галічанаў, сышліся з ім галічане – з непераўздызенай і цвёрдай адвагай – у вялікай бітве на рацэ Серэт. І калі з абодвух бакоў палегла большая частка палкоў, так перамяшаліся ўрэшце два войскі, што адзін другога не пазнаваў і свой свайго забіваў. І абодва бакі пакінулі тое пабаявішча, лічачы сябе пераможанымі. І як толькі вярнуўся Ізяслаў у Кіеў, мусіў сплаціць доўг смерці, будучы пакліканым у высакосны год ад Нараджэння Госпада Хрыста 1158, месяца лістапада 13 дня; пахаваны ў манастыры Святога Феадосія (альбо Феадора) ў Кіеве.

Па смерці князя Ізяслава кіеўскага сталец ягоны, прыехаўшы ў Кіеў, абсеў і апанаваў князь Расціслаў смаленскі. І, сабраўшыся з князямі Святаславам Усеваладавічам і Мсціславам Ізяслававічам, рушыў на Чарнігаў, хочучы выгнаць адтуль другога князя Ізяслава, Давыдавіча, стрыечнага брата нядаўна памерлага князя Ізяслава кіеўскага. Але Бог, які забараніў браць чужое, пакараў гэты агідны намер, бо Ізяслаў Давыдавіч прызваў на падмогу Глеба Юр'евіча і полаўцаў. І калі тыя прыйшлі не марудзячы і злучыліся з Ізяславам Давыдавічам, Расціслаў, князь кіеўскі і смаленскі, бачачы іхнюю вялікую моц, спужаўся і, не хочучы выпрабоўваць у бітве фартуны, панадзіўся на перамовы, саступаючы Ізяславу Давыдавічу Кіеў, а ягонаму сыну Мсціславу – Пераяслаў. Даведаўшыся пра тое, Мсціслаў Ізяславіч пакінуў, угневаны, поле са сваімі рыцарамі, а за ім і ўсе іншыя князі ў розныя бакі разбегліся і паўцякалі. А полаўцы, кінуўшыся за імі, мноства баяраў з іх рускіх палкоў пасеклі або паланілі. Палячы і руйнуючы вёскі, цэрквы і манастыры, з вялікай здабычай вярнуліся ў свае краі. А Ізяслаў Давыдавіч, без бою стаўшы пераможцам, уехаў у Кіеў, які быў вымушаны яму саступіць Расціслаў смаленскі – той, хто, рухомы прагаю панавання, пачаў гэту вайну сабе на шкоду.

Гэтак прагнуў чужога, што й свайго пазбыўся,
Прагны ўлады, у яму няславы зваліўся.

Затым прыйшоў з войскам да Кіева князь Юрый (альбо Георгій, што быў Ізяслава, а Ізяслаў – яго выгнаў), і калі пачаў штурм горада і замка, Ізяслаў Давыдавіч вёў з ім перамовы і саступіў яму Кіеў, які сам нядаўна атрымаў ад князя Расціслава смаленскага. Вось так другі раз Георгій заняў кіеўскі сталец свайго дзеда, а паміж сынамі сваімі падзяліў гэтыя рускія землі: Андрэю даў Вышгарад, Барысу – Тураў, Глебу – Пераяслаў, а Васільку – Порсы.

Потым князь Георгій кіеўскі, не здаволіўшыся тым, што выгнаў з Мсціслава Ізяславіча з айчыннага княжання ў Пераяславе, паслаў супраць яго магутнае войска ў Перасопніцу, дзе ў той час жыў князь Мсціслаў. Ён, устрашаны непрямельскай магутнасцю і бачачы, што сілы для сутыкнення няроўныя, уцёк у Луцк, а стуль паехаў у Польшчу – прасіць дапамогі ў польскіх князёў Балеслава Кучаравага, Мечыслава і Генрыка. Тыя, сабраўшы сілы са сваіх княстваў, рушылі непрямельскім звычайем на Русь, хочучы пасадзіць Мсціслава не толькі на пераяслаўскі, а і на кіеўскі сталец. Даведаўшыся пра тое і баючыся магутнасці польскіх князёў, князь Юрый кіеўскі ўпрасіў Мсціслава і ягоных родных братоў Уладзіміра і Яраслава, сыноў Ізяслававых, дзедзічаў і бацькавічаў кіеўскага стальца. А такім чынам вярнуў сабе Уладзімірскае, Пераяслаўскае і Перасопніцкае княствы, як і іншыя залежныя ад іх дзяржавы, акрамя Кіева, і прынёс на тое прысягу, што ніколі болей не будзе чыніць замаху на землі [Ізяславічаў]. Але неўзабаве парушыў прысягу і ўзяў князя Мсціслава ў аблогу ва ўладзімірскім замку, дзе з абодвух бакоў палегла шмат рыцараў, калі палякі, які служылі Мсціславу за грошы, рабілі з замка частыя вылазкі на войска князя Георгія кіеўскага і многіх з іх забівалі, аж урэшце Георгій, страціўшы некалькі палкоў, мусіў з ганьбай адступіць да Кіева. Там, апанаваны немаччу, развітаўшыся з салодкаю прагаю свецкага панавання, і памёр неўзабаве. Пахаваны ў царкве Святога Спаса Берастоўскага, у год ад збавеннага Нараджэння Госпада Хрыста 1164, [месяца] травеня 15 дня.

Пасля смерці князя Юрыя (альбо Георгія) кіеўскага кіеўскі сталец апанаваў чарнігаўскі князь Ізяслаў Давыдавіч. Але ў тую ж зіму яго выгнаў з Кіева Мсціслаў Ізяславіч, калі ж бацькоўскі сталец яму хутка надакучыў, і тае ж восені ён саступіў Кіеў свайму стрыю князю Расціславу смаленскаму. Але і яму надакучыла кіеўскае панаванне, і адступіў яго Уладзіміру Мсціславічу. Даведаўшыся пра тое, уладзімірскі князь Мсціслаў Ізяславіч, угневаны, рушыў на Уладзіміра Мсціславіча і другі раз заняў і апанаваў бацькоўскі кіеўскі сталец. Потым суздальскі князь Андрэй Георгіевіч, не могучы сцягнуць, што ў Кіеве валадарыць Мсціслаў, які быў ягоным блізім сваяком па бацьку Юрыю, сабраў войска з суздальцаў, растоўцаў і ўладзімірцаў, на чале якога паставіў свайго сына Мсціслава. Таксама прыйшлі яму на падмогу дзевяцера іншых рускіх князёў – Глеб пераяслаўскі, Раман смаленскі, Давыд вышгародскі, Уладзімір Андрэевіч, Дзімітрый Юр'евіч, родныя браты Георгій і Славец, Алег і Юрый Святаславічы. Усе гэтыя князі пайшлі на Мсціслава Ізяславіча і ўзялі яго ў Кіеве ў аблогу, і ён, з-за доўгай аблогу не могучы болей трываць голаду, уцёк ва Уладзімір – іншы замак у сваім княстве. А названыя князі, захапіўшы кіеўскі замак і горад, паланілі жонку і сына Мсціслава, а горад Кіеў увесь аддалі на здабычу і рабаванне сваім жаўнерам і рыцарам. Яны, не спыняючыся на досыць шчодрой і багатай здабычы ў горадзе, абрабавалі і абабралі святыя касцёлы, цэрквы і манастыры. Калі ж скончыліся рабункі, Мсціслаў Андрэевіч, будучы ваяводам усяго таго войска, пасадзіў на кіеўскі сталец князя Глеба пераяслаўскага, свайго стрыя, які, праваладарыўшы няпоўныя два гады,

памёр. Ягонае месца заняў князь Раман смаленскі і стаў валадаром кіеўскай манархіі, за якую зачэпляліся продкі, адзін аднаго забіваючы і выганяючы.

І калі літва з яцвягамі, лясны народ, сабраўшыся супольнымі сіламі, уварваліся ў рускія княствы і захапілі вялікую здабычу, з якой звыклі жыць, выступіў на іх Раман, кіеўскі самаўладца. І дагнаўшы тых, што ўцякалі ў лясныя сховішчы, нанёс ім паразу, раскідаў і, адабраўшы большую частку нарабаванага, паланіў мноства яцвягаў і літоўцаў-язычнікаў; загнаўшы іх у Кіеў ды іншыя рускія замкі, трымаў у лютай няволі, робячы на іх цяжкую і быдлярскую працу. Іншых, закаваўшы, загадаў упрагаць у плугі і, як валамі, поле араць, старыны, карчы на навінах (альбо лядах, кажучы па-руску) разрабляць. З чаго была пайшла тая прыказка, калі адзін з ліцвіноў, навучыўшыся рускай мовы і цягнучы плуг, сказаў: “Рамане, Рамане! Ліхам корміцца – на ліцвінах арэш!” Аднак той князь Раман не доўга праседзеў на кіеўскім стальцы, бо Яраслаў Ізяславіч, сабраўшы войска з полаўцаў і русі, выгнаў князя Рамана, а сам пачаў валадарыць у Кіеве і разбудаваў сваю сталіцу, як манарх, пра што сведчаць рускія летапісы і *Miechovius (lib. 3, cap. 22, fol. 98)*.

Затым у 1179 годзе польскі князь Казімір Другі, званы Справядлівым, сын Балеслава Крываротага, бачачы зручную нагоду, – рускія князі цягаліся адзін з адным за чубы – напаў на прылеглыя да Польшчы землі, якім дзе добраахвотнай здачай, дзе гвалтам захапіў, а менавіта: Берасце (якое цяпер завецца Літоўскім), Уладзімір, Драгічын і Перамышль, як пішуць Длугаш і *Miechovius (fol. 100, cap. 23)*. Аднак *Vincentius Kadlubkus*, польскі хроніст, за жыцця якога адбываліся гэтыя падзеі, не згадвае, што ў той час Казімір адабраў ад рускай дзяржавы аж так шмат зямлі; адно што Берасце Літоўскае, якое было перакінулася ад Польшчы да Русі, той Казімір, сабраўшы войска, вярнуў і больш нічога, што і *Cromerus (libro 6)* пацвярджае. Памірыўшыся, рускія князі – паводле руска-літоўскіх летапісаў – не дазволілі палякам доўга панаваць у сваіх дзяржавах, бо і свае ў згодзе (з якой пашыраюцца дзяржавы) вярнулі, і некалькі польскіх замкаў адхапілі.

Затым у 1182 годзе ад Нараджэння Госпада Хрыста Берасце Літоўскае выйшла з-пад польскага паслушэнства і ўвесь той край зноў перайшоў пад рускае вяршэнства. Даведаўшыся пра тое, польскі князь Казімір узяў Берасце ў аблогу, а здабыўшы яго несупынным штурмам за дванаццаць дзён, найбольш вінаватых пакараў смерцю і збудаваў пры горадзе замак, які супраць русаў асадзіў польскімі жаўнерамі, як сведчаць Длугаш, *Miechovius (fol. 103)*, Вапоўскі, Бельскі (*fol. 248*). Ад Берасця ж польскі князь Казімір рушыў з войскам у падгорную Русь, як піша ў сваёй хроніцы *Vincentius Kadlubkus*, хочучы пасадзіць на Галіцкае княства свайго пляменніка Мсціслава, якога астатнія браты-князі выгналі было з княжання, абвінаваціўшы яго ў тым, што быў байструком. Тая выправа была прыкорай і страшнай для палякаў, як піша *Cromerus*, “*Molestē ferebant eam expeditionem, plerique proceres fortassis recordatione cladis apud illum oppidum Crzywousto Boleslao regnante acceptae*” = бо памяталі пра тую сваю першую з Балеславам

Крываротым нешчасліваю пад тым самым горадам паразу. Аднак палякі мусілі, нябогі, ісці за сваім князем.

ПРА БІТВУ ПАД ГАЛІЧАМ З РУСКІМІ КНЯЗЯМІ І ІХНЮЮ ПАРАЗУ

Казімір, князь палякаў, сястрынца Мсціслава
Пажадаў бачыць князем дзедзічнага права;
Рушыў з войскам пад Галіч, лагер разбівае,
Як здабыць гэты замак, доўга вырашае.
⁵ Ёладзімір сваё войска з галічан рыхтуе,
І бэлзанаў таксама Ёсевалад шыхтуе;
З іншых княстваў таксама сілы прыбываюць –
Так спыніць гвалт, навалу польскую жадаюць.
Спешна скачуць на Галіч, як на злом нясуцца,
¹⁰ А палкі між пагоркаў змейкамі віюцца;
Страшна бачыць палякам сілішчу такую –
Помняць, значыць, паразу, тут ужо былою.
Казімір іх надзеяй цешыць адмыслова,
Што, лічы, перамога іхняя: “Сурова
¹⁵ Рушце ўперад, прыроднай поўныя адвагі,
А на мноства тых русаў не звяртайце ўвагі –
Душы браццяў вас просяць, каб за іх памсцілі,
Зрадай іх, не адвагай, русы загубілі;
Слава з мужным, а ганьба з баязлівым ходзіць,
²⁰ Смелым лёс памагае, страх пудлівым шкодзіць”.
Так натхніўшы, палякаў Казімір шыхтуе.
Ёладзімір сваіх кліча, Ёсевалад кіруе
Іх на бітву: пусціўшы стрэлаў рой з сайдакаў,
З крыкам страшным наперад пруща, на палякаў.
²⁵ Гром ад сурмаў і бубнаў, бразгатанне броні,
Крыкі вояў; гарцуюць, ашалеўшы, коні;
Марс крывавы ятрыцца, полымя ўздзімае –
Жах зямлю, лес і неба ў капцюрах трымае.
Рускі полк налягае злева на палякаў,
³⁰ Стрэлаў рой прымушае адступіцца ляхаў
(Кромер піша: палякі шыхту не ўтрымалі,
То й бязладным натоўпам потым адступалі),
Тым смялей град жалезны русы запускаяць,
А з крывых лукаў стрэлы, свішчучы, лятаюць:
³⁵ Дзе русін лук скіруе, там і пацаліе –
Ці каня, ці жаўнера на зямлю скідае.
А казакі-валынцы збоку падступаюць,
Тут і там між палкамі польскімі шныраюць;
А рагацінай воя іншы вой чапляе –

40 Прэч, душа! Цела следам лейцы выпускае.
Злева сам ваявода кракаўскі – паразу
Меў бы ў бітве і русам здаўся б ён адразу
(Полк ягоны валынцы патаўклі б, яй-Богу),
Каб не даў небараку Казімір падмогу:
45 Наляцеў смела збоку, русаў прэч адкінуў,
Думку пра небяспеку ўласную адрынуў,
Праз палкі галічанаў сам пранёсся, жвавы,
След за ім між валынцаў значыўся крывавы.
Так сваіх заклікае: “Гэй, дзеці, да справы!
50 Вось сам Бог спасылае шчасце нам, ласкавы.
Прэч трывогі! Згадайце вашых продкаў славу,
Што касілі тых русаў, як касой атаву!”
Казімір – праз адвагу і праз тых словы –
Левы фланг супакоіў, уцякаць гатовы
55 (Бач, што значыць і важыць ваявода спраўны
На вайне – маеш прыклад, як і доказ яўны).
Вось палякі, пазбыўшы на душы трывогі,
Зноў кіруюць на русаў люты меч і строгі:
Адкідаюць на стаі, рубяць, валяць з гукам,
60 Не даюць з іх нікому разгарнуцца з лукам;
Не да стрэлаў – плячыма свой свайго штурхае,
Зычны гук перамогі смеласцю натхняе.
Да палякаў Фартуна твар свой павярнула,
Русам толькі здалёку здрадліва кіўнула:
65 Русы, будучы ў кроку мо’ ад перамогі,
Збілі шыхт, не стрывалі і даліся ў ногі,
А палякі – не даўшы ім дыхнуць – памчалі,
“Забівай! Бі!”, услед ім летучы, крычалі.
Прэч бягуць русы – пяты страх усім кусае,
70 І дарма іх да бітвы Ёсевалад натхняе;
Тое бачачы, войска галічан на правым
Флангу польскім, упрэўшы на жніве крывавым,
Адступіла. Пабеглі, дзе каму прыйшлося,
І ад жаху валоссе дыбам узнялося:
75 Колюць, б’юць і рубяюць, і таўкуць, і гоняць
Тых палякі, а гэтых вяжуць і няволяць;
Не ў баі, а на ўцёках больш за ўсё паклалі,
З трупаў шчодрой здабычы рознае набралі.
Ёсевалад і Ёладзімір, змогшы ўратавацца,
80 Між лясоў і пагоркаў мусілі бадзяцца:
Першы, збегшы, у Бэлзе потым аказаўся,
А другі аж да Бэлы ў Венгрыю падаўся;
Папасліся палякі ў скарбах іх абозных,
Зброі шмат захапіўшы і прыладаў розных.

⁸⁵ Галіч – замак і горад – доўга не ўстаялі
І Мсціслава за пана ўласнага прызналі.

Так, хаця і адрозна адзін ад другога, апісваюць тую бітву Длугаш і *Miechovius* (fol. 103, lib. 3, cap. 25), *Cromerus* (lib. 6, fol. 113), *Bielscius ex Varovio* (lib. 2 editionis fol. 248) і *Vincentius Cadlubcus*, найпершы польскі храніст, пры жыцці якога гэта дзеялася.

ПРА РАЗРАБАВАННЕ КІЕВА І ПАРАЖЭННЕ РАЗАНСКАГА КНЯЗЯ

Неўзабаве, як піша той самы *Miechovius* (fol. 107, cap. 27), князь Святаслаў чарнігаўскі, рухомы зайздрасцю, сабраўшы вялікае войска, пайшоў вайной на Яраслава Ізяславіча, манарха кіеўскага, і нечакана ўзяў яго ў аблогу ў Кіеве. Калі ж Яраслаў Ізяславіч, не пакладаючыся на абарону, уцёк з замка, Святаслаў чарнігаўскі захапіў Кіеў; зняволіўшы там Ізяслававу жонку з малым сынам і рыцарствам, пабраўшы ўсе ягоныя скарбы, адправіў у Чарнігаў, пакінуўшы Кіеў спустошаным і абабраным з усіх каштоўных рэчаў.

А Яраслаў Ізяславіч, прагнаны кіеўскі манарх, прыехаўшы ў Кіеў з двума Расціслававымі ўнукамі і рыцарскімі палкамі, пазбавіў заможнейшых мяшчанаў і мітрапаліта, уладык, архімандрытаў, ігуменаў, чарнцоў, чарніц і ўсіх папоў маёмасці і скарбаў, усклаўшы на іх пакрыццё шкоды, прычыненай яму князем Святаславам чарнігаўскім. А для выкупу Святаславам жонкі з сынамі і зняволенага рыцарства абклаў кіянаў вялікімі падаткамі, а некаторых прадаў. Хочучы адпомсціць за свае шкоды, узяў у аблогу і Святаслава ў Чарнігаве, а калі не змог захапіць, учыніў з ім замірэнне. Затым, у 1184 годзе, Яраслаў Ізяславіч памёр, а пасля яго на кіеўскі сталец заступіў князь Святаслаў чарнігаўскі. Таксама і Ўсевалад пачаў панаваць ва Ўладзімірскім княстве пасля свайго брата Міхаіла, які ў тым жа вышэйназваным годзе, месяца чэрвеня 14 дня, памёр. Тады ж растоўскі князь Мсціслаў Расціславіч, хочучы выгнаць Усевалада з Уладзіміра, сабраў немалое войска з растоўцаў і полаўцаў, а Ўсевалад – супраць яго. І калі сышліся, нанёс князь Усевалад паразу Мсціславу і растоўцам, і з той перамогай адразу ж рушыў на князя Глеба разанскага, маючы ў дапамогу Алега і Ўладзіміра, двух сыноў кіеўскага самаўладцы Святаслава, і свайго сына Ўладзіміра Глебавіча, князя пераяслаўскага. Даведаўшыся пра тое, князь Глеб разанскі па мудрай парадзе вырашыў апярэдзіць Усевалада з вайной. Сабраўшы сваіх людзей і полаўцаў у дапамогу, уварваўся ва Ўсеваладава Ўладзімірскае княства, не жадаючы чакаць непрямых уласным доме. Таму князь Усевалад, які ўжо быў пад Разанню, мусіў, ратуючы сваіх, вярнуцца назад. І калі сышоўся ў вялікай бітве з князем Глебам разанскім і полаўцамі ў сваёй зямлі, нанёс паразу непрямых уласным войску, а самога Глеба разанскага, захапіўшы, замучыў пасля перамогі ў цяжкіх, а двух сыноў ягоных – князёў Мсціслава і Яраполка – асляпіў.

Таксама, як язычнікаў, пасцінаў, замучыў і знішчыў усіх захопленых полаўцаў; іншых – разанцаў і памагатых рускіх князёў – адпусціў з мірам.

ПРА ЎСОБІЦЫ Ў ГАЛІЦКІМ КНЯСТВЕ

Будучы пасаджаны польскім князем Казімірам на бацькоўскае княжанне пасля тае выйгранай бітвы пад Галічам, галіцкі князь Мсціслаў пачаў жорстка абыходзіцца са сваімі падданымі – русамі. Таму на трэці год, у 1185, яго атруцілі. Паслалі па ягонага брата Ўладзіміра, які быў уцёк пасля прайгранай бітвы ў Венгрыю, каб як мага хутчэй прыбыў на галіцкае княжанне. Усцешаны той радаснай навіной, Уладзімір пайшоў да венгерскага караля Бэлы, просячы ў таго дапамогі рыцарствам, коньмі і грашыма, дзякуючы чаму змог бы вярнуць бацькоўскую дзяржаву і даць адпор польскаму каралю Казіміру. Даведаўшыся пра тое, венгерскі кароль Бэла не толькі не даў яму дапамогі, але і самога Ўладзіміра кінуў у цямніцу, а на Галіч адправіў з войскам свайго сына Андрэя, каб як мага хутчэй заняў замак. Той схлусіў, што Ўладзімір, баючыся небяспекі, выслаў яго наперад, а сам, быццам бы, цягнецца ззаду, і быў упушчаны ў галіцкі замак на вялікую радасць усіх русаў. Заняўшы такім чынам замак, венгерскі каралевіч Андрэй асадзіў яго венграмі, змушаючы русаў прысягаць яму на вернасць. Калі ж хто адмаўляўся прысягаць, таго кідаў у вязніцу, выганяў, адбіраў урады і аддаваў іх сваім венграм, і такім чынам захапіў усю галіцкую дзяржаву. А няшчасны Ўладзімір, сапраўдны галіцкі дзедзіч, бачачы, што ён яўна і падступным чынам ашуканы, ужо амаль два гады прабыўшы на загад венгерскага караля Бэлы ў вязніцы, падкупіў падарункамі і абяцаннямі сваіх ахоўнікаў-венграў і разам з імі, ваяводамі і таварышамі з'явіўся пад Галічам, аднак замка здабыць не змог, паколькі венгры добра яго ахоўвалі. Затым нечакана збегліся і з'ехаліся да яго, як свайго дзедзічнага пана, русы; і з імі пачаў ён руйнаваць суседнія княствы, робячы наезды і выводзячы палон. Не могучы таго стрываць, польскі манарх Казімір з дапамогай свайго гетмана, кракаўскага ваяводы, нанёс паразу драпежнаму войску Ўладзіміра, і той мусіў ратавацца ў гарах, якія раздзяляюць Русь і венгерскае каралеўства. Бачачы, што ўсе яго пакінулі і з усіх бакоў прыціснуты, падаўся ён з пакорай да польскага манарха Казіміра, папярэдне папрасіўшы праз паслоў прабачэння віны і просячы дапамогі ў адабранні Галіцкага княства, сваёй бацькаўшчыны, ад венграў, прысягаючы яму надалей цвёрда захоўваць вернасць і паслухмянасць. Што Казімір, гэты сапраўды святы манарх, і ўчыніў: выявіў да яго сваю ласку і паслаў з ім на здабыванне Галіча польскае войска, над якім паставіў кракаўскага ваяводу Мікалая. Ахвотна прыбыло таксама да яго, як дзедзіча, немалое войска з усёй рускай дзяржавы. І такім чынам узялі ў аблогу Галіч, які венгры спачатку з натхненнем смела баранілі, штодня спадзеючыся, што венгерскі кароль Бэла прыйдзе з вялікім войскам на дапамогу свайму сыну Андрэю – супраць русі і палякаў. Аднак, спадзеючыся на ўратаванне (акурат як нашы нядаўна ў Лянцкароне), падманутыя і

прыціснутыя голадам, здалі замак, абумовіўшы сабе права свабоднага вяртання ў Венгрыю са сваімі рэчамі. Вось так венгры на чале са сваім каралевічам Андрэем былі адправаджаны ў Венгрыю, а князь Уладзімір – да вялікай радасці ўсіх русаў – году ад Нараджэння Госпада Хрыста 1188 уехаў з польскімі палкамі ў бацькоўскую сталіцу, у галіцкі замак. Таго ж часу Саладын, магутны і ваяўнічы сарацынскі кароль, адабраў у хрысціянаў і захапіў Ерусалім пасля таго, як горад 88 гадоў прабыў у руках хрысціянаў. А ў рускіх княствах усё ішло спакойна. Казімір Справядлівы, польскі манарх, у 1194 годзе, склікаўшы для ўсіх станаў – шляхты, духоўных, багатых і бедных – вялікашчодрую і слаўную бяседу ў дзень Святога Готарда, памысна ведучы гаворку з біскупамі ды сваімі прыдворнымі пра несмяротнасць душы і дабраславенства святых пасля смерці (бо на гэтым знаўся), як толькі выпіў – самлеў, упаў і адразу памёр, да вялікага жаху і разгубленага здзіўлення бяседнікаў.

ПРА ПАРАЖЭННЕ ПОЛАЎЦАЎ І РАЗРАБАВАННЕ КІЕВА

Рускія князі, з'ехаўшыся на сойм у Кіеў, вырашылі выступіць на полаўцаў з'яднанымі сіламі. І вось чэрвеня [месяца] дваццатага дня, году Гасподняга 1194, нанеслі паразу велізарным полчышчам полаўцаў, якія пыхліва пакладаліся на сваю моц, і, захапіўшы іхнія шатры і абозы, вярнуліся на Русь з вялікай здабычай, славай і перамогай. Затым Ігар, рускі князь, не здаволіўшыся адной перамогай і прагнучы таксама здабыць славы, выступіў супраць полаўцаў з двума сваімі сынамі і братам Усеваладам Алегавічам, а таксама чарнігаўскім рыцарствам; пераправіўшыся праз раку Дон (альбо Танаіс), задумаў ён вынішчыць усіх полаўцаў. Але полаўцы нечакана напалі на яго вялікімі сіламі і на Доне нанеслі яму такую жорсткую паразу, што ніхто з рускіх войскаў не застаўся ў жывых. Пасля гэтага полаўцы, развіваючы перамогу і ўварваўшыся ў рускія землі пад Пераяслаўлем, спустошылі ўсе замкі на рацэ Суле і вывелі ў свае краі вялікую здабычу. Пра гэта [піша] *Miechovius (fol. 114, lib. 3, cap. 29)*.

Затым, у год Гасподні 1198, калі памёр і быў пахаваны ў царкве Святога Кірыла Чарнігаўскага кіеўскі князь Святаслаў, захапіў кіеўскае княжанне гвалтам князь Рурык Мсціславіч. Але калі з часам быў прагнаны кіянамі, уцёк да полаўцаў і, атрымаўшы ад іх у незлічонай колькасці дапамогу [людзьмі], [месяца] студзеня другога дня разам з Алегавымі сынамі захапіў без адпору кіеўскі замак. Тады ж полаўцы жорстка абрабавалі сабор Святой Сафіі і ўсе астатнія царквы і манастыры. Старых і нямоглых каго пасеклі, каго асляпілі, а папоў, чарнцоў і чарніц, баяраў, мяшчан і людзей з жонкамі й дзецьмі павялі ў свае землі ў няволю. Тады ж трапілі ў палон са сваімі рыцарамі князі Мсціслаў Уладзіміравіч і Расціслаў, а Рурык апанаваў разбураны кіеўскі сталец.

ПРА ПАСТАЎЛЕННЕ ПАЛЯКАМІ КНЯЗЯ РАМАНА ЎЛАДЗІМІРСКАГА НА ГАЛІЦКУЮ ДЗЯРЖАВУ *ЕТС.*

У тым самым 1198 годзе ад Нараджэння Госпада Хрыста (паколькі пастаўлены польскім манархам Казімірам на дзяржаву князь Уладзімір галіцкі, не пакінуўшы па сабе нашчадка, памёр), пачаліся новыя ўсобіцы між рускіх князёў, паколькі многія з іх дамагаліся галіцкай дзяржавы, і сярод усіх князёў асабліва Раман, князь уладзімірскі, патрабаваў сабе Галіч паводле дзедзічнага і прыроднага права, паколькі нябожчык Уладзімір даводзіўся яму стрыем. Палякі ж імкнуліся ператварыць Галіцкае княства ў павет польскай манархіі, што кагадзе было зрабілі з Перамышльскага княства. Але паколькі ў той былі занятыя сваёй вайной паміж маладым польскім князем Лешкам Белым і Мечыславам Старым, які імкнуўся выбіць яго з кракаўскай сталіцы, вырашылі аддаць галіцкае княжанне Раману ўладзімірскаму, на той час наймагутнейшаму князю Русі, якому баяліся ў тым не дагадзіць, бо той адразу пачаў бы з русамі вайну супраць палякаў, сілай дабіваючыся Галіча.

І вось польскае войска на чале з гетманам – кракаўскім ваяводам, на далучэнні да якога настояў малады манарх Лешка Белы, сын Казіміра, праводзіла князя Рамана ўладзімірскага ў Галіч. І як толькі заехалі ў галіцкія палі, заступілі ім дарогу ўзброеныя галічане, гатовыя да бітвы, бо разумелі, што палякі хочуць паставіць у Галічы Рамана, тыраніі якога яны баяліся і якога ненавідзелі.

Палякі смела пайшлі на іх і разагналі ўзбунтаваных. Потым прасілі яны ласкі ў польскага манарха Лешка, абяцаючы яму вялікія дары, каб сам панаваў над імі, а князя Рамана не ставіў. Але, не змогшы нічога дабіцца сваімі просьбамі, расчынілі брамы галіцкага замка, дзе на загад Лешка мусілі прынесці князю Раману прысягу на вернасць і паслушэнства, і ён таксама абяцаў ім уладарыць міласціва і справядліва. І быў там узведзены ў княскай шапцы на галіцкі сталец мітрапалітам і ўладыкамі па прынятым цырыманіяле, а Лешка з войскам вярнуўся ў Польшчу.

ПРА ПАРАЖЭННЕ ПОЛАЎЦАЎ І КІЕЎСКІЯ ЎСОБИЦЫ

Рускія князі Рурык кіеўскі, Яраслаў Усеваладавіч пераяслаўскі, Раман Мсціславіч, памятаючы пра частыя крыўды і наезды полаўцаў-язычнікаў, а таксама пра вышэйапісанае жорсткае разрабаванне імі Кіева і манастыроў, сабралі на іх вялікае войска і рушылі ў стэп, дзе тыя мелі свае качэўі. Прышоўшы нечакана на полаўцаў, ударылі па іх шатрах (альбо абозах), якія яны называлі вежамі, дзе забілі цьму цьмушчыю полаўцаў-язычнікаў з іх дзецьмі і жонкамі, нікога не пашкадаваўшы, і прыцягнулі на Русь вялікую здабычу – вярблюды, коні і розную скаціну, а таксама прывялі вызваленых вязняў-хрысціян. А паколькі Рурык, князь кіеўскі, незадоўга перад тым прывёў быў полаўцаў на спусташэнне рускай зямлі і разрабаванне Кіева, па адабрэнні меншых князёў яго схпіў Раманам Мсціславіч, князь галіцка-

Ўладзімірскі, і, даставіўшы ў Кіеў, пастрыг разам з жонкай у манахі. А яго схопленых сыноў – Расціслава і Уладзіміра – адправіў у Галіч у вязніцу, адных дачок адпусціў свабодна. Бачачы, што кіеўскі сталец стаіць пусты без князя, князь Святаслаў Мсціславіч захапіў Кіеў, хочучы там панаваць. Але галіцкі князь Раман Мсціславіч, які хацеў менавацца манархам усёй Русі (так пісаўся), прыйшоўшы ў Кіеў, Святаслава Мсціславіча падступным чынам з замка выкінуў, а на кіеўскі сталец пасадзіў Расціслава Рурыкавіча, які быў у яго ў няволі, а яго роднага брата Ўладзіміра выпусціў з вязніцы, хочучы такім чынам павялічыць славу пра сваю магутнасць, ласку, дзеі ды міласэрнасць, а таксама забяспечыць поспех рыхтаванай ваеннай выправы супраць Польшчы. Пра гэта – як перамог Польшчу разам з іншымі рускімі князямі і з літоўскай дапамогай – будзе ніжэй.

пераклад з польскай – Алесь Бразгуноў

© Алесь Бразгуноў, пераклад, 2011

Каментар

[1] *Марон* – Публій Вергілій Марон (70 – 19 да н.э.), рымскі паэт. Аўтар паэм “Буколікі”, “Георгікі” і гераічнага эпасу “Энеіда”, у якім апісваюцца вандраванні траянца Энея, які лічыўся прабацькам патрыцыянскага роду Юліяў.

[2] *Нептун* – у рымскай міфалогіі бог мораў і акіянаў.

[3] *Арыён* – у грэчаскай міфалогіі паляўнічы, які меў чароўнага выжла; Пасейдон надзяліў яго здольнасцю хадзіць па хвалях. Пасля смерці Арыёна багі ператварылі яго ў сузор’е.

[4] *Сірыюс* – самая вялікая з бачных няўзброеным вокам зорак.

[5] *Прыяп* – рымскае боства плоднасці; *Цэрэра* – у рымскай міфалогіі багіня земляробства і ўраджайнасці (грэч. Дэметра); *Вакх* (рым. Бахус) – у антычнай міфалогіі адно з імёнаў бога вінаградарства Дыёніса.

[6] *Трыёны* – назва незразумелая.

[7] *Гэпіды* – германскія плямёны, роднасныя готам, з якім яны прыбылі ў Скандынавію; *Готы* – усходнегерманскае племя, якое на пачатку I тыс. перасялілася са Скандынавіі на паўднёвае ўзбярэжжа Балтыйскага мора. У III ст. падзяліліся на вестготаў, остготаў, малых готаў (Мезія, сучасная Балгарыя) і готаў-тэтраксітаў (Крым). У 357 г. саюз остгоцкіх плямёнаў на чале з конунгам Эрманарыхам быў разбіты гунамі, што дазваляе М. Олаху называць Атылу каралём готаў, пераважная частка якіх пасля паражэння ад гунаў рушыла на Захад (вестготы заснавалі дзяржаву ў Іспаніі, а остготы – у Італіі); *Аланы* – сармацкае племя, якое паходзіла з перадгор’яў Каўказу. У 418 г. былі разбітыя вестготамі ў Іспаніі.

[8] *Лузітанскі* – партугальскі (Лузітанія – рымская назва Партугаліі).

- [9] *Гадыйскае мора* – Гадэская затока (ад назвы г. Гадэс, цяпер – Кадыкс у Іспаніі).
- [10] *Ахерон* – у грэчаскай міфалогіі рака ў падземным царстве, у якую ўпадаюць Пірыфлегетон і Кацыт.
- [11] *Эол* – грэчаскі бог вятроў; *Эўр* – грэчаская назва першапачаткова ўсходняга, а пазней паўднёва-ўсходняга ветру; *Нот* – грэчаская назва паўднёвага ветру, які прыносіць туманы і дажджы; *Субсалан* – рымская назва ўсходняга ветру; *Вультурн* – рымская назва Эўра; *Цырцэй* – рымская назва паўночна-заходняга ветру; *Цэцый* – адна з рымскіх назваў Аквілона, паўночна-ўсходняга ветру.
- [12] *Афрыкій* – рымская назва паўднёва-заходняга або заходне-паўднёва-заходняга ветру; *Фландрыя* – краіна ў заходняй Еўропе (цяпер Фламандыя, паўночная частка Бельгіі).
- [13] *Аквілон* – паэтычная назва паўночнага ветру ў рымскай паэзіі.
- [14] *Шкоцкі* – шатландскі (ад саманазвы шатландцаў – шкоты/скоты).
- [15] *Як Эней змог Турнуса ў бітве за дзяржаву // I, Лівінію ўзяўшы, стаў царом на праву* – Паводле “Энеіды”, Турнус, кароль рутулаў, прэтэндаваў на руку Лавініі, дачкі лацыйскага караля Лаціна. Пасля таго як Лацін паабяцаў Лавінію Энею, Турнус распачаў вайну і загінуў ад рукі апошняга.
- [16] *Ромул... з вайны сабіянскай* – Ромул (разам з братам Рэмам) лічыліся легендарнымі заснавальнікамі Рыма. Паводле рымскіх міфаў, паколькі навакольныя плямёны не жадалі аддаваць сваіх жанчын за рымлянаў, Ромул пайшоў на падман: запрасіў плямёны ў Рым на свята Нептуна Конніка. Найбольш прыйшло людзей з племені сабіянаў, жанчын якіх і выкралі Ромул з Рэмам. Неўзабаве сабіянскі цар Ціт Тацый распачаў вайну з Рымам, якая скончылася аб’яднаннем рымлянаў і сабіянаў у адну дзяржаву.
- [17] *Тытан* – адно з імёнаў рымскага бога сонца Феба.
- [18] *Дытмаршэн* – адна з трох правінцый, якія складалі княства Гальштынія на поўначы Германіі.
- [19] *Прусы, мазуры, ляхі, русы* – тут: ваяры з тэрыторыі Ордэна, з Мазавецкага княства, з Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага.
- [20] *Праз fata* – праз лёсы, прадвызначэнні (з лац.).
- [21] *Зундскія цясніны* – Зундскі праліў паміж Балтыйскім і Паўночным марамі.
- [22] *Курляндскі* – тут: размешчаны на паўднёва-ўсходнім узбярэжжы Балтыкі (у Курляндзі).
- [23] *Restate!* – Застаньцеся! Пачакайце! (італ.).
- [24] *Ка, кур, кеір* – што, дзе, як (літ.). У М. Стрыйкоўскага далей маецца яшчэ адно слова – кuo (чым).
- [25] *Энея... // Прыняла ў Карфагене пекная Дыдона* – паводле “Энеіды”, царыца Карфагена, якая ў распачы скончыла жыццё самазабойствам пасля ад’езду Энея, у якога была закаханая.
- [26] *Проспер, Урсын, Калюмна* – імёны рымлянаў, што прыбылі з Палямонам у Літву.

[27] „*O, pages sic belli!*” – Відаць, “*O, paesi belli!*”, “*O, якія цудоўныя краі!*” (італ.).

[28] “*Арол*”, “*Калюмны*”, “*Ружа*”, “*Кітаўрас*” – распаўсюджаны назвы шляхецкіх гербаў у Польшчы і ВКЛ.

[29] *Жэмайційскі* – усходне-літоўскі (ад Жэмайцыя – Усходняя Літва).

[30] *si credere opinioni fas est* (лац.) – калі можна верыць гэтаму сцвярджэнню.

[31] *Инсула* (лац.) – выспа, востраў.